

В. І. Свірыдзенка, Ю. В. Бялова,
А. С. Васілеўская

Факультатыўныя заняткі

“У краіне знаёмых незнаёмцаў” у 3 класе

Дапаможнік для настаўнікаў
устаноў адукацыі, якія рэалізуюць
адукацыйныя праграмы агульнай сярэдняй адукацыі,
з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання

*Рэкамендавана
дзяржаўнай установай адукацыі
“Акадэмія адукацыі”*

Мінск
“Адукацыя і выхаванне”
2025

УДК 3.73.3.016:821.161.3`373.4
ББК 74.268.1Бен
С24

Рэцэнзенты:

метадыст вышэйшай кваліфікацыйнай катэгорыі аддзела пачатковай адукацыі дзяржаўнай установы адукацыі «Мінскі гарадскі інстытут развіцця адукацыі» *В. Л. Савіч*; вучэбна-метадычнае аб'яднанне настаўнікаў пачатковых класаў дзяржаўнай установы адукацыі «Гімназія № 33 г. Мінска» (настаўнік пачатковых класаў вышэйшай кваліфікацыйнай катэгорыі *В. В. Бялькова*)

Свірыдзенка, В. І.

С24 Факультатыўныя заняткі “У краіне знаёмых незнаёмцаў” у 3 класе: дапам. для настаўнікаў устаноў адукацыі, якія рэаліз. адукацыйныя праграмы агул. сярэд. адукацыі, з беларус. і рус. мовамі навучання і выхавання / В. І. Свірыдзенка, Ю. В. Бялова, А. С. Васілеўская. — Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2025. — 143 с. : іл.

ISBN 978-985-34-0126-4.

У дапаможніку для настаўнікаў прадстаўлены распрацоўкі 34 факультатыўных заняткаў, накіраваных на фарміраванне лінгвакультуралагічнай кампетэнцыі навучэнцаў шляхам развіцця ў іх здольнасцей дакладнага ўжывання фразеалагізмаў у маўленні і далучэння да культурных традыцый беларускага народа, і дыдактычны матэрыял, з апорай на які вучні хутчэй засвояць вобразныя выразы.

Адрасавана настаўнікам пачатковых класаў.

УДК 3.73.3.016:821.161.3`373.4
ББК 74.268.1Бен

— матэрыял электроннага дадатку размешчаны на рэсурсе
[http:// p-shkola.by](http://p-shkola.by)

ISBN 978-985-34-0126-4

© Свірыдзенка В. І., Бялова Ю. В.,
Васілеўская А. С., 2025
© Афармленне. Рэспубліканскае
ўнітарнае прадпрыемства «Выдавецтва
“Адукацыя і выхаванне”», 2025

Змест

<i>Прадмова</i>	4
Заняткі 1	6
Заняткі 2	9
Заняткі 3	12
Заняткі 4	15
Заняткі 5	18
Заняткі 6	22
Заняткі 7	25
Заняткі 8	29
Заняткі 9	34
Заняткі 10	38
Заняткі 11	41
Заняткі 12	46
Заняткі 13	49
Заняткі 14	53
Заняткі 15	57
Заняткі 16	61
Заняткі 17	63
Заняткі 18	66
Заняткі 19	71
Заняткі 20	76
Заняткі 21	80
Заняткі 22	84
Заняткі 23	88
Заняткі 24	95
Заняткі 25	100
Заняткі 26	104
Заняткі 27	108
Заняткі 28	112
Заняткі 29	117
Заняткі 30	121
Заняткі 31	125
Заняткі 32	129
Заняткі 33	133
Заняткі 34	136
<i>Спіс выкарыстанай літаратуры</i>	142

Прадмова

У дапаможніку прадстаўлена сістэмная работа настаўніка пры правядзенні факультатыўных заняткаў «У краіне знаёмых незнаёмцаў». Змест заняткаў распрацаваны ў адпаведнасці з аднайменнай вучэбнай праграмай факультатыўных заняткаў для III–IV класаў устаноў адукацыі, якія рэалізуюць адукацыйныя праграмы агульнай сярэдняй адукацыі, з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання, зацверджанай Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь (2019).

Прапанаваныя метадычныя распрацоўкі закліканы вырашыць шэраг узаемаабумоўленых задач: узбагачэнне слоўніка навучэнцаў найбольш частотнымі фразеалагізмамі, развіццё вобразнасці, ацэнчанасці, эмацыянальнасці дзіцячага маўлення; навучанне правільнаму выкарыстанню засвоеных фразеалагізмаў у розных сітуацыях зносін; развіццё творчага патэнцыялу навучэнцаў; асэнсаванне імя беларускай мовы як нацыянальнай каштоўнасці, сродку замацавання культурных традыцый беларускага народа. Рэалізацыя вызначаных задач у працэсе правядзення факультатыўных заняткаў паспрыяе фарміраванню ў навучэнцаў шэрага ўніверсальных кампетэнцый (камунікацыі, мыслення, устойлівага асобаснага развіцця).

Асноўнымі крытэрыямі адбору матэрыялу для факультатыўных заняткаў сталі адпаведнасць складанасці зместу навучання вучэбным і ўзростава-псіхалагічным магчымасцям навучэнцаў пачатковых класаў; нацыянальна-культурная адметнасць фразеалагізмаў, іх распаўсюджанасць у вусным беларускім маўленні, сітуацыйная каштоўнасць.

Асноўнай формай арганізацыі факультатыўных заняткаў абрана гульня-падарожжа. Гэта тлумачыцца тым, што вучэбная дзейнасць у навучэнцаў пачатковых класаў можа быць паўнацэнна сфарміравана толькі на аснове гульнявой. У працэсе гульні дзеці без цяжкасцей запамінаюць кампанентны склад многіх фразеалагізмаў і замацаваны за імі сэнс.

Адукацыйнае падарожжа накіравана на знаёмства з пэўнымі аб'ектамі і ўсведамленне іх значэння для культуры. Яно дазваляе ператвараць навакольнае асяроддзе ў асяроддзе развіцця асобы праз выяўленне культурных сэнсаў, якія ў ім закладзены.

У адрозненне ад класічных падарожжаў факультатыўныя заняткі ўяўляюць сабой падарожжа віртуальнае. Яно адбываецца па ўяўнай краіне, у якой жывуць фразеалагізмы. Віртуальнае падарожжа як інтэрактыўная форма навучання адпавядае наступным асноўным патрабаванням: яно не дае звесткі ў гатовым выглядзе, а заснавана на актыўнай дзейнасці навучэнцаў; мяркуе спалучэнне розных відаў дзейнасці; уключае ў сябе візуальнае назіранне, тактыльнае і маторнае ўспрыняццё, пошук і аналіз інфармацыі і г. д.

У якасці правадніка ў гэтым падарожжы выступае ўяўны герой Фразеня, які будзе даваць заданні навучэнцам, правяраць ступень засваення ўжо вывучаных фразеалагізмаў, падказваць кірунак далейшага руху.

На занятках прадугледжваецца выкарыстанне вучэбнага выдання «Факультатыўныя заняткі “У краіне знаёмых незнаёмцаў”. 3 клас. Рабочы сшытак».

Адукацыйнае падарожжа будзеца па пэўнай логіцы, і адно з патрабаванняў да яго правядзення — спалучэнне розных відаў дзейнасці. Таму ў метадычных распрацоўках прадстаўлены розныя віды працы з фразеалагізмамі: назіранні за выкарыстаннем іх у мастацкіх тэкстах, тлумачэнне значэнняў фразеалагізмаў, знаёмства з іх этымалогіяй, выкарыстанне фразеалагізмаў у маўленні, груповыя засвоеныя фразеалагічныя адзінак, супастаўленне эквівалентных фразеалагічных адзінак беларускай і рускай моў.

Такая арганізацыя работы з фразеалагізмамі, на нашу думку, дапаможа засвоіць значную колькасць фразеалагічных адзінак, увесці іх у маўленне вучняў і, безумоўна, паспрыяе фарміраванню лінгвакультуралагічнай кампетэнцыі навучэнцаў пачатковых класаў.

Варта адзначыць выхаваўчы патэнцыял прапанаваных заданняў. Вывучаючы фразеалагізмы, дзеці ў нязмушанай, гульнявой форме засвойваюць маральныя нормы, характэрныя для беларускага народа, спасцігаюць спецыфіку беларускіх фразеалагізмаў, што спрыяе патрыятычнаму выхаванню малодшых школьнікаў.

Прапанаваныя метадычныя распрацоўкі ўяўляюцца адным з магчымых варыянтаў пабудовы факультатыўных заняткаў, прычым падрабязна апісаны толькі асноўныя этапы іх правядзення. Мяркуецца, што настаўнік творча падыдзе да рэалізацыі метадычных распрацовак у адукацыйным працэсе, унясе неабходныя змены і дапаўненні з улікам свайго вопыту работы і асаблівасцей класа, а таксама расставіць неабходныя выхаваўчыя акцэнт.

Заняткі 1

Мэта: звярнуць увагу навучэнцаў на ўстойлівыя словазлучэнні, значэнні якіх не вынікаюць з сукупнасці значэнняў слоў, што іх складаюць; зрабіць спробы калектыўнага тлумачэння вучнямі значэнняў некаторых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; згрупаваць прапанаваныя спалучэнні слоў у залежнасці ад кампанентаў, якія ўваходзяць у іх склад.

Абсталяванне: на кожную парту — набор картак (на картках — выявы вока, вуха, чалавека, акна, масла, пояса, талеркі, хваста, абаранка, галавы); друкаваны варыянт пісьма.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— Запрашаю вас, паважаныя сябры, у падарожжа па краіне, якая называецца краінай знаёмых незнаёмцаў. Як вы лічыце, хто такія знаёмыя? Чаму ж тады адначасова яны незнаёмы? Сакрэт гэтай краіны схаваны ў пісьме. (*Пісьмо раздаецца на кожную парту; гл. дадатак.*)

II. Знаёмства з новым матэрыялам.

Настаўнік зачытвае пісьмо:

З вока на вока, з вуха на вуха раскажу вам сакрэт, які дапаможа кожнаму з вас **адчыніць акно ў свет**, быць **сваім братам** усюды. Ведаючы гэты сакрэт, вы ніколі не адчуеце сябе **не ў сваёй талерцы** і будзеце **трымаць хвост абаранкам**. Справы вашы пойдучь **як па масле**, і вы **заткняце за пояс** кожнага, у каго **вецер у галаве**.

— Ці ўсе словы ў пісьме для вас знаёмыя, ці зразумела іх значэнне? Праверым? Перад вамі — набор малюнкаў, якія ілюструюць некаторыя выдзеленыя словы. Перачытайце пісьмо і пакладзіце малюнкi ў той паслядоўнасці, у якой яны сустрэліся ў тэксце. (*На кожнай парце — камплект малюнкаў: выявы вока, вуха, акна, чалавека, талеркі, хваста, абаранка, масла, пояса, галавы.*)

— Малайчыны, у вас добра атрымалася! Усе словы для вас сапраўды знаёмыя!

— Паспрабуйце з вока на вока сказаць суседу па парце “дзякуй”. Як вы думаеце, дзе знаходзіцца акно ў свет? Спецыяльна для вас у мяне ёсць талерка. Хто з вас паспрабуе адчуць сябе ў сваёй талерцы? Ну і, напэўна, самае простае: патрымайце свой хвост абаранкам.

Выслухоўваюцца меркаванні вучняў. Ствараецца сітуацыя непаразумення.

— А пісьмо адрасавана вам, мае паважаныя сябры! Пра што ідзе ў ім размова? (*Выслухоўваюцца меркаванні вучняў.*) Цікава, ва ўсіх розных меркаванні, а сакрэт адзін. Усе вам знаёмыя словы аб'ядналіся і сталі незнаёмымі. Паспрабуем разгадаць сакрэтнае пасланне? Прапаную размеркаваць выдзеленыя выразы на групы. Дапамогуць нам у гэтым малюнкi. Калі на малюнку ёсць прадмет, назва якога сустракаецца ў выразе, запішыце выразы пад адпаведнымі малюнкамі.

Выкананне задання 1 у сшытку.

— Ці можаце вы зараз растлумачыць значэнні выказаў і сэнс пісьма? (*Вучні спрабуюць, але ў іх не атрымліваецца.*) Аднак ваша справа не была марнай. Прыгледзьцеся. Што вы бачыце паміж малюнкамі? (*Стрэлачкі.*) Мы атрымалі карту руху, якая дапаможа нам у падарожжы!

— Падкажыце, як мы можам патлумачыць значэнні слоў на беларускай мове. (*Перакладзі іх на рускую мову.*) Магчыма, пераклад нашых выказаў-незнаёмаў на рускую мову дапаможа зразумець іх значэнні.

Выкананне задання 2 у сшытку.

— Ці зразумелі вы зараз значэнні выказаў і сэнс пісьма? (*Вучні спрабуюць, але ў іх не атрымліваецца.*) Справа ў тым, што некаторыя знаёмыя нам словы, аб'яднаўшыся паміж сабой, складаюць непарыўныя (устойлівыя) спалучэнні ці выразы, якія апісваюць жыццёвую сітуацыю, ствараюць пэўны вобраз, таму і называюцца *вобразнымі* (назва запісваецца на дошцы).

Настаўнік дэманструе тры пазлы са словамі “трымаць”, “хвост”, “абаранка” і малюнкi: хвост, абаранак, трымаць. Просіць вучняў злучыць асобны пазл з малюнкам. Затым настаўнік аб'ядноўвае тры пазлы ў адну кампазіцыю — гэты вобразны выраз набыў новае значэнне — *трымацца ўпэўнена, з гонарам*.

— Пра што трэба даведацца, каб зразумець сэнс пісьма? (*Трэба даведацца пра вобраз, які ствараюць спалучэнні слоў, гэта значыць даведацца пра іх значэнні.*)

Выкананне задання 3 у сшытку.

— Калі вы правільна выканаеце заданне, атрымаеце імя жыхара краіны знаёмых незнаёмаў, які склаў сакрэтнае пісьмо. Ён і будзе суправаджаць нас у падарожжы па цудоўнай краіне.

У сшытку даюцца тлумачэнні значэнняў фразеалагізмаў. Вучні спрабуюць знайсці патрэбныя. Злучаюць малюнкi са значэннямі выказаў. Калі знайшлі і расставілі літары каля выказаў у паслядоўнасці лічбаў, размешчаных на малюнках, атрымліваецца імя аднаго з герояў — Фразеня.

— Незвычайнае імя, праўда? Справа ў тым, што спалучэнне слоў — гэта фраза, а вобразныя выразы — **ФРАЗЕАЛАГІЗМЫ** (слова

запісваецца на дошцы). Наш Фразеня — знаўца вобразных выразаў, фразеалагізмаў.

— Давайце паспрабуем расшыфраваць першае пісьмо Фразені. Пра што ён хацеў вам сказаць?

Вучні спрабуюць прачытаць пісьмо, з якім знаёміліся ў пачатку заняткаў, замяняючы вобразныя выразы на іх значэнні.

— Ці лёгка вам было справіцца з гэтай задачай? Чаму ўзніклі цяжкасці? *(Не ведаем значэнняў выразаў: “быць сваім братам”, “адчыніць акно ў свет”; не запамнілі значэнняў усіх выразаў.)* Якое пісьмо вам падабаецца больш — складзенае Фразенем ці ваша? Чаму?

III. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— Як вы думаеце, якія веды і ўменні неабходныя вам, каб стаць сваімі ў краіне знаёмых незнаёмцаў і зразумець усе пасланні Фразені? З якімі незвычайнымі выразамі вы будзеце знаёміцца на занятках? Як іх называюць? У чым іх асаблівасць? *(Значэнні выразаў нельга растлумачыць з дапамогай значэнняў тых слоў, з якіх яны складаюцца.)* Якія фразеалагізмы вам запамніліся?

— На наступных занятках мы будзем раскрываць сакрэты знаёмых незнаёмцаў, даведаемся пра новыя фразеалагізмы і іх значэнні. І я спадзяюся, што вы зможаце зразумець сэнс усяго пісьма Фразені.

— Што неабходна падарожнікам, каб рухацца ў правільным кірунку? *(Карта.)* Звярніцеся да нашай карты, паглядзіце, якія знаёмыя нам словы будуць уваходзіць у склад фразеалагізмаў, што першымі сустрэнуцца нам у краіне знаёмых незнаёмцаў. *(Вочы, нос, лоб, горла, рот, вочы, вушы.)* Дакраніцеся да тых частак цела, назвы якіх уваходзяць у склад ужо знаёмых вам фразеалагізмаў. *(Вуха, вока.)*

— Скажыце свайму суседу па парце з вуха на вуха, што значыць расказаць з вока на вока. Да сустрэчы на наступных занятках.

Заняткі 2

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з саматычнымі фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *вока*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *вока* (*вочы*) змешчаны малюнкi; сшытак на друкаванай аснове; выразаныя карткі з тлумачэннямі фразеалагізмаў з дадатку; выява Фразені без вачэй; картка са словамі-падказкамі на кожную парту, клей.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— Падарожжа па якой краіне мы распачалі на мінулых занятках? Зараз мы праверым, што вы запамнілі.

Кожная пара вучняў атрымлівае картку, на якой запісаны словы, і фішку (гэта можа быць любая рэч па выбары настаўніка).

вобразныя	Крылацік	Фразік	фразы
Фразеня	выказванні	фразеалагізмы	прыгожыя

— Перад вамі картка з ужо знаёмымі вам словамі. Ваша задача — размясціць фішку каля таго слова, якое вы лічыце адказам на маё пытанне.

— Хто ж такія знаёмыя незнаёмыя? Пра якіх знаёмых незнаёмцаў мы гаварылі на занятках? (Што мы назвалі знаёмымі незнаёмцамі?) (*Фразеалагізмы.*) Як можна назваць выразы, якія ўтвараюць знаёмыя нам словы, калі аб'ядноўваюцца ў фразеалагізмы? (*Вобразныя.*) Як завуць жыхара краіны знаёмых незнаёмцаў, знаўцу вобразных выразаў? (*Фразеня.*)

— Я паспрабавала намаляваць партрэт нашага героя. (*Настаўнік дэманструе выяву Фразені.*) Чаму вы ўсміхаецеся (здзіўляецеся)? Калі я малявала гэты партрэт, то карысталася новым пісьмом Фразені. Прачытайце яго ў заданні 1.

— Я ўсё правільна зразумела? (*Адказы вучняў.*) Якія знаёмыя нам словы спалучыліся паміж сабой і ўтварылі новы вобраз? Падкрэсліце іх. Назавіце фразеалагізм, які сустрэўся ў пасланні Фразені. Абвядзіце на фрагменце карткі частку цела, назва якой уваходзіць у склад вобразнага выразу. Што меў на ўвазе Фразеня? (*Меркаванні вучняў.*)

II. Знаёмства з новым матэрыялам.

— Хто з вас можа прыгадаць фразеалагізм, у склад якога ўваходзіць слова *вока*? (*З вока на вока.*) Выканайце заданне 2 у сшытку і назаўраце значэнне гэтага вобразнага выказвання.

— Слова *вочы* разам з іншымі словамі ўтварае мноства фразеалагізмаў, з якімі мы сёння пазнаёмімся. Паспрабуем разабрацца з іх значэннямі і вярнуць партрэту Фразені вочы.

— Паспрабуйце скласці выразы, якія падрыхтаваў Фразеня.

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі *вока гарыць, вочы разбягаюцца, вочы адбірае, кідаецца ў вочы, адводзіць вочы, акінуць вокам, (ісці) куды вочы глядзяць, не спускаць вачэй, бліскаць вачамі, не паказваць вачэй*. Замест слоў *вока, вочы* на картках змешчаны адпаведныя малюнкi.

— Каб растлумачыць значэнні гэтых выказаў, мы выканаем у сшытку заданне 3. (*Настаўнік раздае выразаныя з дадатку карткі, на якіх пазначана значэнне кожнага вобразнага выказвання.*)

— Размясціце карткі насупраць сказаў. (*Карткі прыбіраюцца.*) Ці змаглі вы запомніць усе фразеалагізмы і іх значэнні? (*Адказы вучняў.*)

Настаўнік называе нумар сказа, а дзеці знаходзяць на картцы тлумачэнне значэння адпаведнага фразеалагізма і наклеіваюць насупраць.

Праводзіцца падвядзенне прамежкавага выніку.

— Спадзяюся, што кожны з вас зможа пазнаць фразеалагізм са словам *вока* ў любых тэксце.

Выкананне задання 4 у сшытку.

— Хто галоўныя героі апавядання? Знайдзіце і падкрэсліце ў тэксце словы і выразы, якія падказалі вам, што Янка і Жэня — сябры. Знайдзіце і прачытайце, што прыцягнула ўвагу сяброў на вуліцы. Абвядзіце фразеалагізм, які сустрэўся ў сказе. Якія кветкі раслі на клумбе?

— Выберыце з фразеалагізмаў, прапанаваных на дошцы, той, якім можна дапоўніць выдзелены сказ. (*Вочы разбягаюцца.*)

— Думаю, што вы не толькі ўжо зможаце растлумачыць пасланне Фразені, якое змешчана ў заданні 1, але і самі напішаце сваё пісьмо, замяняючы выдзеленыя спалучэнні слоў на фразеалагізмы.

Выкананне задання 5 у сшытку.

III. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сёння на занятках? Назва якой часткі цела ўваходзіць у іх склад? Перачытайце пасланне Фразені ў заданні 1. Што значыць вучні *трэцяга класа вочы адабралі*? Малайчыны, на самай справе вочы Фразені былі на месцы (*настаўнік прымацоўвае вочы да выявы Фразені*), проста вы асляпілі яго сваёй прыгажосцю. Паспрабуйце асляпіць Фразеню не толькі прыгажосцю, але і ведамі.

Вучні дзеляцца на дзве каманды. Настаўнік зачытвае спалучэнні слоў. Задача каманды — замяніць спалучэнне фразеалагізмам, знайсці картку з ім і першымі зняць яго з дошкі (*праца арганізуецца па картках з малюнкамі*).

Значэнні фразеалагізмаў:

- 1) камусьці моцна захацелася нечага (*вока гарыць*);
- 2) нельга засяродзіцца на нечым адным з мноства прадметаў (*вочы разбегваюцца*);
- 3) асяляпле прыгажосцю, мноствам, неадчэпна прыцягвае ўвагу (*вочы адбірае*);
- 4) міжвольна запыняць на сабе ўвагу, быць асабліва прыкметным (*кідацца ў вочы*);
- 5) хітруючы, адцягваць увагу (*адводзіць вочы*);
- 6) агледзецц нешта, некага (*акінуць вокам*);
- 7) не выбіраючы дарогі, невядома куды (*куды вочы глядзяць*);
- 8) пільна, уважліва, не адрываючыся глядзець на кагосьці або штосьці (*не спускаць вачэй*);
- 9) пазіраючы, праяўляць гнеў, незадавальненне (*бліскаць вачамі*);
- 10) не прыходзіць кудысьці, не з'яўляцца дзесьці (*не паказваць вачэй*).

Праводзіцца падвядзенне вынікаў спаборніцтва. Настаўнік забірае карткі ў вучняў.

— Па завяршэнні заняткаў прапаную правесці выбары найбольш запамінальнага фразеалагізма са словам *вочы*. Задача кожнага вучня — напісаць на невялічкім аркушы паперы той фразеалагізм, які першы вам прыпамінаецца. Потым аркуш паперы трэба пакласці ў скрынку.

Сумесна з настаўнікам падлічваецца колькасць аднолькавых фразеалагізмаў. Называецца найбольш запамінальны фразеалагізм.

Заняткі 3

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з саматычнымі фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *вуха*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: фішкі з фразеалагізмамі і іх значэннямі; карткі з фразеалагізмамі, дзе замест слова *вуха (вушы)* змешчаны малюнкi; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— Паважаныя падарожнікі па краіне знаёмых незнаёмцаў, на вашым шляху сустрэлася наступнае пасланне. Паспрабуйце яго расшыфраваць.

На дошцы змешчаны рэбус:

Ў

+ а

— Чаму ў пасланні ўзгадваецца слова *вока*? Успомніце, які фразеалагізм на мінулых занятках аказаўся самым запамінальным. (*Вучні называюць устойлівы выраз.*)

II. Паўтарэнне.

— Якія яшчэ вобразныя выказванні са словам *вока* вы запамнілі?

Вучні дзеліцца на групы. За дзве хвіліны кожная група павінна прыгадаць і запісаць на аркушы паперы як мага больш фразеалагізмаў са словам *вока (вочы)*.

Праводзіцца праверка: групы па чарзе называюць па адным фразеалагізме. Тая група, якая не можа назваць фразеалагізм, выбывае. Перамагае група, якая назвала фразеалагізм апошняй.

— Запомнілі вы фразеалагізмы нядрэнна. А ці памятаеце вы іх значэнні? Праверыць, ці сапраўды гэтыя незнаёмыя сталі вам знаёмыя, дапамогуць незвычайныя манеткі Фразені.

Настаўнік рыхтуе двухбаковыя тэматычныя фішкі ў форме кружочкаў.

На кожную парту раздаецца набор фішак. На адным баку фішкі запісаны фразеалагізм (*вока гарыць, вочы разбягаюцца, вочы адбірае,*

кідаецца ў вочы, адводзіць вочы, акінуць вокам, (ісці) куды вочы глядзяць, не спускаць вачэй, бліскаць вачамі, не паказваць вачэй), на другім — расшыфравана яго значэнне.

Вучні кладуць фішкі адна на адну так, што зверху аказваюцца значэнні фразеалагізмаў, па чарзе чытаюць значэнне фразеалагізма і спрабуюць назваць сам вобразны выраз. Потым пераварочваюць фішку і параўноўваюць свой адказ з фразеалагізмам на фішцы. Калі фразеалагізм названы вучнем правільна, ён забірае фішку сабе, калі няправільна — фішка кладзецца ў канец стоса. Перамагае той вучань, у якога акажацца большая колькасць фішак. У якасці кантролю настаўнік просіць вучня, які набраў найбольшую колькасць фішак, патлумачыць значэнні двух фразеалагізмаў. Калі праблем не ўзнікае — гэта пераможца, калі ўзніклі цяжкасці, то выбіраецца наступны вучань, у якога найбольшая колькасць фішак.

Фішка

Адзін бок

Другі бок

Вучні, якія аказаліся пераможцамі, атрымліваюць набор літар (в, х, а, у) і складаюць з іх слова (вуха).

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

— Дакраніцеся да сваіх вушэй; да правага вуха свайго суседа. Для чаго чалавеку патрэбны вушы? А зараз я папрашу вас навастрыць вушы. Чаму ў вас вушы не сталі вострымі? (*“Навастрыць вушы” — гэта вобразны выраз, фразеалагізм.*) На занятках мы разам паспрабуем разгадаць новыя сакрэты краіны знаёмых незнаёмцаў. Якое слова будзе ўваходзіць у склад вобразных выразаў? Успомніце з папярэдніх заняткаў фразеалагізм, у склад якога ўваходзіць слова вуха. (З вуха на вуха.)

Выкананне задання 1 у сшытку.

— Здагадайцеся, якія выразы падрыхтаваў для нас Фразеня.

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі *навастрыць вушы, і вухам не вядзе, тугі на вуха, за вушы не адцягнеш, у адно вуха ўлятае, а ў другое вылятае, у вушах звiніць*. Замест слова вуха (вушы) на картках змешчаны адпаведныя малюнкi.

— На занятках Фразеня падкажа вам з вуха на вуха, хто навастрыў вушы, а хто і вухам не вядзе, хто тугі на вуха, каго за вушы не адцягнеш, каму ў адно вуха ўлятае, а ў другое вылятае, што ў вушах звiніць.

— Паспрабуйце скарыстацца сказамі-падказкамі Фразені і растлумачыць значэнні фразеалагізмаў.

Выкананне задання 4 у сшытку.

— У час якіх дзяржаўных свят Беларусі можна ўбачыць салют? Да чаго я вас заклікала, калі прасіла навастрыць вушы? (*Слухаць з вялікім захапленнем, уважліва.*) Якое слова вы прачыталі ў квадрахах зверху ўніз, калі выконвалі заданне ў сшытку? (*Крыжачок.*) Можа, хто з вас ведае, што называецца гэтым словам? (*Танец.*)

Вучні чытаюць верш з задання 2.

— Назавіце адным словам танцораў, пра якіх ідзе размова ў вершы. Якая агародніна танцавала “Крыжачок”? Чым ганарыўся бурачок? Падкрэсліце фразеалагізм. (*Тугі на вуха.*) Расфарбуйце агародніну, на якой падаецца значэнне гэтага фразеалагізма. Які быў бурачок? Хто вырасціў такі багаты ўраджай гародніны? Які настрой у Зосі? Якія словы гэта пацвярджаюць? Які выраз падказаў вам, што Зося — добрая гаспадыня? Падкрэсліце яго. Расфарбуйце агародніну, на якой даецца тлумачэнне значэння гэтага фразеалагізма. Знайдзіце і прачытайце, як паводзіў сябе гарбуз. Падкрэсліце ў гэтым слупку фразеалагізм. Расфарбуйце агародніну, на якой даецца тлумачэнне яго значэння. Якая расліна, згаданая ў вершы, стала сімвалам Беларусі? Чаму?

— Бурачок у вершы быў не тугі на вуха. А ці ведаеце вы, пра каго кажуць *і вухам не вядзе*? (*Выслухоўваюцца меркаванні вучняў.*) Паслухайце тэкст, які дапаможа праверыць вашы меркаванні.

Настаўнік чытае тэкст:

Спадзяюся, вам не трэба паўтараць адно і тое ж некалькі разоў. А то пачуеце пра сябе ад бабулі: **і вухам не вядзе!** Спытаеце, як можна не весці вухам? Бабуля ўсміхнецца ад таго, што вы так даслоўна разумеце сэнс гэтых слоў. Але ж і раскажа, што людзі заўважылі ў жывёл такія дзеянні, якія не можа выканаць чалавек. Напрыклад, конь, калі адчувае прысутнасць звера ці іншай небяспекі, вядзе вушамі. Таму нашы продкі скарысталі адваротны выраз — *і вухам не вядзе* — пры апісанні чалавека, які не рэагуе на зварот да яго. Мы і зараз карыстаемся гэтым выразам.

Паводле М. Прохар

— Што ж абазначае фразеалагізм *і вухам не вядзе*? (*Не звяртае ніякай увагі.*) Адкуль пайшоў гэты выраз? (*Выслухоўваюцца адказы вучняў.*)

Выкананне задання 3 у сшытку.

— Якія правілы паводзін у навальніцу вам вядомыя?

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— Дакраніцеся да той часткі цела, якая дапамагае нам пачуць карысныя парады. Навастрыце вушы, для вас новае заданне: перад вамі часткі пазлаў. Ваша задача — сабраць у адну картку фразеалагізм, яго значэнне і малюнак.

Праца арганізуюваецца ў групах. Кожная група атрымлівае набор пазлаў (*гл. дадатак*). Пасля выканання задання групы дэманструюць вынік сваёй работы.

— Якую асаблівасць вы заўважылі на некаторых пазлах? На іх ёсць прапушчанае слова. Якое гэта слова, на вашу думку? (*Есці.*) З якой часткай цела звязана гэта дзеянне? (*Рот.*) Даведацца пра правільнасць вашай здагадкі вы зможаце на наступных занятках.

Заняткі 4

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з саматычнымі фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *рот*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх выразы, блізкія па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталёванне: малюнкi, дзе ілюструюцца сітуацыі, у якіх выкарыстоўваюцца фразеалагізмы; малюнак крата; карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *рот* змешчаны малюнкi; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— Працягваем наша падарожжа па краіне знаёмых незнаёмцаў. Выкажыце меркаванне, пра што ідзе размова:

- 1) яны разбягаюцца, іх адводзяць, імі бліскаюць (*пра вочы*);
- 2) ім не вераць, у іх звiнiць, за імі трашчыць, за іх не адцягнеш (*пра вушы*).

Як называюцца выразы, што ўтвараюць словы *вочы* і *вушы* з названымі словамі? (*Фразеалагізмы.*)

II. Паўтарэнне.

Гульня “Лішні груз”

— У падарожжы па краіне знаёмых незнаёмцаў вам спатрэбяцца толькі трывалыя веды. Разгледзьце сюжэтныя малюнкi (*гл. дадатак*), дзе паказаны сітуацыі, у якіх можна выкарыстаць вядомыя вам фразеалагізмы. Успомніце і назаўіце як мага больш фразеалагізмаў, у склад якіх уваходзяць словы *вушы*, *вочы*.

Карткі, з якімі вы працавалі, — гэта “лішні груз”. Каб пазбавіцца ад карткі, кожная група павінна выканаць новае заданне: я буду даваць тлумачэнне фразеалагізма, а вам неабходна знайсці патрэбны малюнак, выбегчы з ім да дошкі і сказаць мне на вуха фразеалагізм.

Гульня арганізоўваецца ў групах. Вучні дзеляцца на 4 групы. Кожнай групе раздаецца набор сюжэтных малюнкаў (у тым ліку і жартоўных), дзе ілюструюцца сітуацыі, у якіх могуць быць выкарыстаны фразеалагізмы. Задача групы — успомніць як мага больш фразеалагізмаў па сюжэтных малюнках, а потым пазбавіцца ад гэтых малюнкаў. Перамагае тая група, у якой засталася найменшая колькасць картак.

Значэнні фразеалагізмаў:

- 1) не звяртае ніякай увагі (*і вухам не вядзе*);
- 2) не выбіраючы дарогі, невядома куды (*куды вочы глядзяць*);
- 3) не застаецца ў памяці (*у адно вуха ўлятае, у другое вылятае*);
- 4) камусьці моцна захацелася нечага (*вочы загарэліся*);
- 5) гаварыць без сведак (*з вока на вока*);
- 6) нешта неадчэпна чуецца (*звініць у вушых*);
- 7) вельмі здзівіцца, пачуўшы нешта нечаканае (*не паверыць вушам*);
- 8) хітруючы, адцягваць увагу (*адводзіць вочы*);
- 9) вельмі смачнае (*за вушы не адцягнеш*);
- 10) пільна, уважліва, не адрываючыся глядзець на кагосьці або штосьці (*не спускаць вачэй*);
- 11) нельга засяродзіцца на нечым адным з мноства прадметаў (*вочы разбягаюцца*);
- 12) слухаць вельмі ўважліва, з захапленнем (*навастрыць вушы*).

Падводзяцца вынікі гульні.

— Віншую, вы не маеце “лішняга груза”. А трывалыя веды дапамогуць вам выканаць наступнае заданне (*гл. дадатак*).

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

— Думаю, можна рухацца далей. Здагадайцеся, які знаёмы сустракае нас у падарожжы. У яго не трэба класці палец, ён бывае поўны, а бывае да вушэй, у некаторых выпадках на замку. (*Прапановы вучняў.*) Якое слова-падказку вы знайшлі на мінулых занятках? (*Есці.*) З якой часткай цела вы яго звязалі?

Фразена прапаноўвае нам разгадаць рэбус, каб праверыць сваю здагадку.

На дошцы змешчаны рэбус:

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі *просіцца ў рот, на ўвесь рот, палец у рот не кладзі, рот да вушэй, макавай расінкі ў роце не было, трымаць рот на замку, рот не закрываецца*. Замест слова *рот* на картках змешчаны адпаведны малюнак.

— Назавіце фразеалагізмы. Паспрабуйце растлумачыць іх значэнне ў сказах — і вы атрымаеце слова-падказку для вызначэння далейшага кірунку руху. Карыстайцеся спалучэннямі слоў з правага слупка.

Выкананне задання 1 у сшытку.

— Прачытайце, што запісана ў клетках па вертыкалі. (*Полаямая.*) Як вы думаеце, што трэба зрабіць, каб расшыфраваць слова? (*Закрэсліць літару, якая паўтараецца.*) Якое слова атрымалася? (*Полымя.*) Ёсць думкі, куды рухацца далей?

Выкананне задання 2 у сшытку.

— Чаму фатограф не дазволіў смяяцца дзецям? Знайдзіце і падкрэсліце сказ, у якім даецца адказ на гэтае пытанне. Які фразеалагізм сустрэўся ў сказе? Як вы думаеце, якое значэнне ён мае? (*Аглядзеў, акінуў позіркам.*) Які кот здымаўся разам з дзецьмі: цацачны ці сапраўдны? Якія словы падказалі вам гэта? (*Смяяўся на ўвесь рот.*) Што гэта значыць? Пра тое, што смяюцца шырока, прыветна, гаворыць і фразеалагізм у дужках. Якога слова тут не хапае? (*Зубы.*) Гэта яшчэ адно слова-падказка.

— У вас ужо ёсць два словы-падказкі: *полымя, зубы*. З чым звязаны гэтыя словы? Трэцюю падказку вы зможаце знайсці ў размове бабулі і ўнучкі, замяніўшы выдзеленыя словы вобразным выразам, а вобразны выраз — яго значэннем.

Выкананне вучнямі задання (*гл. дадатак*).

— Полымя, зубы, макавай расінкі ў роце не было, смачна. Якое слова меў на ўвазе Фразеня?

Па асацыяцыях — языкі *полымя*, язык і *зубы* знаходзяцца ў роце, язык — орган смаку — вучні прыходзяць да высновы, што загаданае слова — *язык*.

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сёння на занятках? (*У склад якіх уваходзіць слова “рот”.*) Фразеня зноў падрыхтаваў вам незвычайнае заданне, каб праверыць, ці запамнілі вы гэтыя выразы, ці можаце адпраўляцца ў падарожжа далей.

Карткі з малюнкамі размяшчаюцца ў розных частках класа. Задача вучняў — як мага хутчэй заняць месца каля адпаведнай карткі з фразеалагізмам. Настаўнік чытае значэнне фразеалагізма, а вучні становяцца каля адпаведнай карткі.

Значэнні фразеалагізмаў:

1) хтосьці выразам твару паказвае выключнае задавальненне чым-небудзь (*рот да вушэй*);

2) хтосьці любіць многа гаварыць ці спяваць (*рот не закрываецца*);

3) прагна, з вялікай ахвотай, жаданнем (*на ўвесь рот*);

4) шырока, прыветліва (*на ўвесь рот*);

5) узбуджае апетыт (*у рот просіцца*);

6) хтосьці, хто можа пастаяць за сябе, з кім трэба быць асцярожным (*палец у рот не кладзі*);

7) хтосьці нічога не еў (*макавай расінкі ў роце не было*);

8) захоўваць што-небудзь у тайне, маўчаць, калі трэба (*трымаць рот на замку*);

9) вельмі многа (*поўны рот*).

— Які фразеалагізм вы назвалі двойчы? Колькі значэнняў мае ўстойлівы выраз *на ўвесь рот*? Памятайце, фразеалагізмы, як і словы, могуць мець адно або некалькі значэнняў.

— Ну, вам палец у рот не кладзі! І словы расшыфравалі, і кірунак вызначылі, і добра запамнілі ўсе фразеалагізмы.

Заняткі 5

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з саматычнымі фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *язык*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх выразы, блізкія па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з рускімі і беларускімі фразеалагізмамі; карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *язык* змешчаны малюнкi, карткі з літарамі *я, з, ы, к*; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

На дошцы запісаны словы: *вуха, рот, шчака, вока*.

— Уважліва паглядзіце на словы, запісаныя на дошцы. Абмяркуйце ў групах, якое з іх, на вашу думку, з’яўляецца лішнім.

Вучні могуць прапаноўваць любыя варыянты: *рот*, бо ў слове адзін склад... Добра, калі будзе прапанаваны варыянт: *шчака*, бо з гэтым словам мы не ведаем фразеалагізмаў. Калі такі варыянт не прапанаваны, настаўнік просіць назваць вобразныя выразы з кожным словам. Вучні зрабцяць патрэбны вывад.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся на папярэдніх занятках? Якія словы сустракаюцца ў кожным з іх? (*Вочы, вушы, рот*.) Сёння мы працягнем знаёмства з жыхарамі краіны знаёмых незнаёмцаў.

II. Паўтарэнне.

Гульня “Знайдзі пару”

Кожны з вучняў атрымлівае картку. Задача — аб’яднацца ў пару такім чынам, каб у аднаго на картцы быў вобразны выраз, а ў другога — тлумачэнне яго значэння.

Настаўнік рыхтуе карткі па колькасці вучняў: палова — з вобразнымі выразамі і палова — з іх значэннямі. Па камандзе настаўніка “Шукаем пару” вучні, рухаючыся па класе, аб’ядноўваюць у пары фразеалагізм і яго значэнне. Пара займае любую свабодную парту. Праводзіцца праверка: пара называе фразеалагізм і яго значэнне.

Гульня можа праводзіцца па двух варыянтах.

Варыянт 1. Калі факультатыўныя заняткі наведвае невялікая колькасць вучняў, пасля праверкі правільнасці стварэння пар кожны вучань выцягвае са стосіка новыя карткі і шукае новую пару. (*У стосіке колькасць картак роўная колькасці вучняў і да кожнага вобразнага выразу ёсць картка з тлумачэннем значэння.*)

Варыянт 2. Калі факультатыўныя заняткі наведвае вялікая колькасць вучняў, можна раздаць камплекты картак групам і прапанаваць знайсці пару кожнаму вобразнаму выразу.

макавай расінкі ў роце не было	хтосьці нічога не еў
на ўвесь рот	з вялікай ахвотай, жаданнем
палец у рот не кладзі	хтосьці, хто можа пастаяць за сябе, з кім трэба быць асцярожным
трымаць рот на замку	захоўваць што-небудзь у тайне, маўчаць, калі трэба
рот да вушэй	хтосьці выразам твару паказвае выключнае задавальненне чым-небудзь
за вушы не адцягнеш	вельмі смачна
не паверыў вушам	вельмі здзівіўся, пачуўшы нешта нечаканае
ва ўсе вушы	вельмі ўважліва, не прапускаючы ні аднаго слова
аж за вушамі трашчала	з вялікім апетытам
у адно вуха ўлятае, а ў другое вылятае	не застаецца ў памяці
загарэліся вочы	моцна захацелася
куды вочы глядзяць	невядома куды
бліснуць вачамі	зірнуць з незадавальненнем
вочы адабраць	асляпіць прыгажосцю
вочы адводзіць	хітруючы, адцягваць увагу

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

У розных месцах класа прымацоўваюцца карткі з літарамі **я, з, ы, к**, даецца заданне скласці і назваць слова.

— На мінулых занятках вы правільна вызначылі слова, якое будзе ўваходзіць у склад тых фразеалагізмаў, з якімі мы будзем сёння знаёміцца. (Ці ўказваецца на памылковасць вызначанага кірунку.)

— Дзе ў чалавека знаходзіцца язык? Язык і рот як часткі цела цесна звязаны паміж сабой. Магчыма, таму словы **язык і рот** уваходзяць у блізкія па значэнні вобразныя выразы. Прачытайце фразеалагізм, запісаны на дошцы.

Праца адначасова арганізоўваецца і ў сшытку на друкаванай аснове.

Выкананне задання 4 у сшытку.

_____ не закрываецца

— Пра каго так гавораць? Абвядзіце ў сшытку жоўтым колерам вобразныя выразы са словам *язык*, з дапамогай якіх можна ахарактарызаваць чалавека, які любіць многа гаварыць.

Настаўнік адкрывае другі фразеалагізм:

трымаць _____ *на замку*

— Што значыць *трымаць рот на замку*? Абвядзіце ў сшытку зялёным колерам вобразныя выразы са словам *язык*, з дапамогай якіх можна папрасіць захоўваць што-небудзь у тайне, маўчаць, калі трэба.

— Здагадайцеся, якія выразы падрыхтаваў для нас Фразеня.

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі *востры язык, язык гладка ходзіць, язык да зубоў прымёрз, язык не паварочваецца, язык праглынеш, быццам язык праглынуў*. Замест слова *язык* на картках змешчаны адпаведны малюнак.

— Паспрабуйце растлумачыць іх значэнні ў сказах і знайсці слова-падказку, якое дапаможа вызначыць наш далейшы шлях па краіне знаёмых незнаёмцаў. Карыстайцеся спалучэннямі слоў з правага слупка.

Выкананне задання 1 у сшытку.

— Прачытайце ў квадратах зверху ўніз слова-падказку. (*Чайнік.*) З чым можа быць звязана слова? (*Меркаванні вучняў.*)

— Без языка чалавек не адчувае смаку ежы, без языка чалавек не зможа ўдзельнічаць у размове. Таму ў мове ўзнікла вельмі многа вобразных выразаў са словам *язык*. Цікава тое, што сярод іх багата фразеалагізмаў, блізкіх па значэнні.

Выкананне задання 3 у сшытку.

— Якая частка малюнка кідаецца вам ў вочы? (*Хобат.*) Гэта наступная падказка.

Настаўнік раздае вершы на асобных лістках і просіць падкрэсліць у іх фразеалагізмы.

Востры язык

Дзед падняў у хаце крык,
вы яшчэ не чулі? —
востры, нібы нож, язык
у маёй бабулі.

дзед злуге, а я цішком
ля яго бядую:
ой, парэжа языком
рот сабе бабуля.

М. Пазнякоў

— Які характар у бабулі хлопчыка? Чаму на яе часам злуе дзед? Ці можна языком што-небудзь парэзаць? Які фразеалагізм сустрэўся ў вершы? Пра каго кажуць *мае востры язык*? Падкрэсліце зялёным колерам значэнне гэтага вобразнага выразу ў заданні 1 сшытка.

Жэня і кішэня

— Разважае адмыслова
гаваркі ўнучак Жэня.
І ні разу
ён **па слова,**
Бач, **не лазіць**
у кішэню, —
кажа гэтак
наш дзядуля.
І за братам
дзень сачу я:
мне б даведацца —
у Жэні
колькі слоў ёсць
у кішэні?

М. Пазнякоў

— Пра якую рысу характару Жэні ідзе гаворка ў вершы? Пра якога чалавека кажуць *па слова ў кішэню не лезе*? Ці ведае пра гэтае значэнне выразу брат Жэні? Падкрэсліце жоўтым колерам значэнне гэтага вобразнага выразу ў заданні 1 сшытка. Запішыце фразеалагізмы са словам *язык*, блізкія па значэнні да фразеалагізмаў, узгаданых у вершах.

Выкананне задання 2 у сшытку.

Настаўнік прымацоўвае на дошку карткі з літарамі *п, х, а*.

— Складзіце слова з прапанованых літар. (*Пах.*)

— Давайце ўгадаем словы-падказкі: *чайнік, хобат, пах*. Што іх аб'ядноўвае? (*Па асацыяцыях — чайнік мае нос, хобат — нос у слана, нос — орган нюху, які дазваляе адчуць пах, — вучні называюць слова “нос”.*) Пазначце кірунак далейшага маршруту.

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— Зразумела, што далей могуць рухацца толькі падарожнікі з трывалымі ведамі. З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сёння на занятках? (*У склад якіх уваходзіць слова “язык”.*) Фразеня падрыхтаваў для вас выпрабаванне.

Настаўнік паказвае 4 канверты з заданнем. Работа арганізавана ў групах. Кожнай групе раздаюцца часткі ўсіх пазлаў (*гл. дадатак*). Пасля выканання ажыццяўляецца праверка.

Заняткі 6

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з саматычнымі фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *нос*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх выразы, блізкія па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *нос* змешчаны малюнкi; сшытак на друкаванай аснове; карткі, на якіх змешчаны пункцірны малюнак з выявай Фразені.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся на папярэдніх занятках? Якія словы сустракаюцца ў кожным з іх? (*Вочы, вушы, рот, язык.*) На мінулых занятках вы вызначылі кірунак далейшага маршруту. Якое слова нам дапамаглі разгадаць знойдзеныя словы-падказкі? (*Нос.*)

II. Паўтарэнне.

— Праверыць правільнасць вашай здагадкі можна з дапамогай крыжаванкі.

Выкананне задання 2 у сшытку.

Вучні запісваюць у крыжаванку патрэбныя словы (1 — прыкметны, 2 — смачная, 3 — задаволены, 4 — захацелася, 5 — глухаватага, 6 — сакрэце, 7 — няўважлівага).

— Уважліва паглядзіце на выдзелены слупок. Якое слова атрымалася? (*Паветра.*) Праз які орган трапляе ў наш арганізм паветра? (*Праз нос.*)

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

— Дакраніцеся да носа, удыхніце паветра праз нос, выдыхніце праз нос, павесце нос. Чаму вы заўсміхаліся? Як называецца спалучэнне *павесіць нос*? (*Фразеалагізм.*) Сёння на занятках вы даведаецеся, хто *вешае нос*, каго *водзяць за нос*, хто *высоўвае нос*, а хто *дзярэ нос*, чаго *з вераб'ёў нос* і *з камароў нос*, хто *клюе носам*, як сустракаюцца *нос у нос*, што знаходзіцца *перад носам*, а што — *на носе*. Думаю, што вы здагадаліся, якія выразы падрыхтаваў для нас Фразеня.

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі *вадзіць за нос*, *вешаць нос*, *высоўваць нос*, *драць нос*, *з вераб'ёў нос*, *з камарыны нос*, *кляваць носам*, *нос у нос*, *перад носам*, *на носе*. Замест слова *нос* на картках змешчаны адпаведны малюнак.

— Апусціце галаву. Пра які настрой сведчыць такая поза? (*Пра сумны, маркотны.*) Менавіта пра чалавека, які замаркоціўся, адчаяўся, і кажуць *павесіў нос*. Як можна падтрымаць такога чалавека? (*Выслухоўваюцца меркаванні вучняў.*) А яшчэ можна сказаць *не вешай ...* (*Вучні дагаворваюць фразеалагізм.*)

— Увага, падыміце галаву так, каб нос глядзеў уверх. Што можна сказаць пра чалавека, які так выглядае? (*Важнічае, задаецца.*) Які фразеалагізм можна выкарыстаць пры апісанні такога чалавека? (*Дзярэ (задзірае) нос.*)

На дошку вывешваецца малюнак старажытнай ярмаркі, на якой прысутнічаюць мядзведзі і мядзведзь.

— Як вы думаеце, пра паходжанне якога з вобразных выразаў расказвае малюнак? (*Вучні выказваюць свае меркаванні.*) Раней у многіх краінах Еўропы мядзведзі вадзілі напакат у людныя месцы мядзведзяў за кольца ланцуга, прасунутага ў нос. Мядзведзь паказваў розныя фокусы, спадзеючыся атрымаць ласункі. Як вы думаеце, ці заўсёды атрымліваў ласункі мядзведзь? Адсюль і ўзнік выраз *вадзіць за нос* — уводзіць у зман, абяцаць што-небудзь і не выконваць.

Паспрабуйце растлумачыць значэнні выдзеленых устойлівых выразаў у сказах. Карыстайцеся спалучэннямі слоў з правага слупка.

Выкананне задання 1 у сшытку.

— Прачытайце слова ў выдзеленым слупку. (*Партрэт.*) Гэта падказка, якая ўказвае кірунак руху на карце. Як вы думаеце, з якімі фразеалагізмамі мы пазнаёмімся на наступных занятках? (*Вучні выказваюць свае меркаванні.*) Здагадак у вас шмат, а якая з іх правільная, даведаемся крыху пазней. Давайце для гэтага выканаем заданні на картках (*гл. дадатак*).

— Думаю, зараз вы зможце замяніць на картках выдзеленыя словы пасланні Фразені вобразнымі выразамі (*гл. дадатак*).

— Прыгадайце і адкажыце, якое значэнне мае выраз з *вераб'ёў нос*. Калі вам прапанавалі б замяніць вераб'ёў нос на нос насякомага, каб сказаць пра малую колькасць чаго-небудзь, якое насякомае вы назвалі б? (*Заахвочваецца вучань, які здагадаўся пра камара.*) Малайчына, але не трэба драць нос. Папрашу навастрыць вушы і паслухаць верш.

Казёл

Белы козлік цераз плот

пазірае ў агарод.

На яго бурчыць Барбос:

— Ты сюды **не сунь** свой **нос**!

Н. Галіноўская

— Хто пільнуе агарод? Якую шкоду можа нарабіць козлік у агародзе? Што Барбос прапанаваў козліку? Што абазначае яго прапанова?

(Не ўмешвацца ў што-небудзь.) Калі мы з вамі не высоўваем нос на вуліцу? Калі сустракаемся нос ў нос?

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сёння на занятках? (У склад якіх уваходзіць слова “нос”.) Фразеня падрыхтаваў вам яшчэ адно незвычайнае заданне, каб праверыць, ці запамнілі вы гэтыя выразы, ці можаце адпраўляцца ў падарожжа далей. (Настаўнік паказвае канверт з заданнем.)

Варыянт 1. Настаўнік дастае з канверта картку са значэннем фразеалагізма, зачытвае яго.

— Я буду чытаць вам значэнне фразеалагізма, а вам трэба будзе назваць яго і паказаць адпаведную картку на дошцы (праца зноў арганізоўваецца па картках з малюнкамі).

Варыянт 2. Вучні аб’ядноўваюцца ў 3 групы. Настаўнік раздае карткі з фразеалагізмамі і чытае іх значэнні. Задача вучняў — размясціць фразеалагізмы ў тым парадку, у якім узгадваліся іх значэнні.

Значэнні фразеалагізмаў:

- 1) вельмі блізка адзін ад аднаго (нос у нос);
- 2) уведзіць у зман, абяцаць што-небудзь і не выконваць (вадзіць за нос);
- 3) выходзіць кудысьці, паказвацца (высоўваць нос);
- 4) вельмі мала (з вераб’ёў нос);
- 5) у непасрэднай блізкасці ад кагосьці, побач, блізка (перад носам);
- 6) у самы бліжэйшы час наступіць (на носе);
- 7) умешвацца ў што-небудзь (сунуць нос);
- 8) вельмі важнічаць, зазнавацца (драць нос);
- 9) драмаць седзячы ці стоячы (кляваць носам).

— Вы добра справіліся з заданнем. Застаецца канчаткова высветліць, куды будзем рухацца далей.

— Абвядзіце на с. 3 сшытка на малюнку Фразені тыя часткі цела, назвы якіх уваходзяць у склад вядомых вам фразеалагізмаў. Што ў вас атрымалася? (Часткі твара або твар.) Успомніце слова-падказку. (Партрэт.) Якое слова будзе ўваходзіць у склад фразеалагізмаў, з якімі адбудзецца знаёмства на наступных занятках? (Твар.)

Заняткі 7

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з саматычнымі фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *твар*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх выразы, блізкія і супрацьлеглыя па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталёванне: карткі з малюнкамі і словамі, з якіх можна скласці фразеалагізмы; карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *твар* змешчаны малюнкi; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— Прапаную вам, паважаныя падарожнікі па краіне знаёмых незнаёмцаў, успомніць, якія словы сустракаюцца ў вобразных выразях, якімі падзяліўся па сакрэце з вамі Фразеня. (*Вочы, вушы, рот, язык, нос.*)

II. Паўтарэнне.

— Мы зараз праверым, ці памятаеце вы гэтыя фразеалагізмы. Я буду чытаць загадкі Фразені, а вы будзеце дакранацца да той часткі цела, назва якой будзе з’яўляцца адгадкай. Калі адказам будзе слова *язык*, трэба акуратна паказаць кончык языка.

Загадкі:

1. Яго можна вешаць. (*Нос.*)
2. Туды можа ўлятаць, а потым вылятаць. (*Вуха.*)
3. Ён можа быць доўгім. (*Язык.*)
4. Ён можа быць поўным турбот. (*Рот.*)
5. Ён нельга ад чаго-небудзь адарваць. (*Вочы.*)
6. Там можа што-небудзь расці. (*Рот.*)
7. Ён можа прымярзаць. (*Язык.*)
8. Яно можа гарэць. (*Вока.*)
9. За яго можна вадзіць. (*Нос.*)
10. Ён можна навастрыць. (*Вушы.*)

— Рухаемся далей. Успомніце, які кірунак мы выбралі на мінулых занятках. (*Знаёмства з фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова “твар”.*)

Выкананне задання 1 у сшытку.

Пасля таго як фразеалагізмы будуць падпісаны пад малюнкамі, вучні тлумачаць іх значэнні. Настаўнік прапануе звярнуць увагу на першыя літары фразеалагізмаў. Вучні атрымліваюць пацверджанне здагадкі, зробленай на папярэдніх занятках.

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

— Слова *твар* будзе ўваходзіць у склад тых фразеалагізмаў, з якімі адбудзецца знаёмства на ўроку. Спачатку раскажу вам, хто сустракаецца *твар* у *твар*. Павярніцеся да свайго суседа па парце. На якой адлегласці вы знаходзіцеся адзін ад аднаго? (*Вельмі блізка.*) Замяніце ў фразеалагізме слова *твар* на слова *нос*. (*Нос у нос.*) Замяніце ў фразеалагізме слова *твар* на слова *вочы*. (*Вочы ў вочы.*) Вы толькі што назвалі блізкія па значэнні вобразныя выразы.

Настаўнік раздае на парты карткі з тэкстам (*гл. дадатак*), які чытае сам або чытаюць вучні.

Мабільная выдатніца

Ірынка вярталася са школы. Як толькі зайшла ў аўтобус, дастала з прыгожага футлярчыка мабільны тэлефон, прабегла вачыма па адрасах: каму б патэлефанаваць? І не проста патэлефанаваць — пахваліцца, якая яна сёння разумніца, выдатніца!.. Маці дома і так даведаецца, калі разгорне дзённік. А вось Святланцы можна: няхай пазайздросіць. А заадно і пасажыры няхай пачуюць.

— Прывітанне, Святланка! — пачынае гаварыць Ірынка і водзіць галавой па баках, каб упэўніцца, ці ўсе пасажыры яе слухаюць. — Ну, як ты там? А я са школы еду. Дзве дзясяткі атрымала. Па матэматыцы і па англійскай мове. Паслухай, Святланка...

На гэтым дзяўчынка змоўкла і пачала хаваць тэлефон у футлярчык: на яе — **твар у твар** — глядзела настаўніца Аксана Пятроўна. Ірынка ўся запунсавелася, разгублена прывіталася. Сёння настаўніцы не было ў школе на ўроку англійскай мовы, казалі — хварэе, да доктара паехала. І вось такая нечаканая сустрэча ў аўтобусе. Ды яшчэ ў самы непатрэбны час, калі Ірынка, вяртаючыся са школы, любіць пахваліцца. Якая яна выдатніца на самай справе, з усіх пасажыраў ведала толькі Аксана Пятроўна.

Добра, што якраз аб’явілі прыпынак. Чырвоная ад сораму, Ірынка вышмыгнула з аўтобуса.

Паводле В. Ткачова

Чым любіць займацца Ірынка, калі вяртаецца са школы дамоў на аўтобусе? Чаму сустрэча з настаўніцай стала для дзяўчынкі непрыемнай? Чаму Ірынцы стала сорамна?

Выкананне задання 2 у сшытку.

— Здагадайцеся, якія яшчэ выразы падрыхтаваў для нас Фразеня.

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі *на адзін твар, ведаюць у твар, паварочвацца тварам, не ўдарыць тварам у гразь, перад тварам, да твару, выцягваецца твар, сціраць з твару зямлі*. Замест слова *твар* на картках змешчаны адпаведны малюнак.

— Растлумачце значэнні выдзеленых устойлівых выразаў у сказах.

Выкананне задання 4 у сшытку.

— Якія словы можна прачытаць у квадратах зверху ўніз? (*Сом, жук.*) Вам ўдалося не толькі растлумачыць значэнні фразеалагізмаў, але і атрымаць словы-падказкі. Што звязвае гэтых жывёл? (*Вучні выказваюць свае меркаванні.*)

— Паспяхова справіцца з чымсьці — значыць не ўдарыць ... (*у гразь тварам*). Аднак бывае, што справіцца з задачай не атрымліваецца. Што кажуць у такіх выпадках? (*Вучні выказваюць свае меркаванні.*)

Вучням на парты раздаюцца карткі са словамі:

падаць	у	тварам	гразь,	пляснуцца	у	тварам	лужыну

— Збярыце карткі, каб даведацца, якія фразеалагізмы выкарыстоўваюцца для гэтага. (*Вучні ў парах выконваюць заданне.*)

— Праявіць цікавасць, увагу да кагосьці або чагосьці — значыць павярнуцца ... (*тварам*). Аднак бывае так, што чалавек перастае звяртаць увагу на штосьці або кагосьці. Што гавораць у такіх выпадках? (*Вучні выказваюць свае меркаванні.*)

Вучням на парты раздаюцца карткі са словамі:

махнуць,	паварочвацца,	рукой,	спінай

— Збярыце карткі, каб даведацца, якія фразеалагізмы выкарыстоўваюцца для гэтага. (*Вучні ў парах выконваюць заданне.*)

Выкананне задання 3 у сшытку.

— Выканайце заданне на картках (*гл. дадатак*) самастойна. Спадзяюся, што вы не пляснецеся тварам у лужыну.

— Прачытайце сказы, запісаныя на дошцы:

Вельмі хочацца **знішчыць поўнасьцю** злосць, зайздрасць, нахабства. Любому чалавеку **падыходзяць** ветлівасць, ураўнаважанасць, спагадлівасць.

— Замяніце выдзеленыя словы вобразнымі выразамі. Запішыце сказы, якія ў вас атрымаліся.

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

Настаўнік рыхтуе карткі з наступнымі фразеалагізмамі: *у твар, твар у твар, да твару, на адзін твар, паварочвацца тварам, перад тварам, сцерці з твару зямлі, выцягнуўся твар, не ўдарыць тварам у гразь*. Калі вучняў больш за колькасць картак, то карткі паўтараюцца.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сёння на занятках? (*У склад якіх уваходзіць слова “твар”.*) Павярніцеся тварам да карткі, якая ляжыць у вас на парце. Калі вы пачуеце ад мяне тлумачэнне значэння

фразеалагізма, які запісаны на вашай картцы, падыміцеся з месца і гучна назавіце фразеалагізм.

Настаўнік агучвае значэнні фразеалагізмаў у хуткім тэмпе. Значэнні могуць паўтарацца. Праз некаторы час настаўнік спыняе гульню, просіць памяншацца карткамі ў парах. Гульня працягваецца.

Значэнні фразеалагізмаў:

- 1) ведаць паводле знешняга выгляду (*у твар*);
- 2) вельмі блізка адзін ад аднаго (сустракацца, стаяць) (*твар у твар*);
- 3) ідзе, падыходзіць каму-небудзь (*да твару*);
- 4) так падобныя адзін на аднаго, што не адрозніш (*на адзін твар*);
- 5) праяўляць цікавасць, увагу да кагосьці або чагосьці (*паварочвацца тварам*);
- 6) непасрэдна перад кім-небудзь, у прысутнасці каго-небудзь (*перад тварам*);
- 7) поўнасю знішчыць, разбурыць дашчэнту (*сцерці з твару зямлі*);
- 8) хтосьці вельмі здзіўлены, расчараваны (*твар выцягваецца*);
- 9) паспяхова справіцца з чым-небудзь, не асарамаціцца (*не ўдарыць тварам у грязь*).

— Малайчыны, вы не ўдарылі тварам у грязь! Папрашу вас заплюшчыць вочы. (*Настаўнік адкрывае частку дошкі, на якой запісаны сказы.*) Акіньце вокам сказы. Па маёй камандзе размясціце свае фразеалагізмы на месцы пропуску.

1) Бабуля ведала суседскага хлопчыка ... 2) Ірынцы было ... чырвонае паліто. 3) Васілёк выбег з кватэры і ... сустрэўся з суседам. 4) Сяцёр часта блыталі, таму што яны былі ... 5) ... таварышаў піянер прамовіў урачыстую клятву. 6) Паўлік пачаў актыўна трэніравацца і на спаборніцтвах ўдача ... да яго. 7) Нашы спевакі не ... на міжнародным конкурсе. 8) У Ірынкі ... ад здзіўлення. 9) Ворагам не ўдалося ... старажытны горад.

Праводзіцца праверка выканання задання. Заахвочваюцца вучні, якія ўжылі фразеалагізм правільна.

— Завяршаючы нашы заняткі, прашу вас успомніць, што да твару любому чалавеку. (**Ветлівасць, ураўнаважанасць, спагадлівасць.**)

Настаўнік запісвае гэтыя словы на дошцы адно пад адным.

— Спадзяюся, што вы будзеце пра гэта памятаць. Яшчэ раз прыгадайце словы-падказкі, якія прагучалі на ўроку. (*Жук, сом.*) Што іх аб'ядноўвае? У якасці падказкі звярніце ўвагу на першыя літары слоў, запісаных на дошцы. Зараз вы ўжо можаце паказаць далейшы кірунак руху па краіне знаёмых незнаёмцаў. Якое слова будзе ўваходзіць у склад фразеалагізмаў, з якімі адбудзецца знаёмства на наступных занятках? (*Вус.*)

Заняткі 8

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з саматычнымі фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзяць словы *вус, барада, брыво*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх вобразныя выразы, блізкія па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з малюнкамі і словамі, з якіх можна скласці фразеалагізмы; карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слоў *вусы, барада, брыво* змешчаны малюнкi; карткі са складамі *ву, сы, ба, ра, да, бры, во*; фішкі з фразеалагізмамі для гульні; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся на папярэдніх занятках? Якія словы сустракаюцца ў кожным з іх? (*Вочы, вушы, рот, язык, нос, твар.*) Сёння мы працягнем знаёмства з жыхарамі краіны знаёмых незнаёмцаў.

II. Паўтарэнне.

Гульня “Фразеалагічнае лато”

Гульня арганізоўваецца ў парах. На кожную парту раздаецца набор фішак. На адным баку фішкі расшыфравана значэнне, на другім — запісаны *фразеалагізм*:

*у твар,
твар у твар,
да твару,
на адзін твар,
паварочвацца тварам,
сцерці з твару зямлі,
твар выцягваецца,
не ўдарыць тварам у гразь.*

Фішкі складаюцца адна на адну так, што зверху аказваюцца фразеалагізмы. Вучні па чарзе чытаюць фразеалагізм і спрабуюць патлумачыць яго значэнне. Потым пераварочваюць фішку і параўноўваюць сваё тлумачэнне з прапанаваным на фішцы. Калі тлумачэнне, зробленае вучнем, правільнае, ён забірае фішку сабе, калі няправільнае — фішка кладзецца ў канец стосіка. Перамагае той вучань, у якога акажацца большая колькасць фішак.

Фішка

Адзін бок

Другі бок

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

На кожную парту раздаецца набор картак са складамі *ву, сы, ба, ра, да, бры, во*.

— Складзіце са складоў назвы частак цела чалавека. (*Заданне выконваецца ў парах.*) Назавіце словы, якія ў вас атрымаліся. Якое слова пацвердзіла кірунак руху, абраны вамі на мінулых занятках? (*Вус.*) Якія новыя словы вы склалі? (*Брыво, барада.*) Што агульнага ва ўсіх сабраных вамі словах? (*Выслухоўваюцца меркаванні вучняў.*) Словы *вусы (вус), барада, брыво* будуць уваходзіць у склад тых фразеалагізмаў, з якімі мы будзем знаёміцца на занятках. Паспрабуйце аднавіць фразеалагізмы, прапанаваныя ў сшытку.

Выкананне задання 1 у сшытку.

— Што абазначае выраз *і вокам не вядзе*? (*Не звяртае ніякай увагі на штосьці, не турбуецца.*) Пра якога чалавека кажуць у *вус не дзьме*? (*Пра чалавека, які ні пра што не турбуецца.*) Малюнкаў было тры, а пропускаў чатыры. Як вы думаеце, якое складзенае ў пачатку заняткаў слова падыходзіць для ўтварэння фразеалагізма, што раскажа пра чалавека, які ні пра што не турбуецца? (*Брыво.*) Здагадайцеся, якія выразы падрыхтаваў для нас Фразеня.

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі *ў вус сабе не дзьме; у вусы пасміхаецца; матае на вус; з барадой; самі з вусамі; і брывом не вядзе; не ў брыво, а ў вока*. Замест слоў *вус, барада, брыво* на картках змешчаны адпаведныя малюнкi.

— Паспрабуйце растлумачыць значэнні выдзеленых устойлівых выказаў у сказах і разгадаць слова-падказку.

Выкананне задання 4 у сшытку.

— Якія правілы паводзін на лёдзе вам вядомыя? Якое слова ў вас атрымалася? (*Усмешка.*) О, вы, аказваецца, самі з вусамі. Усміхніцеся. А зараз усміхніцеся ў вусы. У вас ёсць вусы? А што значыць *пасміхацца ў вусы*? (*Вучні тлумачаць значэнне фразеалагізма, абпіраючыся на заданне 4.*) Аказваецца, пасміхацца можна не толькі ў вусы. Паспрабуйце, карыстаючыся маімі падказкамі, расшыфраваць у заданні 2 фразеалагізмы, якія маюць значэнне *ціха і непрыкметна смяцца*. (*Настаўнік пасміхаецца ў рукаў, бараду, кулак, а вучні запісваюць словы на месцы пропускаў.*) Пра каго лепш сказаць *пасміхаецца*

ў бараду, у вусы? Калі мы з вамі непрыкметна будзем пасміхацца, то які фразеалагізм лепш выкарыстаць?

Выкананне задання 3 у сшытку.

Настаўнік раздае раздрукаваны тэкст (гл. *дадатак*), работа арганізавецца ў парах.

Гняздзечка

Лепшага сталара, як дзед Елісей, у нашым сяле не знойдзеш.

Мы, хлапчкі, цалюткімі днямі прападаем у дзеда. Узімку ён нас вучыць, як вастрыць канькі, майстраваць клюшкі. Увосень і вясною паведамляе аб адлёце і прылёце птушак.

За гэтую дабрату да нас і мы стараемся чым-небудзь аддзячыць дзеду. Калі дроў паможам напілаваць, дошку пастругаць, смецце вынесці.

Аднойчы сустрэў нас дзед каля хаты, завёў за рог дома і паказвае на выSTRUганую плашку, прыстаўленую да сцяны.

— Гняздзечка! — **у адзін голас** усклікнулі мы.

А дзед стаіць і ў сівую бараду пасміхаецца.

— Дык гэта ж наша плашка для парахода! — пазнаў Анціп.

— Ваша, — кінуў дзед. — Я яе паставіў прасушыцца на сонейка, а мухаловачка ўзяла ды звiла на ёй гняздзечка.

— Што ж цяпер рабіць? — засмуціліся мы.

— Хто яго ведае, — **развёў рукамі** дзед. — А птушачка вельмі карысная. Цэлае лета мухамі ды мошкамі рознымі корміцца. Ну, а якая шкода ад мух людзям, вы і самі ведаеце. Дык што ж рабіць? І гняздзечка шкада бурыць, і карабель трэба майстраваць.

Думалі мы, думалі, а потым дасталі сякеру і пілу і ўзяліся за справу. Усё нанава рабілі: пілавалі, габлявалі, стругалі. Увечары карабель быў гатовы.

А шэранькая мухаловачка вывела дзетак на прыстаўленай да сцяны плашчы.

Паводле Р. Ігнаценкі

Плашка — *палавіна расколатага ўздоўж бярвяна.*

Які вядомы вам фразеалагізм сустрэўся ў тэксце? Хто пасміхаўся ў бараду? Што гэта значыць? Чаму хлапчкі сябруюць з дзедам Елісеем? Чаму дзед Елісей непрыкметна пасміхаўся?

— Зачытайце выдзеленыя выразы. З дапамогай якога ўстойлівага разу можна сказаць, што чалавек не ведае, як выйсці з цяжкага становішча? Што можа азначаць фразеалагізм *у адзін голас*? (*Адначасова, разам.*) Наматайце на вус значэнні гэтых фразеалагізмаў. Аб чым я вас папрасіла? (*Вучні адказваюць на пытанне з апорай на заданне 4.*)

— Паслухайце ўважліва, я раскажу вам жыццёвую сітуацыю (*настаўнік зачытвае*):

Васіль убачыў сябра і кінуўся бегчы за ім цераз дарогу. Мама схпіла сына за руку і грозна папярэдзіла: “Перад тым як пераходзіць дарогу, трэба паглядзець спачатку налева, а потым направа, _____.”

— Якім вобразным выказваннем можна дапоўніць маміны словы? Чым адрозніваецца мая просьба ад просьбы мамы? (*Мама сказала суро́ва, з адценнем павучання.*) У такіх выпадках часта кажуць *зарубі на ... (носе).* (*Вучні спрабуюць дапоўніць фразеалагізм патрэбным словам, калі гэта ў іх не атрымліваецца, настаўнік дагаворвае фразеалагізм сам.*) Ваш адказ на маё пытанне трапіў не ў брыво, а ў вока. Які быў ваш адказ? (*Дакладны.*) Спадзяюся, што і наступныя адказы будуць такія ж.

— Злучыце малюнак, фразеалагізм і сказ, у якім можна ўжыць такі вобразны выраз.

На парты раздаюцца карткі з фразеалагізмамі (*гл. дадатак*), малюнкамі да іх і незакончанымі сказамі. Задача вучняў — знайсці да кожнага фразеалагізма малюнак і сказ.

— Пасля выканання задання павінен застацца лішні сказ. На наступных занятках вы зможце даведацца, якім фразеалагізмам яго можна дапоўніць. А слова, якое будзе ўваходзіць у склад гэтага фразеалагізма, вы зможце назваць ужо зараз. Успомніце слова-падказку. (*Усмешка.*) Усміхніцеся! Якая частка цела ўтварае такую прыгожую ўсмешку? (*Вусны, губы.*)

— Малайчыны, вы самі з вусамі!

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сёння на занятках? (*У склад якіх уваходзяць словы “вусы” (“вус”), “барада”, “брыво”.*) Каб рухацца далей, дакажыце, што сапраўды ведае ў вас трывалыя.

Настаўнік паказвае запіс, зроблены на дошцы:

з		не звяртае ніякай увагі на штосьці, не турбуецца
самі з		не горшыя за іншых
і	не вядзе	ужо вядомы

наматаць на	цвёрда запомніць, улічыць на будучае
у не дзьме	не звяртае ніякай увагі на штосьці, не турбуецца
не ў а ў вока	ціха і непрыкметна пасміхаецца
у пасміхаецца	вельмі трапна, дакладна

— Прачытайце. Ці ўсе фразеалагізмы знаходзяцца на сваіх месцах? Размясціце карткі з фразеалагізмамі *з барадой*, *і брывом не вядзе*, *не ў брыво*, *а ў вока*, *у вусы пасміхаецца* насупраць тлумачэнняў іх значэнняў. Якія з запісаных фразеалагізмаў маюць блізкае значэнне? (*І брывом не вядзе*, *і ў вус не дзьме*.)

— Смела рухаемся далей па краіне знаёмых незнаёмцаў.

Заняткі 9

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з саматычнымі фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзяць словы *вусны, губы*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з малюнкамі і словамі *вусы, нос, рот, язык*; карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слоў *вусны, губы* змешчаны малюнкi; карткі са складамі *ву, сны, гу, бы*; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— Дапамажыце аднавіць словы, прапанаваныя Фразенем.

Запіс на дошцы:

___ чы, ___ шы, ___ т, ___ ык, ___ ос, ___ вар, ___ сы,
___ арада, ___ ыво

— Што аб'ядноўвае ўзгаданыя словы? (*Назвы частак цела, якія ўваходзяць у склад вобразных выразаў.*)

II. Паўтарэнне.

Гульня “Хто больш?”

Гульня арганізуюецца ў групах. Перад пачаткам заняткаў настаўнік раздае кожнаму вучню картку з выявай рота, вусоў, носа, языка.

— Звярніце ўвагу на малюнак, які ляжыць у вас на парце. Аб'яднайцеся ў групы такім чынам, каб у кожнага ў групе быў аднолькавы малюнак.

Кожнай групе раздаецца набор сюжэтных малюнкаў (у тым ліку і жартоўных), якія ілюструюць сітуацыі выкарыстання фразеалагізмаў (*гл. дадатак*).

— Назаўіце выяву, якая ёсць на ўсіх малюнках вашай групы. (*Вусы, нос, рот, язык.*) Разгледзьце сюжэтных малюнкi, на якіх паказаны сітуацыі, у якіх можна выкарыстаць вядомыя вам фразеалагізмы. Успомніце і назаўіце як мага больш фразеалагізмаў, у склад якіх уваходзіць слова *вусы* (1-я група), *нос* (2-я група), *рот* (3-я група), *язык* (4-я група).

Вучні ў групах успамінаюць і запісваюць вядомыя ім фразеалагізмы і іх значэнні. Потым кожная група вучняў называе тыя фразеалагізмы, што былі загаданы з дапамогай малюнкаў, тлумачыць іх значэнні астатнім вучням.

Вучням раздаюцца карткі са сказамі (*гл. дадатак*).

Праводзіцца падвядзенне вынікаў. Выбіраюцца пераможцы гульні.

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

— Працягваем знаёмства з жыхарамі краіны знаёмых незнаёмцаў. Вы ўжо ведаеце многа фразеалагізмаў, правільна ўжываеце іх у сказах. І, спадзяюся, зможаце знайсці вобразны выраз у тэксце. Які кірунак руху паказалі нам словы-падказкі? (*На дошку вывешваюцца карткі са складамі “ву”, “сны”, “гу”, “бы”.*) Якую пару слоў-сінонімаў можна скласці са складоў? Паслухайце тэкст. Запішыце фразеалагізм, які сустрэўся ў тэксце.

Настаўнік чытае тэкст.

Васілёк — сімвал Беларусі

Акрамя афіцыйных сімвалаў — герба, сцяга і гімна — кожная краіна мае сімвалы неафіцыйныя. Для Беларусі адным з такіх сімвалаў з’яўляецца васілёк.

Гэтая кветка сіняга колеру расце на нашых жытнёвых і пшанічных палях. Яе можна ўбачыць на нацыянальным арнаменце. Васілёк, або валовка, сімвалізуе сабой мірнае неба над галавой. Ён увасабляе сінечу беларускіх азёр і рэк, глыбіню вачэй беларусаў.

Шмат стагоддзяў **з вуснаў у вусны** беларусы перадавалі песні, легенды і паданні пра гэтую кветку.

Невыпадкава сіні васілёк з’яўляецца сімвалам 2025 года.

— Як вы думаеце, што абазначае ўгаданы ў тэксце выраз? Патлумачце значэнне ўстойлівага выразу.

Вучні выконваюць заданне на картках (*гл. дадатак*).

— Што, на вашу думку, перадаюць з вуснаў у вусны? (*Тое, што не напісана, што трэба запомніць.*)

— Здагадайцеся, якія выразы падрыхтаваў для нас Фразеня.

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі *з вуснаў; вашымі вуснамі мёд піць; на вуснах; з першых вуснаў; на вуснах мёд, а на сэрцы лёд; крывіць губы; не сходзіць з вуснаў*. Замест слоў *вусны, губы* на картках змешчаны адпаведныя малюнкi.

— Паспрабуйце растлумачыць значэнні ўстойлівых выразаў у сказах. Калі вы правільна выканаеце заданне, то расшыфруеце першае слова загадкі, адгадаўшы якую даведаецеся пра далейшы маршрут падарожжа па краіне знаёмых незнаёмцаў.

Выкананне задання 1 у сшытку.

— Якое слова ў вас атрымалася? (*Поўны.*) (*Запіс слова на дошцы.*)

— Адкажыце на мае пытанні, выкарыстаўшы словы з задання 2 сшытка. Упішыце названыя словы ў крыжаванку ў той паслядоўнасці, у якой вы іх называлі.

Пытанні:

1. У якой сітуацыі гавораць *вашымі вуснамі мёд піць?* (*Споўніцца так, як гаворыце.*)

2. Што часцей за ўсё бывае на вуснах? (*Навіна.*)

3. Які чалавек крывіць губы? (*Незадаволены.*)

4. Што не сходзіць у людзей з вуснаў? (*Важнае.*)

5. Як можна ахарактарызаваць чалавека, у якога на вуснах мёд, а на сэрцы лёд? (*Няшчыры.*)

6. Што перадаецца з вуснаў у вусны? (*Інфармацыя.*)

— Якое слова можна прачытаць у выдзеленых клетках крыжаванкі зверху ўніз? (*Падпечак.*) (*Запіс слова на дошцы.*) Гэта другое слова-падказка.

Выкананне задання 3 у сшытку.

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сёння на занятках? (*Усклад якіх уваходзяць словы “вусны”, “губы”.*) Фразеня падрыхтаваў вам яшчэ адно заданне, каб праверыць, ці запамнілі вы гэтыя выразы, ці можаце адпраўляцца ў падарожжа далей.

Праца арганізоўваецца ў парах. На парты раздаюцца карткі з фразеалагізмамі, а таксама карткі з іх значэннямі. Задача вучняў — знайсці да кожнага фразеалагізма яго значэнне і скласці карткі ў пары.

Вучні ў парах збіраюць фразеалагізм і яго значэнне.

Фразеалагізмы для гульні:

з вуснаў у вусны	<i>у вуснай форме, ад аднаго да другога</i>
крывіць губы	<i>паказваць незадаво- ленасць, злосць</i>
на вуснах	<i>пастаянна вымаўляць</i>
не сходзіць з вуснаў	<i>пастаянна абмяркоўваць, паўтараць</i>
з першых вуснаў	<i>непасрэдна ад удзельніка</i>
вашымі вуснамі мёд піць	<i>каб усё было так, як вы гаворыце</i>
на вуснах мёд, а на сэрцы лёд	<i>быць знешне ветлівым, а спадцішка прычыняць шкоду, непрыемнасці</i>

Фронтальная проверка выполнения задания организующего наступным чинам: наставник пропонуе сказ, пара вучняў падмае картку з фразеалагізмам, якім можна закончыць фразу.

Сказы:

1. Навіна пра перамогу ў спартландыі ў вучняў нашага класа ... *(была на вуснах ці не сходзіла з вуснаў)*.

2. Пра няшчырага чалавека кажуць: у яго ... *(на вуснах мёд, а на сэрцы лёд)*.

3. Бабуля паабяцала мне, што заўтра будзе снег. Яе б вуснамі ... *(мёд піць)*.

4. Лепш за ўсё любую інфармацыю атрымліваць ... *(з першых вуснаў)*.

5. Сябар на мяне пакрыўдзіўся і цэлы дзень ... *(крывіў губы)*.

6. У старажытнасці казкі перадавалі ... *(з вуснаў у вусны)*.

7. Пра падзеі на алімпіядзе мы даведаліся ад яе ўдзельнікаў ... *(з першых вуснаў)*.

8. Мая дзясятка па матэматыцы была ў бацькоў ... *(на вуснах)*.

— Фразеалагізмы вы запамнілі, а куды рухацца далей, пакуль не высветлілі. Каб скласці загадку поўнасцю, вам трэба выбраць тыя сказы з задання 3, якія вы дапоўнілі вывучанымі сэнна на занятках вобразнымі выразамі. *(Другі, чацвёрты.)* Выдзеленыя словы ў сказах і будуць уваходзіць у склад загадкі. *(Белых, авечак.)*

На дошцы запісваецца загадка: *Поўны падпечак белых авечак.*

— Якую адгадку мае гэтая загадка? *(Зубы.)* Пракладаем маршрут падарожжа далей. Спадзяюся, што вы выбралі правільны кірунак руху. Гэта мы праверым на наступных занятках.

Заняткі 10

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з саматычнымі фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *зубы*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх блізкія па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *зубы* (*зуб*) змешчаны малюнкi; фразеалагічнае лато; карткі з фразеалагізмамі і сказамі; карткі з малюнкамі частак цела чалавека (*нос, вуха*); карткі са словамі; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— Зноў выпраўляемся ў дарогу. Працягваем наша падарожжа па краіне знаёмых незнаёмцаў. Вы ўжо добра ведаеце фразеалагізмы са словам ... (*настаўнік дакранаецца да вушэй*), са словам ... (*настаўнік дакранаецца да носа*), аналагічна (*брыво, рот, твар*), са словам (*настаўнік рухамі праводзіць на месцы вусоў і барады*). Якое слова мы не ўзгадалі? (*Язык*.)

II. Паўтарэнне.

— Прапаную вам Фразенева лато. (*На кожнага вучня (гл. дадатка) рыхтуюцца карткі з выявамі частак цела і фішкі.*) Я буду загадваць фразеалагізм, а ваша задача — закрыць фішкай выяву той часткі цела, назва якой уваходзіць у яго склад. За кожную правільна размешчаную фішку вы атрымліваеце адзін бал.

Загадкі:

1. Імі не вядуць, за іх не адцягнеш, за імі трашчыць. (*Вушы.*)
2. Трапляюць не ў яго, а ў вока. (*Брыво.*)
3. У яго просяцца, ён бывае поўны, яго можна трымаць на замку. (*Рот.*)
4. Ён, бывае, не паварочваецца, а бывае, гладка ходзіць, а можа прымрзаць. (*Язык.*)
5. Яго можна высоўваць, драць ці вешаць. (*Нос.*)
6. У яго не дзьмуць, на яго матаюць. (*Вус.*)
7. Іх адводзяць, іх не адрываюць, імі бліскаюць. (*Вочы.*)

— Які малюнак застаўся незакрыты? (*Барада.*) Хто можа ўспомніць фразеалагізм, у якім ёсць слова *барада*?

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

— Прачытайце на дошцы слова *дуб*. Замяніце ў ім адну літару так, каб атрымалася новае слова, якое называе частку цела чалавека. (*Зуб.*)

Слова *зуб (зубы)* будзе ўваходзіць у склад тых фразеалагізмаў, з якімі адбудзецца знаёмства сёння. Вы правільна разгадалі загадку на мінулых занятках.

— Успомніце з папярэдніх заняткаў фразеалагізмы, у склад якіх уваходзіць слова *зубы*. (*Трымаць язык за зубамі, на ўсе трыццаць два зубы, язык да зубоў прымёрз.*) Сёння мы даведаемся, хто *вострыць зубы, загаворвае зубы, ні ў зуб нагой*, калі *зуб на зуб не пападае*, што бывае на *зуб*, як гавораць *праз зубы*. Гатовы?

Выкананне задання 1 у сшытку.

— Калі смяюцца на ўсе 32 зубы? (*Калі радуюцца.*) Як вы лічыце, а чаму так гавораць? Давайце паспрабуем паказаць усе зубы. Што ў нас атрымалася?

— Здагадайцеся, якія выразы падрыхтаваў для нас Фразеня.

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі *вастрыць зубы, загаворваць зубы, ні ў зуб нагой, зуб на зуб не пападае, на зуб, праз зубы*. Замест слова *зуб (зубы)* на картках змешчаны адпаведныя малюнкi.

Вучні выконваюць на картках заданне (гл. *дадатак*).

— Якое слова ў вас атрымалася? (*Шалік.*) З якой часткай цела звязана гэта слова? (*Вучні выказваюць свае меркаванні.*) Думаю, што вы ўжо можаце з дапамогай слоў, запісаных на дошцы, адказаць на некаторыя пытанні і пацвердзіць ваша меркаванне.

На дошцы запісаны словы: *паста, шкоднік, чэсны, гучна, яда, ціха, холадна, справядлівы, хітрун, балбатун*.

Настаўнік задае наступныя пытанні:

1. Хто вострыць зубы? (*Шкоднік.*)
2. Як гавораць скрозь зубы? (*Ціха.*)
3. Што трапляе на зуб? (*Яда.*)
4. Калі зуб на зуб не пападае? (*Калі холадна.*)
5. Хто загаворвае зубы? (*Хітрун.*)

З першага слова выберыце першую і другую літары, з другога слова — чацвёртую, з трэцяга і з чацвёртага слова — трэцюю, дадайце мяккі знак.

На дошцы запісваюцца адпаведныя літары:

ШКААЛЬ

— Перастаўце літары так, каб атрымалася слова. (*Кашаль.*) Шалік, кашаль з якой часткай цела звязаны? (*Меркаванні вучняў.*) Пра вас нельга сказаць, што вы ні ў зуб нагой па гэтай тэме. Што я мела на ўвазе? (*Выслухоўваюцца меркаванні вучняў.*) Давайце прачытаем тэкст у сшытку і праверым вашы меркаванні.

Выкананне задання 2 у сшытку.

— Што я мела на ўвазе, калі гаварыла: “Пра вас нельга сказаць, што вы ні ў зуб нагой па гэтай тэме”?

Пацвердзіце маю думку: знайдзіце сярод прапанаваных выказаў блізкія па значэнні і дапоўніце імі сказы.

Выкананне задання 3 у сшытку.

Фразеневы выпрабаванні працягваюцца. Перад вамі карткі. Для кожнага фразеалагізма трэба знайсці свой сказ.

Заданне выконваецца ў парах. На парты раздаюцца карткі з фразеалагізмамі і карткі з часткамі сказаў. Задача вучняў — знайсці сказы, якія можна дапоўніць прапанаваным фразеалагізмам, і скласці карткі ў пары.

Вучні складаюць карткі ў пары. Затым праводзіцца фронтальная праверка выканання задання.

Фразеалагізмы для гульні:

загаворваць зубы

Пачынаем працаваць, хопіць ...

зуб на зуб не пападае

Калі холадна, то ...

ні ў зуб нагой

Яго выклікалі да дошкі, а ён ...

на ўсе трыццаць два зубы

Дзяўчынка заўсміхалася ...

трымаць язык за зубамі

Калі табе даверылі сакрэт, трэба ...

праз зубы

Хлопчык злаваўся і гаварыў ...

навастрыў зубы

Ён ... на піражок

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сёння на занятках? (Усклад якіх уваходзіць слова “зубы”.) Я вам прапаную незвычайнае заданне, каб праверыць, ці запамнілі вы гэтыя выразы, ці можаце адпраўляцца ў падарожжа далей. Я буду чытаць вам значэнне фразеалагізма, а вам трэба будзе ў табліцы (гл. дадатак) зафарбоўваць адпаведны вобразны выраз. Для кожнага вобразнага выразу — свой колер. Вам спатрэбяцца сем алоўкаў рознага колеру. Настаўнік зачытвае *значэнні фразеалагізмаў*:

1) хітруючы, адцягваць увагу ад чагосьці важнага (загаворваць зубы);

2) хтосьці дрыжыць ад холаду ці страху (зуб на зуб не пападае);

3) старацца завалодаць чымсьці ці трапіць кудысьці (вастрыць зубы);

4) есці, перакусіць (на зуб);

5) невыразна, неразборліва, ледзь чутна (праз зубы);

6) не ведае зусім нічога (ні ў зуб нагой);

7) смяцца шырока, прыветліва (на ўсе трыццаць два зубы).

— Якія словы засталіся нерасфарбаваныя? (Гук, голас.) А якія яшчэ словы вы адгадалі на занятках, пакуль я не пачала вам загаворваць зубы? (Шалік, кашаль.) Які кірунак руху па краіне знаёмых незнаёмцаў падказваюць нам словы? (Горла.)

На наступных занятках мы па традыцыі пераправерым ваша меркаванне. Да сустрэчы!

Заняткі 11

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з саматычнымі фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *горла*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх блізкія па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *горла* змешчаны малюнкi; фішкі з фразеалагізмамі; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— Запрашаю вас працягнуць падарожжа. Каб заняць сваё рабочае месца, кожнаму трэба ўгадаць фразеалагізм з дапамогай малюнка, які я буду паказваць. (*Настаўнік па чарзе паказвае малюнкi: вочы, вушы, рот, язык, нос, твар, вусы, барада, брыво, вусны, зубы.*)

II. Паўтарэнне.

— Перад вамі Фразеневы манеткі. (*На дошцы застаюцца малюнкi зубоў і вуснаў*). Як вы думаеце, значэнні якіх фразеалагізмаў неабходна будзе ўспомніць у ходзе гульні?

На кожную парту раздаецца набор фішак. На адным баку фішкі запісаны фразеалагізм (*вастрыць зубы; загаворваць зубы; ні ў зуб нагой; зуб на зуб не пападае; на ўсе трыццаць два зубы; на зуб; праз зубы; вашымі вуснамі мёд піць; з вуснаў у вусны; з першых вуснаў; на вуснах; не сходзіць з вуснаў; на вуснах мёд, а на сэрцы лёд; крывіць губы*), на другім — расшыфравана яго значэнне. Гульня арганізуюецца ў парах (*інструкцыя для арганізацыі гульні змешчана ў распрацоўках заняткаў 3*).

Фішка

Адзін бок

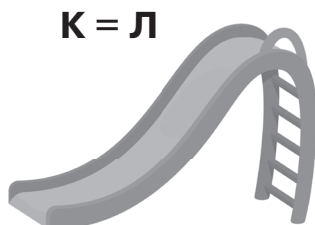
Другі бок

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

— Якое слова вы разгадалі на мінулых занятках? Прапаную разгадаць рэбус, каб пацвердзіць ваша меркаванне.

На дошцы змешчаны рэбус:

— Якое слова зашыфравана ў рэбусе? (*Горла.*) Здагадайцеся, якія выразы падрыхтаваў для нас Фразеня.

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі *па самае горла, сыты па горла, горла шырокае, валіцца цераз горла, камяк падступае да горла*. Замест слова *горла* на картках размешчаны адпаведныя малюнкi.

— Сёння мы даведаемся, што робяць *на ўсё горла*, колькі гэта — *па самае горла*, калі *валіцца цераз горла*, становішся *сыты па горла*, у каго *горла шырокае*, калі *камяк падступае да горла*. Прачытаўшы беларускую народную казку “Ганарыстая варона”, мы зможам адказаць на пытанне “*Што робяць на ўсё горла?*”.

Настаўнік раздае раздрукаваны тэкст на кожную парту (*гл. дадатак*).

Ганарыстая варона

Беларуская народная казка

Раскаркалася неяк увосень адна варона на сметніку:

— Вы сабе як хочаце, — кажа сяброўкам, — а я не магу тут цэлую зіму мерзнуць.

— А што ж ты думаеш рабіць? — пытаюцца сяброўкі.

— Палячу за мора: там, кажуць, зімы не бывае.

— Ну што ж, — паківалі галовамі сяброўкі, — шчаслівай табе дарогі.

А мы як-небудзь і дома перазімаем.

Сабралася ганарыстая варона і паляцела за мора.

Доўга ляцела ці нядоўга, аж бачыць — пад ёю ўжо не вада, а зямля зялёная, зверху цёплае сонейка свеціць.

“Ну, — думае варона, — тут я спынюся”. Апусцілася на высокае дрэва ды пачала выглядаць спажыву.

Убачылі варону заморскія птушкі.

— Хто ты? — пытаюцца. — Ніколі мы ў сваіх краях такой птушкі не бачылі. Можа, ты паўночны салавей? Ён, кажуць, пяе, як званочак звiнiць.

— Але, але, — падхапіла варона. — Я — паўночны салавей.

А сама сабе думае: “Хіба я горш за салаўя спяваю? Чаму ж толькі яму гонар і павага?”

Зарадаваліся заморскія птушкі.

— Паспявай нам, паўночны салавейка! — просяць варону. — А мы паслухаем. Вельмі ж хочацца нам твой голас пачуць.

Задрала варона ўгору дзьбу і заспявала **на ўсё горла**:

— Кар-кар-р! Кра-кра! Гэй, гэй! Я — паўночны салавей!

Пераглядваюцца птушкі паміж сабою, вушы крыламі затыкаюць. А потым не вытрымалі слухачы, гуртам наляцелі на варону і давай яе дзяўбці. Ледзь не ўсё пер’е выскублі.

— Выбірайся, — крычаць, — прэч са сваімі песнямі! Не хочам мы цябе слухаць.

Вывалася варона ад няўдзячных слухачоў і паляцела назад дадому.

А тут сора і вясна настала. Рэкі ад лёду ачысціліся. Не захацела варона на сметнік варочацца. Паляцела на рэчку. Села там на беразе і цікуе за рыбамі. Бачыць: паўзе рак. Ну, голад не цётка: калі няма рыбы, то і рак — рыба. Схапіла яна рака і сабралася ўжо снедаць, як раптам чуе ліслівы ракаў галасок:

— Вось добра, што трапіў у дзьбу не якой-небудзь чорнай галцы або граку, а самой пані вароне. Як жа мне пашанцавала! Ты ж такая прыгажуня, што і сказаць няможна. Шэрыя пёркі твае аж зіхацяць на сонейку. А галасок у цябе — як у таго салаўя. Я не раз захапляўся тваімі цудоўнымі песнямі. Хацеў бы я, пані варона, пачуць тваю песню яшчэ раз.

— Праўда, праўда! — каркнула ўзрадаваная ад пахвалы варона. — Ну дык слухай!

І завяла варона на ўсю ваколіцу:

— Кар-кар-р! Кра-кра! Я не простая варона!

Скончыла спяваць, глядзіць — а рака і **след прастыў**.

Давялося ганарыстай і галоднай вароне зноў на сметнік да сябровак ляцець.

? Пакладзіце лінеечку пад першым выдзеленым выразам. Як, на вашу думку, заспявала варона? (*Гучна, голасна, вельмі моцна.*) Што яшчэ можна рабіць моцна, на ўсё горла? (*Крычаць, рагатаць.*) Да якой птушкі хоча быць падобнай варона? А чаму? Як спявае салавей? Як вы лічыце, калі пра чалавека кажуць, што ён *зalıваецца салаўём*? (*Калі чалавек гаворыць красамоўна, з вялікім захапленнем.*)

Вучням раздаюцца карткі са словамі:

на	поўную	сілу	на	поўныя	грудзі	на	ўвесць	голос
на	ўсю	моц						

— “Рассыпаная” словы злучыце так, каб атрымаліся фразеалагізмы, блізкія па значэнні да вобразнага выразу *на ўсё горла*.

Выкананне задання 1 у сшытку.

— Прачытайце, як рах перахітрыў варону. Якім блізкім па значэнні фразеалагізмам можна замяніць наступнае спалучэнне слоў: *бясследна знік, схваўся*. Знайдзіце выраз у тэксце. Пакладзіце пад яго лінеечку.

Выкананне задання 3 у сшытку.

— Што выканала варона па просьбе слухачоў? (*Песню.*) Гэта першае слова-падказка для вызначэння кірунку руху на наступных занятках.

Выкананне задання 2 у сшытку.

— Калі праводзіцца рэспубліканскі суботнік? Якая праца праводзіцца ў гэты дзень? Як вы дапамагаеце сваім бацькам?

— Якое слова можна прачытаць у квадратах зверху ўніз? (*Гоман.*) Гэта яшчэ адно слова-падказка. А зараз паспрабуйце адказаць на мае пытанні:

1. У каго горла шырокае?
2. Як крычаць на ўсё горла?
3. Калі камяк падступае да самага горла?
4. Колькі гэта: па самае горла?

— Як вы думаеце, да якога з узгаданых фразеалагізмаў блізкі па значэнні вобразны выраз *валіцца цераз горла*? (*Па самае горла.*) Калі кажуць *валіцца цераз горла*? (*Калі чагосьці бывае вельмі многа.*)

Выкананне задання 4 у сшытку.

— Пакуль вы актыўна працавалі, вобразныя выразы “рассыпаліся”. У кожнага з вас на парце частка фразеалагізма. Па маёй камандзе “рассыпаныя” часткі аб’яднайце ў крылаты выраз.

Карткі са словамі:

сыты	па	горла
па	самае	горла
валіцца	цераз	горла
на	ўсё	горла
на	ўвесь	голос
на	поўную	сілу
шырокае	горла	да
камяк	падступіў	горла

— Давайце праверым. Да дошкі з карткамі выбягае тая група, якая склала фразеалагізм, значэнне якога я называю, і становіцца такім чынам, каб мы маглі прачытаць вобразны выраз.

Вобразныя выразы:

1) задаволены звыш усякай меры, перанасычаны чымсьці (*сыты па горла*);

2) вельмі моцна (*на ўсё горла, на ўвесь голас, на поўную сілу*);

3) вельмі многа (*па самае горла, валіцца цераз горла*);

4) сціскаецца горла пры адчуванні моцнай крыўды, радасці, хвалявання (*камяк падступае да горла*).

— Якія блізкія па значэнні фразеалагізмы вы склалі?

Калі факультатыўныя заняткі наведвае меншая колькасць вучняў, то часткі фразеалагізмаў можна раскласці ў класе і папрасіць вучняў аб'яднацца ў пары і знайсці патрэбныя часткі.

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— Вы добра запамнілі вобразныя выразы. Прапаную вам разгадаць крыжаванку-жарт ад Фразені, змешчаную ў заданні 5 (1 — *горла*, 2 — *зуб*, 3 — *вус*, 4 — *вушах*, 5 — *язык*, 6 — *вочы*, 7 — *нос*).

— Якое слова можа быць зашыфравана ў выдзеленым слупку крыжаванкі? (*Гук.*) Якія літары паўтараюцца ў гэтым слупку? Якія гукі яны абазначаюць? Што аб'ядноўвае гукі [о] і [у]? Чаму іх можна цягнуць голасам? (*Галосныя гукі ўтвараюцца з дапамогай голасу.*) Якія словы-падказкі вы адгадалі на ўроку? (*Песня, гоман.*) Як яны звязаны? (*Голасам.*) На наступных занятках рухаемся ў адзначаным вамі кірунку.

Заняткі 12

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *голос*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх блізкія па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *голос* змешчаны малюнкi; карткі з сінанімічнымі фразеалагізмамі; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— Каб заняць сваё месца за партай, вам трэба назваць фразеалагізм, які запомніўся з папярэдніх заняткаў. Ёсць адна ўмова: паўтарацца пры называнні фразеалагізмаў нельга. *(Кожны вучань называе па адным фразеалагізме.)* Якія словы сустракаюцца ў кожным з іх? *(Адказы вучняў будуць залежаць ад узгаданых імі фразеалагізмаў.)* Звярніце ўвагу на дошку. *(На дошцы запісаны словы “язык”, “рот”, “вушы”, “нос”, “твар”, “вусы”, “барада”, “брыво”, “вусны”, “зубы”).* Якія назвы частак цела, што ўваходзяць у склад знаёмых вам вобразных выразаў, “згубіліся”? *(Вочы, горла.)* *(Малюнкi гэтых частак цела ці адпаведныя словы вывешваюцца на дошку, астатнія словы выціраюцца.)*

Працягваем падарожжа па краіне знаёмых незнаёмцаў.

II. Паўтарэнне.

— Вас зноў чакаюць Фразеневы выпрабаванні. Як вы думаеце, значэнні якіх фразеалагізмаў неабходна будзе ўспомніць, каб паспяхова справіцца з выпрабаваннямі? *(Фразеалагізмаў са словамі “вочы”, “горла”).*

Кожнаму вучню раздаецца частка пазла (гл. *дадатак*). На парных пазлах запісаны сінанімічныя фразеалагізмы.

— Ваша задача — аб’яднацца ў пару такім чынам, каб вобразныя выразы на пазлах мелі блізкае значэнне, заняць свабодную парту і класці адзін ці некалькі сказаў, выкарыстаўшы любы фразеалагізм, змешчаны на пазлах.

Пры праверцы выканання задання можна папрасіць вучняў патлумачыць значэнні фразеалагізмаў.

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

— З першым выпрабаваннем Фразені вы справіліся. Паглядзіце на дошку. Перад вамі рэбус, які дапаможа назваць слова ў складзе вобразных выразаў, з якімі мы пазнаёмімся сёння ў краіне знаёмых незнаёмцаў.

На дошцы змешчаны рэбус:

К = Г

— Якое слова зашыфравана ў рэбусе? (*Голас.*) Слова *голос* будзе ўваходзіць у склад вобразных выразаў, з якімі мы пазнаёмімся сёння ў краіне знаёмых незнаёмцаў. Ці пацвердзілася здагадка, якая прыйшла да нас на мінулых занятках?

Праз некалькі хвілін вы даведаецеся, хто *павышае голас, падае голас, падобны голас у голас, прыходзіць у свіныя галасы*, як *крычаць на ўвесь голас*, у *адзін голас*, *немым голасам*, *не сваім голасам*.

На папярэдніх занятках вам ужо сустрэкаліся фразеалагізмы, у склад якіх уваходзіць слова *голос*. Успомніце іх ці прачытайце ў заданні 1 сшытка.

Выкананне задання 2 у сшытку.

— Каго можна назваць падобным голас у голас? (*Каго цяжка адрозніць.*) Як *крычаць на ўвесь голас*? (*Вельмі моцна, гучна.*) Як *крычаць у адзін голас*? (*Адначасова, разам.*) Здагадайцеся, якія яшчэ выразы зашыфраваў Фразеня.

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі *павышаць голас, падаваць голас, у свіныя галасы, не сваім голасам, немым голасам*. Замест слова *голос* на картках змешчаны адпаведныя малюнкi.

— Ці ведаеце вы, калі пра чалавека можна сказаць, што ён прыходзіць у свіныя галасы? (*Выслухоўваюцца меркаванні вучняў.*) Давайце прачытаем тэкст і праверым вашы меркаванні.

Настаўнік раздае на кожную парту тэкст (*гл. дадатак*).

Чаму кажуць *прыйсці ў свіныя галасы*? Звонка гаўкае сабака, мяўкае коцік. А калі ж *голос падае* свіння? Звычайна раніцай, пазней за іншых жывёл. Таму пра чалавека, які любіць шмат спаць, кажуць, што ён *кладзецца з курамі, а ўстае са свіннямі*. Відаць, прывычка позна прачынацца ўзнікла ў свіней таму, што іх кармілі пазней за іншых свойскіх жывёл і птушак, для якіх не трэба шмат варыць у печы. Адсюль і сэнс выразу *прыйсці ў свіныя галасы* — значыць позна.

Паводле М. Прохар

Хто, на вашу думку, прыходзіць у свіныя галасы? Адкуль пайшоў гэты выраз?

Якія выразы засталіся без тлумачэння? (*Павышаць голас, падаць голас, не сваім голасам, немым голасам.*) (*Карткі з гэтымі выразамі застаюцца на дошцы.*) Прачытайце тлумачэнне значэння фразеалагізма

насупраць кожнага сказа ў заданні 4. Падумайце, якім словам трэба дапоўніць кожны фразеалагізм у адпаведнасці з тлумачэннем яго значэння.

— Вы дапоўнілі фразеалагізмы ў трох сказах, а фразеалагізмаў на дошцы засталася чатыры. Як вы думаеце, чаму так? (*Выслухоўваюцца меркаванні вучняў.*) На працягу заняткаў мы працавалі з блізкімі па значэнні выразамі. Сярод чатырох фразеалагізмаў, змешчаных на дошцы, два з’яўляюцца блізкімі па значэнні. Як вы думаеце, якія гэта вобразныя выразы? (*Не сваім голасам, немым голасам.*) Калі павышаюць голас? (*Выслухоўваюцца меркаванні вучняў.*) А калі крычаць не сваім голасам? (*Выслухоўваюцца меркаванні вучняў.*) Вы правільна адказалі на пытанні. Спадзяюся, што аднавіць сказы, выкарыстаўшы новыя фразеалагізмы, вам будзе нескладана.

Выкананне задання 3 у сшытку.

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сёння на занятках? (*Усклад якіх уваходзіць слова “голос”.*)

Выкананне задання 5 у сшытку.

— Карткі з якімі словамі засталіся незафарбаваныя? (*Весела, важна, выбраў.*) Што агульнага ва ўсіх гэтых словах? (*Пачынаюцца з літары “в”.*) Якое слова ўваходзіла ў склад фразеалагізмаў, з якімі працавалі на занятках? (*Голас.*) Літара *в* і слова *голос* дапамогуць вам вызначыць кірунак далейшага руху па краіне знаёмых незнаёмцаў. (*Волас.*)

Заняткі 13

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з саматычнымі фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзяць словы *валасы*, *чуб*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх блізкія па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слоў *волас* (*валасы*), *чуб* змешчаны малюнкi; карткі з часткамі фразеалагізмаў; малюнкi з часткамі цела чалавека; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— Працягваем наша падарожжа па краіне знаёмых незнаёмцаў. Назвы якіх частак цела ўваходзяць у склад знаёмых нам вобразных выразаў?

Вучні называюць словы. Настаўнік вывешвае малюнкi частак цела: вочы, вушы, рот, язык, нос, твар, вусы, барада, брыво, вусны, зубы, горла, голас.

II. Паўтарэнне.

— Па традыцыі нас чакаюць Фразеневы выпрабаванні. Праходзіць выпрабаванні вы будзеце ў групах.

Кожная група — уладальнік картак з малюнкамі частак цела. Настаўнік паказвае картку з фразеалагізмам, у якім малюнак часткі цела закрыты. Задача групы — падняць выяву той часткі цела, якая схавана, і атрымаць бал (фішку). Група, якая першая правільна патлумачыць значэнне фразеалагізма, атрымае дадатковы бал (гл. *дадатак*).

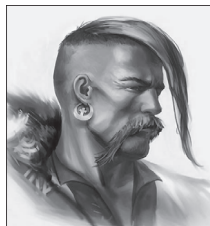
— Назавіце сярод складзеных фразеалагізмаў блізкія па значэнні. (*На ўвесь голас / на ўсё горла, і вухам не вядзе / і брывом не вядзе.*)

Падводзяцца вынікі спаборніцтва.

— Віншую, вы прайшлі выпрабаванні. А зараз вы можаце даведацца пра словы, што будуць уваходзіць у склад вобразных выразаў, з якімі мы пазнаёмімся на занятках.

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

На дошку вывешваюцца малюнкi чуба, валасоў:

На кожную парту раздаецца набор картак са складамі *ва, ла, сы, чу, бы*. Група-пераможца вывешвае на дошцы складзеныя словы.

— Словы *валасы, чубы* будуць уваходзіць у склад тых фразеалагізмаў, з якімі адбудзецца знаёмства. Пра якое слова вы здагадаліся на мінулых занятках? Якое слова новае? Вазьміцеся за чуб.

На дошку вывешваецца малюнак:

— Як можна назваць гэтых дзяўчынак? (*Блізняты.*) Які фразеалагізм, узгаданы на мінулых занятках, можна выкарыстаць, каб сказаць, што яны падобныя адна на адну? (*Голас у голас.*) Утварыце новы фразеалагізм, выкарыстаўшы словы, якія вы склалі. (*Волас у волас.*)

Вучні выконваюць на картках заданне (*гл. дадатак*), дапісваюць у тэкст словы *волас, твар, голас, падобныя*.

— Здагадайцеся, якія яшчэ выразы падрыхтаваў для нас Фразеня.

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі *вісець на валаску, рваць на сабе валасы, брацца за чубы, да сівых валасоў, волас з галавы не ўпадзе, валасы становяцца дыбам, ні на волас*. Замест слоў *волас (валасы)*, *чуб* на картках змешчаны адпаведныя малюнкi.

— На занятках вы даведаецеся, што *вісіць на валаску*, хто *рве на сабе валасы*, *бярэцца за чубы*, бывае *волас у волас*, дажывае *да сівых валасоў*, у каго *волас з галавы не ўпадзе*, *валасы становяцца дыбам*, колькі гэта — *ні на волас*.

Настаўнік паказвае карткі з адпаведнымі фразеалагізмамі на дошцы.

— На якое пытанне вы ўжо ведаеце адказ? (*Хто бывае “волас у волас”.*) Паспрабуйце растлумачыць значэнні астатніх выказаў у сказах.

Выкананне задання 1 у сшытку.

— Якія літары прапушчаны ў словах? Што можа падказваць паслядоўнасць лічбаў у заданні 1? (*У якой паслядоўнасці трэба расставіць літары са сказаў.*) (*Калі вучні не выказваюць здагадкі, настаўнік падказвае.*) Розум — гэта першае слова-падказка.

— Думаю, што менавіта розум дапаможа вам знайсці ў вершы фразеалагізм і растлумачыць яго значэнне. Прачытайце тэкст у парах. Падкрэсліце фразеалагізм.

Настаўнік раздае тэксты па адным на парту (гл. *дадатак*).

Верабейкі

Пад разгалістай вярбой
піск і шчэбет нейкі.
Гэта б'юцца між сабой
верабейкі.

Нам узяць бы ды спытаць:
— Што не падзялілі?
Досыць пеўнямі скакаць
вам у пыле.

Перш чым брацца за чубы,
разабрацца трэба.
...Нас паслухаўшы нібы,
птушкі — ў неба!

Мірна сядуць на сукі,
будзе зноўку згода...
Вераб'і і хлапчукі
аднае пароды.

Г. Каржанеўская

З кім параўноўваюцца верабейкі ў вершы? Чаму? Які фразеалагізм сустраэся ў вершы? Як вы думаеце, якое значэнне ён мае? (*Біцца, змагацца, весці бой*.) Малайчыны, трапілі не ў брыво, а ў вока.

— Дакажыце, што вы самі з вусамі. Дапоўніце сказы патрэбнымі па сэнсе фразеалагізмамі са словам *волас*.

Выкананне задання 2 у сшытку.

— Сапраўды, пра вас нельга сказаць, што вы ні ў зуб нагой па тэме заняткаў. Думаю, што ў вас атрымаецца прыдумаць гісторыю з 3–4 сказаў па малюнках, выкарыстаўшы фразеалагізмы, з якімі пазнаёміліся сёння на занятках.

Кожнай групе раздаецца камплект картак (гл. *дадатак*).

1-я група

Напрыклад: Хлопчыкі нашага класа ўдзельнічалі ў спаборніцтвах па баскетболе. Гульня завяршалася. Лік быў 99 : 148 не на іх карысць. Перамога нашага класа вісела на валаску.

2-я група

Напрыклад: Сябры збіралі ягады на лясной паляне. Раптам з зараснікаў выйшаў лось. Дзеці адчулі, як валасы ў іх становяцца дыбам. Аднак лось не звярнуў ні на кога ўвагі. Праз некалькі хвілін ён знік у гушчары.

3-я група

Напрыклад: Паўлік любіць разгадваць крыжаванкі і галаваломкі. Ён спраўляецца з даволі складанымі заданнямі. Аднак у разгадванні філворда, які прапанаваў яму тата, хлопчык не прасунуўся ні на волас.

4-я група

Напрыклад: Пасля заняткаў Васілёк на хвілінку забег дамоў, кінуў партфель пасярод калідора і пабег на вуліцу. Хлопчык да вечара гуляў у двары і зусім забыў пра ўрокі. Калі мама паклікала яго вячэраць, Васілёк успомніў, што трэба яшчэ рашыць задачу і вывучыць верш на памяць. Хлопчык рваў на сабе валасы з-за таго, што на выкананне дамашняга задання засталася мала часу.

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сёння на занятках?
(У склад якіх уваходзяць словы “волас”, “валасы”, “чуб”.)

— Думаю, што вы можаце адказаць на мае пытанні:

1. Што вісіць на валаску?
2. Хто рве на сабе валасы?
3. Хто бярэцца за чубы?
4. Хто бывае волас у волас?
5. Хто дажывае да сівых валасоў?
6. У каго волас з галавы не ўпадзе?
7. У каго валасы становяцца дыбам?
8. Колькі гэта — ні на волас? (*Выслухоўваюцца меркаванні вучняў.*)

— Заняткі заканчваюцца, а ў нас толькі адно слова-падказка розум. Як такую сітуацыю можна апісаць з дапамогай фразеалагізма, з якім пазнаёміліся сёння на занятках? (*Ні на волас не наблізіліся да разгадкі.*) Якія ў вас ёсць прапановы? Куды будзем рухацца? З якой часткай цела звязваюць розум? (*З галавой.*) На наступных занятках праверым правільнасць ваших меркаванняў.

Заняткі 14

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з саматычнымі фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *галава*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх блізкія і супрацьлеглыя па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталюванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *галава* змешчаны малюнкi; карткі з часткамі фразеалагізмаў; малюнкi з часткамі цела чалавека; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— Краіна знаёмых незнаёмцаў чакае вас. Каб заняць сваё месца, кожнаму з вас неабходна ўгадаць фразеалагізм, але не любы, а ў склад якога ўваходзіць назва часткі цела, якую я пакажу. Той з вас, хто першы падыме руку, будзе мець магчымасць назваць вобразны выраз.

Настаўнік па чарзе паказвае малюнкi частак цела: вочы, вушы, рот, язык, нос, твар, вусы, барада, брыво, вусны, зубы, горла, голас, волас, чуб. Той вучань, які падняў руку першы, называе фразеалагізм і займае сваё месца.

II. Паўтарэнне.

— Па традыцыі, перш чым рухацца далей, трэба прадэманстраваць свае веды Фразеню. Перад вамі карткі з фразеалагізмамі. Думаю, што заданне — прачытаць фразеалагізмы на картках — не будзе для вас складанае.

На дошцы вывешваюцца карткі з фразеалагізмамі. Назвы частак цела на іх прыкрыты малюнкамі. Малюнкi пераблытаны. Вучні глядзяць на дошку і заўважаюць, што малюнкi пераблытаны.

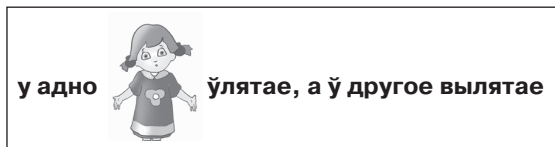
— Давайце выправім памылкі. На парце разлажыце выявы частак цела ў той паслядоўнасці, у якой іх трэба размясціць на картках з вобразнымі выразамі.

Вучні працуюць у парах. Кожная пара мае камплект малюнкаў з часткамі цела.

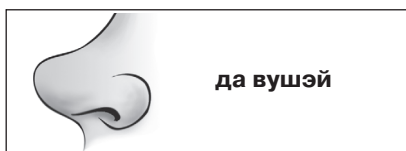
Прыклады картак:

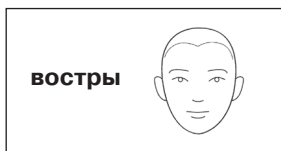
вочы разбягаюцца

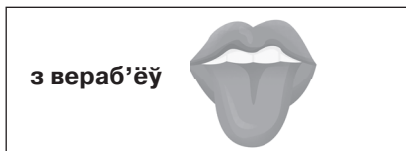
у адно вуха ўлятае,
а ў другое вылятае

рот да вушэй

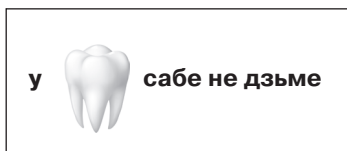
востры язык

з вераб'ёў нос

*не ўдарыць тварам
у гразь*

у вус сабе не дзьме

вашымі вуснамі мёд піць

на ўсе трыццаць два зубы

валасы становяцца дыбам

На партах вучняў карткі размяшчаюцца ў наступнай паслядоўнасці: вочы, вуха, рот, язык, нос, твар, вус, вусны, зуб, валасы. Пры праверцы настаўнік прыбірае памылковы малюнак, пад ім аказваецца патрэбнае слова — назва часткі цела чалавека. Адначасова ўзгадваецца значэнне фразеалагізма.

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

— Узгадайце, які кірунак вы выбралі на мінулых занятках. Давайце правым правільнасць высновы. З якой часткай цела звязаны ўсе малюнкi на вашых партах? (*Галава.*) Назва гэтай часткі цела будзе ўваходзіць у склад тых фразеалагізмаў, з якімі адбудзецца знаёмства сёння. Успомніце з папярэдніх заняткаў фразеалагізм, у склад якога ўваходзіць слова *галава*. (*Волас з галавы не ўпадзе.*) У якой сітуацыі кажуць, што *волас з галавы не ўпадзе*? (*Ніхто не кране кагосьці, не зробіць яму ніякай шкоды.*)

— Сёння на занятках нам трэба запомніць фразеалагізмаў вышэй галавы. Пакажыце, як гэта. Які вобразны выраз я выкарыстала? Якім словам можна яго замяніць. (*Многа, вельмі многа.*) Нічога, не вешайце галаву. Пакажыце, як гэта. Які вобразны выраз я выкарыстала зараз? Калі вешаюць галаву? (*Калі вельмі моцна перажываюць, бядуць.*) Тады яшчэ кажуць: *рвуць на сабе валасы* ці ...

Настаўнік паказвае картку:

А вучні называюць фразеалагізм.

— Сярод гэтых выразаў многа блізкіх па значэнні. Паспрабуем аднавіць блізкія па значэнні фразеалагізмы ў заданні 1. (*Вучні спачатку самастойна запаўняюць пропускі алоўкам, а потым пры праверцы выпраўляюць памылкі.*)

— Здагадайцеся, якія яшчэ выразы падрыхтаваў для нас Фразеня.

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі *прыходзіць у галаву, не выходзіць з галавы, ламаць галаву, марочыць галаву, хадзіць на галаве, скласці галаву, на галаву вышэй, светлая галава, галава варыць, галава садовая, выходзіць з галавы*. Замест слова *галава* змешчаны адпаведныя малюнкi.

Выкананне задання 2 у сшытку.

Вучні абводзяць пазлы са словамі *не забываецца, пастаянна прысутнічае ў думках*.

Вучні дзеляцца на 4 групы. Кожнай групе раздаюцца карткі са словамі:

- 1) *не, ідзе, з, думак;*
- 2) *стаіць, у, галаве;*
- 3) *урэзацца, ў, памяць;*
- 4) *сядзець, цвіком, у, галаве.*

— Складзіце карткі са словамі так, каб атрымаўся фразеалагізм, блізкі па значэнні да ўстойлівага выразу *не выходзіць з галавы*.

Пасля таго як вучні выканалі заданне, кожная група прымацоўвае на дошку адпаведны фразеалагізм.

— Зараз кожная група зможа прачытаць сказ з задання 2 па-рознаму, але значэнне выказвання ад гэтага не зменіцца. У мяне таксама

не выходзіць з галавы пісьмо Фразені. Хочацца поўнасю зразумець яго значэнне. Рухаемся наперад да сваёй мэты.

— Паспрабуйце растлумачыць значэнні выдзеленых выразаў у сказах. Карыстайцеся спалучэннямі слоў з правага слупка. (*Вучні выконваюць на картках заданне (гл. дадатак).*) Падпішыце малюнак словам, якое ў вас атрымалася. Гэта першае слова-падказка для выбару кірунку руху на наступных занятках. Якія ёсць меркаванні? (*Выслухоўваюцца меркаванні вучняў.*) Працуем далей. Шукаем падказкі.

На кожную парту настаўнік раздае тэкст (гл. дадатак):

Мая дачка яшчэ дашкольніца. Але над чым толькі мне ўжо не даводзілася галаву ламаць, адказваючы на розныя яе пытанні. Як, напрыклад, певень ноччу даведваецца, калі яму кукарэкаць трэба? Чаму вечарам Месяц следам за чалавекам ходзіць? Куды адлятаюць на зіму птушкі? І калі я ёй нарэшце гэты самы поўдзень пакажу? Гэтым “чаму?” і “як?” канца няма.

Р. Ігнаценка

Прачытайце тэкст. Якая дачушка расце ў апавядальніка?

Які фразеалагізм сустрэўся ў тэксце? Як вы думаеце, якое значэнне ён мае? Выберыце з запісаў на дошцы той, які з’яўляецца тлумачэннем значэння фразеалагізма.

На дошцы зроблены запіс:

1. Хтосьці моцна хвалюецца, перажывае.
2. Напружана думаць, задумвацца, стараючыся зразумець, разгадаць штосьці.
3. Упасці і моцна ўдарыцца.

— Малайчыны, вы справіліся з задачай. Прапаную вам паламаць галаву, запісаць словы ў крыжаванку і разгадаць другое слова-падказку.

Выкананне задання 3 у сшытку.

Вучні паслядоўна запісваюць у крыжаванку словы: 1 — *горла*, 2 — *попелам*, 3 — *нос*, 4 — *брыво*, 5 — *думаць*, 6 — *светлая*.

— Прачытайце па вертыкалі слова-падказку. (*Глобус.*) Запішыце яго ў клеткі пад першым словам у заданні на картцы. Падумайце, як яны звязаны. Можна, вам ў галаву прыйдзе якая думка? (*Адказы вучняў.*) (*Паўтараецца частка “лоб”.*) У вас, аказваецца, светлыя галовы. Якія ж устойлівыя выразы засталіся без увагі? (*Галава садовая, галава варыць.*) Як вы думаеце, пра каго кажуць, што ў яго галава варыць? А пра каго — галава садовая?

Выкананне задання 4 у сшытку.

— Вы толькі што даказалі, што вашы галовы добра вараць.

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— Каб вобразныя выразы ўрэзаліся вам у галаву, прапаную паўтарыць іх з дапамогай Фразеневых манетак (гл. дадатак).

— Цяпер пры вызначэнні фразеалагізмаў са словам *галава* і іх значэнняў вы будзеце вышэй на галаву многіх. А з якой часткай цела будучы звязаны фразеалагізмы на наступных занятках? (*Лоб.*)

Заняткі 15

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з саматычнымі фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *лоб*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх блізкія па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *лоб* змешчаны малюнкi; малюнкi з часткамі цела чалавека; часткі пазлаў з фразеалагізмамі; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— На дошцы вы бачыце малюнкi частак цела, назвы якіх уваходзяць у склад фразеалагізмаў, што, спадзяюся, не выходзяць з вашай галавы. Я буду называць вобразны выраз. Ваша задача — дапоўніць яго назвай часткі цела.

Марочыць ... (*галаву*)

Вастрыць ... (*зубы*)

Навастрылі ... (*вушы*)

Задзіраць ... (*нос*)

Наматайце сабе на ... (*вус*)

Рваць на сабе ... (*валасы*)

Кідацца ў ... (*вочы*)

Востры ... (*язык*)

Не сходзіць з ... (*вуснаў*)

Трымаць язык за ... (*зубамі*)

Павышаць ... (*голас*)

Краем ... (*вуха*)

Павярнуцца ... (*тварам*)

Поўны ... (*рот*)

Светлая ... (*галава*)

Камяк падкатвае да ... (*горла*)

Вісець на ... (*валаску*)

Крычаць немым ... (*голасам*)

Па самае ... (*горла*)

Вешаць ... (*нос*)

Не спускаць ... (*вачэй*)

II. Паўтарэнне.

— Спачатку прапаную вам Фразенева заданне **“Збяры пазл”**. (На дошцы застаюцца малюнкi галавы, вушэй, носа). Як вы думаеце, значэнні якіх фразеалагізмаў неабходна будзе ўспомніць у ходзе гульні? (Настаўнік паказвае 4 канверты з заданнем.) Я раздам часткі пазлаў, а вам трэба будзе сабраць іх. Да кожнага пазла групе неабходна прыдумаць і запісаць сказы з прапанаванымі фразеалагізмамі.

Праца арганізоўваецца ў групах. Кожнай групе раздаюцца часткі пазлаў. Пасля выканання задання кожная група дэманструе астатнім вучням сабраныя пазлы і зачытвае сказы (*гл. дадатак*).

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

На дошцы прапанаваны радок літар:

Ротлносбвочыю

— Які кірунак руху мы выбралі на папярэдніх занятках? Радок літар на дошцы дапаможа вам праверыць правільнасць меркаванняў. Якія словы вы там знайшлі? Назавіце лішнія літары. Падумайце, якое слова можна з іх скласці. (*Лоб.*) Сапраўды, слова *лоб* будзе ўваходзіць у склад тых фразеалагізмаў, з якімі адбудзецца знаёмства сёння.

— Здагадайцеся, якія выразы падрыхтаваў для нас Фразеня.

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі *падстаўляць свой лоб, лоб трашчыць, медны лоб, хоць ты ў лоб страляй, на лобе не напісана, у лоб, лоб гуза шукае, вочы на лоб лезуць, лоб у лоб*. Замест слова *лоб* змешчаны адпаведныя малюнкi.

— Аднавіце з дапамогай картак вобразныя выразы ў левым слупку. Вучні выконваюць заданне на картках (*гл. дадатак*).

— Калі вочы на лоб лезуць? Калі лоб шукае гуза? Як вы думаеце, які фразеалагізм будзе блізка па значэнні да вобразнага выразу *лоб гуза шукае*? (*Падстаўляць свой лоб.*) Пакажыце ў парах, як сустракаюцца *лоб у лоб*.

— Знайдзіце і падкрэсліце ў сказах фразеалагізмы, значэнне якіх тлумачыцца ў правым слупку.

Выкананне задання 1 у сшытку.

— Якое слова-падказку вы атрымалі? (*Далонь.*)

— З чым можа быць звязана слова? Якія думкі прыходзяць вам у галаву? (*Вучні выказваюць свае меркаванні.*)

Настаўнік раздае на парты карткі з тэкстам (*гл. дадатак*).

Маці

У лесе было сцішана і лагодна. Мы моўчкі ляжалі на паляне, слухалі птушыныя галасы.

Нечакана ў канцы паляны гайданулася маладая бярозка. Потым з-за яе на адкрытае месца выйшла ласіха з ласяняткам. Малое палахліва ціснулася да маці, матляла ўвесь час галоўкай.

Вось ласянятка спынілася пад бярозкай і часта-часта ножкамі затупала, быццам яно стаяла не на зямлі, а на гарачым вуголлі.

— Камарэча даймае, — ціха шэпча мне стары ляснік.

Я паківаў галавой: якія мукі даводзіцца жывёле прымаць! Гэта ж не чалавек, які знойдзе, як пазбавіцца іх.

— Бач, бач! — тоўхае мяне пад бок ляснік.

Што гэта?.. Маці ўзяла ў рот галінку бярозы, што звисала нізка, і пачала тузаць яе. Тонкія галінкі з мяккім лісцем злёгка дакраналіся да спіны і бакоў цяляткі. Яно перастала непакоіцца, сцішылася.

Дзіва, ды й годзе!

Конь, які ўвесь час ціха стаяў у засені густога алешніку, нечакана страсянуўся, бразнуў збруяй. Ласіха спалохана павярнулася, сустрэлася з намі лоб у лоб, патапталася на месцы і кінулася ў гушчар. Услед за ёю, **ні на крок** не адстаючы, пабегла і цялятка.

Калі жывёлы зніклі, ляснік сказаў:

— Вось яно як, браце! Колькі тут мацярынскай любові і клопату аб дзіцяці. А мы, людзі, сцвярджаем, нібы жывёлы адным толькі інстынктам кіруюцца ў жыцці. Не, штосьці тут не тое. Мусіць, і яны розум маюць.

Дамоў мы вярталіся моўчкі. Ubачанае ў лесе надта ўразіла нас абодвух.

Паводле Р. Ігнаценкі

? Прачытайце тэкст. Як ласіха клапацілася пра сваё дзіцяня? На што ўказвае загалолак тэксту: на тэму ці на асноўную думку? Зачытайце сказы, у якіх заключаецца асноўная думка тэксту.

— Які вядомы вам фразеалагізм сустрэўся ў тэксце? Абвядзіце яго і растлумачце значэнне.

— Як вы думаеце, якое значэнне мае выдзелены фразеалагізм? (*Усюды і пастаянна.*)

Адказаўшы на пытанні па тэксце і разгадаўшы крыжаванку, вы знойдзеце другое слова-падказку.

Выкананне задання 2 у сшытку.

Вучні паслядоўна ўпісваюць у крыжаванку наступныя словы: 1 — *камарыкі*, 2 — *ляснік*, 3 — *ласіха*, 4 — *цялятка*, 5 — *конь*.

— Якое слова можна прачытаць у выдзеленых клетках зверху ўніз? (*Кіць.*)

— Што думаюць вашы светлыя галовы наконт слоў-падказак? (*Вучні выказваюць свае меркаванні.*)

Выкананне задання 3 у сшытку.

— Калі вы знойдзеце і падкрэсліце слова, якое сустракаецца ў абодвух сказах задання 3, то зможаце праверыць правільнасць сваіх меркаванняў пра выбар далейшага кірунку руху па краіне знаёмых незнаёмцаў. (*Рука.*)

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— 3 якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сёння на занятках? (*У склад якіх уваходзіць слова “лоб”.*)

— У вас яшчэ не трашчыць лоб ад вялікай колькасці новай інфармацыі? Як вы думаеце, назва якой часткі цела можа замяніць слова *лоб* у гэтым выразе? (*Галава.*)

— Вас чакае Фразенева выпрабаванне.

Вучні атрымліваюць таблічку з *фразеалагізмамі*:

Падстаўляць свой лоб	
Медны лоб	
Лоб трашчыць	
На лобе не напісана	
У лоб	
Хоць ты ў лоб страляй	
Вочы на лоб лезуць	
Лоб у лоб	

— Я буду называць лічбу і чытаць значэнне фразеалагізма, а вам трэба будзе насупраць адпаведнага вобразнага выразу ў таблічцы паставіць гэту лічбу. Слухайце ва ўсе вушы.

Настаўнік зачытвае *значэнні фразеалагізмаў*:

- 1) насустрач адзін аднаму (ісці, сустракацца) (*лоб у лоб*);
- 2) хтосьці выказвае вялікае здзіўленне, моцны спалох, жах (*вочы на лоб лезуць*);
- 3) адкрыта, нічога не хаваючы, прамалінейна (гаварыць, вырашаць, пытацца) (*у лоб*);
- 4) занадта ўпарты чалавек (*медны лоб*);
- 5) нехта траціць здольнасць лагічна разважаць ад мноства спраў, перажыванняў (*лоб трашчыць*);
- 6) нарывацца на небяспеку (*падстаўляць свой лоб*);
- 7) немагчыма пераканаць кагосьці, растлумачыць камусьці (*хоць ты ў лоб страляй*);
- 8) адразу па знешнім выглядзе не разбярэш, што гэта за чалавек (*на лобе не напісана*).

— Якія вы малайчыны! Хочацца ўсіх адначасова насіць на руках. Што мне хочацца зрабіць на самай справе? (*Выслухоўваюцца меркаванні вучняў.*) Пра гэта мы даведаемся на наступных занятках.

Заняткі 16

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з саматычнымі фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *рука*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх блізкія па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *рука* змешчаны малюнкi; малюнкi з часткамі цела чалавека; сюжэтныя малюнкi, якія ілюструюць значэнні фразеалагізмаў; фішкі з фразеалагізмамі; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— Назвы якіх частак цела ўваходзяць у склад вядомых вам вобразных выразаў? Уважліва паглядзіце на дошку. (*На дошцы прымацаваны малюнкi: вочы, вушы, рот, вусы, барада, брыво, вусны, зубы, горла, рука, чуб.*) Якіх малюнкаў не хапае? (*Па меры таго як вучні называюць словы “нос”, “лоб”, “вочы”, “горла”, “валасы”, “галава”, “голас”, “твар”, настаўнік вывешвае адпаведныя малюнкi на дошцы асобнай групай.*)

II. Паўтарэнне.

— Вас чакае новае выпрабаванне Фразені. Значэнні якіх фразеалагізмаў вам неабходна будзе ўгадаць? Перад вамі карткі са словамі. Ваша задача — скласці з іх вобразны выраз і размясціць яго пад адпаведным малюнкам.

Кожнай групе вучняў раздаецца набор картак са словамі. На дошцы размяшчаюцца малюнкi, якія ілюструюць значэнні фразеалагізмаў. Як толькі патрэбныя фразеалагізмы складзены, прадстаўнікі груп выходзяць да дошкі і размяшчаюць фразеалагізмы пад адпаведнымі малюнкамі (*гл. дадатак*).

Пасля таго як фразеалагізмы размешчаны пад малюнкамі, вучні тлумачаць іх значэнні.

— Паглядзіце яшчэ раз на малюнкi частак цела, змешчаныя на дошцы. Фразеалагізма з назвай якой часткі цела вы не можаце ўгадаць? (*Фразеалагізма са словам “рука”.*) Сапраўды, на мінулых занятках пры выбары кірунку руху па краіне знаёмых незнаёмцаў вы выказалі здагадку пра знаёмства з фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *рука*. Здагадка пацвердзілася. У дарогу па новыя веды!

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

— Слова *рука* будзе ўваходзіць у склад тых фразеалагізмаў, з якімі адбудзецца знаёмства на занятках. Здагадайцеся, якія выразы падрыхтаваў для нас Фразеня.

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі *рукі грэць, рука не падымаецца, з распасцёртымі рукамі, насіць на руках, як рукой зняло, плыве ў рукі, залатыя рукі, ламаць сабе рукі, рукой падаць, на ўсе рукі, з першых рук*. Замест слова *рука* змешчаны адпаведныя малюнкi.

— Знаёмыя вам фразеалагізмы дапамогуць растлумачыць значэнні некаторых вобразных выказаў са словам *рука* і знайсці першае слова-падказку. (*Вучні выконваюць у сшытку заданне 1 і дапісваюць словы “галаву”, “носам”, “рукі”, “вуснаў” у фразеалагізмы.*) Якое слова-падказку вы запісалі? (*Пяць.*) Якія здагадкі ў вас з’явіліся? (*Вучні выказваюць свае меркаванні.*)

Выкананне задання 3 у сшытку.

— Паслядоўна ўпішыце ў пустыя клеткі выдзеленыя літары, якія сустрэліся ў фразеалагізмах, — і вы атрымаеце другое слова-падказку. (*Пярсцёнак.*) З чым можа быць звязана слова? Якія думкі прыходзяць вам у галаву? З якой часткай цела звязаны лік *пяць* і слова *пярсцёнак*? (*Пальцы.*) Спадзяюся, што вы выбралі правільны кірунак руху.

— Які фразеалагізм застаўся без тлумачэння? (*Сваімі рукамі.*) Знайдзіце яго ў тэксце.

На кожную парту раздаюцца карткі з тэкстам (*гл. дадатак*).

Майстэрства ганчара

Ганчар — майстар, які сваімі рукамі робіць вырабы з гліны. Вялікім попытам заўсёды карыстаецца посуд. Гаршкі — для гатавання і захоўвання ежы. Збанкі — для малака і смятаны. А ў гліняным кубку вада даўжэй застаецца халоднай.

Сваё глінішча некалі было амаль у кожнай беларускай вёсцы.

Адзін ганчар, майстар з Івянца, зрабіў нават незвычайную гітару. Сама яна гліняная, а струны — драцяныя. У добрым настроі ён цешыў сваіх гасцей. Іграў на гэтым цудоўным інструменце і ў такт струнам падпяваў.

Паводле М. Маляўкі

Прачытайце тэкст. Пра якія ганчарныя вырабы вы даведаліся? Што значыць *зрабіць сваімі рукамі*? Раскажыце, пра якія беларускія народныя рамёствы вы ведаеце.

Выкананне задання 2 у сшытку.

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сёння на занятках? (*У склад якіх уваходзіць слова “рука”.*) Перад вамі Фразеневы манеткі. Выкарыстаем іх, каб праверыць, ці запамнілі вы гэтыя выразы, ці можаце адпраўляцца ў падарожжа далей (*гл. дадатак*).

Заняткі 17

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з саматычнымі фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *палец*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх блізкія па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *палец* (*пальцы*) змешчаны малюнкi; малюнкi з часткамі цела чалавека; сюжэтныя малюнкi, якія ілюструюць значэнні фразеалагізмаў; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— Падарожжа працягваецца. Якія словы сустракаюцца ў вядомых вам фразеалагізмах? (*Вочы, вушы, рот, язык, нос, твар, вусы, барада, брыво, вусны, зубы, горла, голас, волас, чуб, галава, лоб, рука.*) (*На дошцы размешчаны адпаведныя малюнкi.*)

II. Паўтарэнне.

— У выпрабаванні, якое падрыхтаваў для вас Фразеня, будзе прысутнічаць назва толькі адной часткі цела. Каб назваць яе, вам трэба на картках паслядоўна закрыць малюнкi тых частак цела, назвы якіх уваходзяць у склад вобразных выразаў (*гл. дадатак*).

1) Самі з ... (*вусамі*); 2) навастрылі ... (*вушы*); 3) кляваць ... (*носам*); 4) загаворваць ... (*зубы*); 5) вісець на ... (*валаску*); 6) кідацца ў ... (*вочы*); 7) турбот поўны ... (*рот*); 8) напісана на ... (*лбе*); 9) вылецела (выйшла) з ... (*галавы*); 10) гладка ходзіць ... (*язык*); 11) крывіць ... (*губы*); 12) павышаць ... (*голас*); 13) сыты па самае ... (*горла*); 14) павярнуўся ... (*тварам*).

— Якое слова будзе ўваходзіць у склад фразеалагізмаў, што сустрэнуцца ў першым выпрабаванні Фразені? (*Рука.*) Ваша задача — здагадацца, якія вобразныя выразы са словам *рука* ці *рукі* падыходзяць да сітуацый, адлюстраваных на малюнках.

На дошку вывешваюцца сюжэтныя малюнкi, якія ілюструюць сітуацыі выкарыстання фразеалагізмаў *сваімі рукамі, рукі грэць, залатыя рукі, ламаць рукі, рука не падымаецца, як рукой зняло* (*гл. дадатак*).

Задача вучняў — успомніць як мага больш фразеалагізмаў, у складзе якіх ёсць слова *рука*.

Калі ўсе фразеалагізмы названыя, на кожную парту раздаюцца карткі са сказамі:

На чужым няшчасці нельга _____.
Аленка зрабіла сурвэтку для матулі _____.
У нашага дзядулі _____.
Сарваць гэтую прыгожую кветку ў бабулі _____.

Вучні працуюць у парах: дапаўняюць сказы патрэбнымі па сэнсе фразеалагізмамі. Пасля выканання задання арганізоўваецца фронтальная праверка напісанага.

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

— Паслухайце загадку:

Памочнікаў маю —
рупліўцаў сям'я.
Іх — дзесяць,
без іх —
як няўмека той
я.
І злева, і справа —
іх роўна па пяць.
А як, адгадайце,
памочнікаў зваць?

В. Кудлачоў

— Якую адгадку мае загадка? (*Пальцы.*) Слова *пальцы* будзе ўваходзіць у склад тых фразеалагізмаў, з якімі адбудзецца знаёмства на занятках. Ваша здагадка, зробленая на мінулых занятках, пацвердзілася.

Выкананне задання 1 у сшытку.

— Што абазначае выраз *пальчыкі абліжаш / абводзіць вакол пальца?* (*Вельмі смачна / падманваць.*)

— Ці ведаеце вы, адкуль пайшоў выраз *пальца ў рот не кладзі?* (*Выслухоўваюцца меркаванні вучняў.*) Давайце прачытаем тэкст і праверым нашы меркаванні.

На кожную парту раздаецца картка з тэкстам. Вучні самастойна чытаюць (*гл. дадатак*):

Раней казалі: не кладзі сабаку пальца ў рот, у яго мядзведжы паварот. Асцерагаліся людзі не толькі жывёл, але і злосных, хітрых людзей. Пра такіх і сталі казаць: яму **пальца ў рот не кладзі**. Маўляў, будзь з ім асцярожны, беражыся яго.

М. Прохар

Адкуль пайшоў выдзелены ўстойлівы выраз? Знайдзіце ў тэксце і падкрэсліце тлумачэнне яго значэння.

— Здагадайцеся, якія яшчэ выразы падрыхтаваў для нас Фразеня.

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі як *свае пяць пальцаў, на пальцах можна пералічыць, глядзець праз пальцы, пальцам аб палец не ўдарыць, пападаць пальцам у неба*. Замест слова *пальцы (палец)* змешчаны адпаведныя малюнкi.

Выкананне задання 3 у сшытку.

— Якія буйныя рэкі Беларусі вы ведаеце? Як вы дапамагаеце сваім бацькам дома, у агародзе?

— Якое слова-падказку вы склалі? (*Пагоны.*) З чым звязана слова *пагоны*? У якім кірунку будзем рухацца далей па краіне знаёмых незнаёмцаў? (*Вучні выказваюць свае меркаванні.*)

Вучні выконваюць на картках заданне (*гл. дадатак*).

— Разгадайце крыжаванку і знайдзіце другое слова-падказку. (*Вучні разгадваюць крыжаванку, прапанаваную ў заданні 2, і паслядоўна ўпісваюць у яе словы “добра”, “увагі”, “кладзі”, “мала”.*) Запішыце ў пустыя клеткі літару, з якой пачынаюцца ўсе імёны людзей у заданні, якое вы выконвалі на картках, — і вы разгадаеце слова. (*Рукзак.*) З якой часткай цела чалавека звязаны пагоны і рукзак? (*Плечы.*) Мы з вамі вызначылі далейшы кірунак руху. А ці гатовы вы рухацца далей, зараз праварым.

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сёння на занятках? (*У склад якіх уваходзіць слова “пальцы”.*)

Настаўнік раздае вучням таблічкі, называе значэнне вобразнага выразу, а вучні насупраць гэтага выразу ў таблічцы ставяць лічбы.

абводзіць вакол пальца	
пальчыкі абліжаш	
пальца ў рот не кладзі	
як свае пяць пальцаў	
на пальцах можна пералічыць	
глядзець праз пальцы	
пальцам аб палец не ўдарыць	
пападаць пальцам у неба	

Значэнне вобразнага выразу:

- 1) вельмі смачны, прыемны;
- 2) спрытна, хітра ашукваць, падманваць кагосьці;
- 3) хтосьці, хто можа пастаяць за сябе, з кім трэба быць асцярожным;
- 4) вельмі мала;
- 5) вельмі добра, грунтоўна да дробязей;
- 6) свядома не заўважаць чагосьці, знарок не звяртаць увагі на штосьці;
- 7) нічога не зрабіць, нічым не дапамагчы;
- 8) гаварыць ці рабіць штосьці недарэчна, неўпапад.

Пры праверцы карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова прапануецца выява пальцаў, размяркоўваюцца на дошцы ў патрэбным парадку.

Заняткі 18

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з саматычнымі фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *плячо*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх блізкія і супрацьлеглыя па значэнні, суадносіць беларускія фразеалагізмы з рускімі адпаведнікамі, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *плячо* (*плечы*) змешчаны малюнкi; малюнкi з часткамі цела чалавека; сюжэтныя малюнкi, якія ілюструюць значэнні фразеалагізмаў; сшытак на друкаванай аснове; карткі з беларускімі і рускімі фразеалагізмамі.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

На дошцы размешчаны наступныя малюнкi: вочы, вушы, рот, язык, нос, твар, вусы, барада, брыво, вусны, зубы, горла, голас, волас, чуб, галава, лоб, рука, пальцы.

— Паглядзіце ўважліва на малюнкi. Што іх аб'ядноўвае? Сёння мы працягнем знаёмства з жыхарамі краіны знаёмых незнаёмцаў.

Настаўнік здымае малюнкi і складае ў стосік.

II. Паўтарэнне.

— Па традыцыі заняткі пачынаюцца з выпрабавання, якое падрыхтаваў для вас Фразеня. Зараз вы папрацуеце ў парах. Вам неабходна будзе ўспомніць і запісаць на аркушы паперы як мага больш фразеалагізмаў са словам — назвай часткі цела чалавека. Што гэта будзе за слова, залежыць ад вас. Кожная пара вучняў павінна выцягнуць адзін малюнак са стосіка.

Настаўнік прапаноўвае кожнай пары выцягнуць картку са стосіка, у які былі складзены малюнкi, знятыя з дошкі на пачатку заняткаў. Пры выкананні задання вучні могуць карыстацца матэрыяламі сшытка на друкаванай аснове ў якасці падказкі. Пасля выканання задання вучні называюць прыгаданыя фразеалагізмы.

— Сярод запісаных вамі фразеалагізмаў назавіце тыя, якія маюць наступныя значэнні:

1) вельмі смачны, прыемны (*вучні, якія прыгадвалі фразеалагізмы са словамі “вушы”, “пальцы”, “язык”, “рот”, называюць выразы “пальчыкі абліжаш”, “за вушы не адцягнеш”, “язык праглынеш”, “у роце растае”*);

2) глыбока смуткаваць, бедаваць з якой-небудзь прычыны (*вучні, якія прыгадвалі фразеалагізмы са словамі “галава”, “рука”, “валасы”,*

назваюць выразы “рваць на сабе валасы”, “ламаць сабе рукі”, “пасыпаць галаву попелам”);

3) вельмі блізка адзін да аднаго (вучні, якія прыгадвалі фразеалагізмы са словамі “лоб”, “твар”, “нос”, “вочы”, называюць выразы “твар у твар”, “нос у нос”, “лоб у лоб”, “вочы ў вочы”);

4) вельмі моцна (крычаць, рагатаць) (вучні, якія прыгадвалі фразеалагізмы са словамі “голас”, “горла”, называюць выразы “на ўвесь голас”, “на ўсё горла”);

5) шырока, прыветліва (усміхацца) (вучні, якія прыгадвалі фразеалагізмы са словамі “зубы”, “рот”, называюць выразы “на ўвесь рот”, “на ўсе трыццаць два зубы”);

6) (пачуць) непасрэдна ад сведкі, удзельніка (вучні, якія прыгадвалі фразеалагізмы са словамі “вусны”, “рукі”, называюць выразы “з першых вуснаў”, “з першых рук”);

7) не звяртае ніякай увагі на штосьці, не турбуецца (вучні, якія прыгадвалі фразеалагізмы са словамі “вус”, “вока”, “вуха”, называюць выразы “у вус не дзьме”, “і вокам не вядзе”, “і вухам не вядзе”).

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

— Прыгадайце, якое слова вы разгадалі на мінулых занятках. Фразеня прапаноўвае вам разгадаць рэбус, каб праверыць здагадку.

На дошцы змешчаны рэбус:

— Якое слова зашыфравана ў рэбусе? (Плячо.) Давайце рухацца далей па краіне знаёмых незнаёмцаў. Сёння мы пазнаёмімся з фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *плячо*.

— Паглядзіце ўважліва адзін на аднаго, а цяпер прачытайце заданне 1 у сшытку. Падумайце, назва якой часткі цела прапушчана ў блізкіх па значэнні фразеалагізмах. (Галава.)

Выкананне задання 1 у сшытку.

— Пра вас таксама можна сказаць, што ў вас ёсць галава на плячах. На кожную парту раздаюцца карткі са словамі:

клёпкі

хапае

не

галаве

мазгі

на

не

месцы

галава

садовая

— Яшчэ адно заданне для вашых светлых галоў: на кожнай парце ляжыць набор картак са словамі. Думаю, што вы зможаце скласці супрацьлеглыя па значэнні фразеалагізмы да тых, якія аднавілі ў першым заданні.

— Назавіце адным словам супрацьлеглыя па значэнні словы, фразеалагізмы. (Антонімы.) Вашыя галовы сапраўды добра вараць! Здагадайцеся, якія яшчэ выразы падрыхтаваў для нас Фразеня.

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі *секчы з пляча, паціскаць плячамі, плячо да пляча, за плячамі не насіць, касая сажань у плячах, падстаўляць плячо, язык на плячо, быццам камень з плячэй зваліўся*. Замест слова *плячо (плечы)* змешчаны адпаведныя малюнкi.

Вучні выконваюць на картках заданне і знаходзяць у сказах фразеалагізмы (гл. *дадатак*).

На дошцы зашыфравана загадка:

Я	к		м	ы										

				т	у	т		ж	а					

— Паслядоўна ўпішыце ў першы радок загадкі выдзеленыя літары, што сустрэліся ў фразеалагізмах задання, якое вы выконвалі на картках, і вы атрымаеце першую частку загадкі, адгадка якой будзе ўваходзіць у склад фразеалагізмаў, з якімі мы пазнаёмімся на наступных занятках. (*Сядзем за ...*.)

— Каб расшыфраваць другую частку загадкі, прапаную вам прачытаць тэкст.

Настаўнік раздае на кожную парту картку з тэкстам (гл. *дадатак*).

Плячо да пляча

Крумкач кружыўся на адным месцы ды **час ад часу** кідаўся ўніз. З гучным крумканнем ён налятаў на чародку шэрых курапатак, спрабуючы схапіць каторую з іх. Але не так лёгка гэта было зрабіць. Птушкі, як кажуць, **не спалі ў шапку**. Калі чорны налётчык набліжаўся да іх, яны ўсе разам настаўлялі насустрач ворагу дзюбкі і злёгка пачыналі падскокваць, быццам колячы яго вострымі штыкамі. Крумкач кожны раз вымушаны быў адступаць.

Нейкі час чорны драпежнік асаджаў птушак, але безвынікова.

Нарэшце крумкач стаміўся і з разяўленай дзюбай цяжка апусціўся адпачыць.

Варта яму было дакрануцца да зямлі, як курапаткі, быццам па камандзе, усе разам усхапіліся з месца і паляцелі да бліжняга хмызняку. Але **не ўрассыпную хто куды**, а таксама цесным гуртам.

Вось ужо сапраўды птушкі трымалі абарону, як кажуць, **плячо да пляча**.

Паводле Р. Ігнаценкі

Чаму тэкст мае такую назву? Як курапаткі змаглі ўратавацца ад крумкача? Які выдзелены ў тэксце выраз падказаў вам, што птушкі трымаліся разам? (*Плячо да пляча*.) Падкрэсліце яго. Выберыце выдзеленую літару і запішыце ў другую частку загадкі.

Выкананне задання 2 у сшытку.

Вучні суадносяць фразеалагізм з яго значэннем, складаюць блізкія па значэнні фразеалагізмы да прапанаванага. (*Плячо ў плячо,*

рука аб руку, рука ў руку.) Пры складанні фразеалагізмаў настаўнік звяртае ўвагу вучняў на тое, што ў кожным радку табліцы “схавалася” адзін фразеалагізм.

— Які выдзелены ў тэксце “Плячо да пляча” выраз падказаў вам, што птушкі былі рухавыя, энергічныя ў барацьбе з крумкачом? Абвядзіце яго ў прамавугольнік. Выберыце выдзеленую літару з фразеалагізма і запішыце ў другую частку загадкі.

Выкананне задання 3 у сшытку.

— Які выдзелены ў тэксце “Плячо да пляча” выраз падказаў вам, што птушкі не разляцеліся ў розныя бакі? (*Хто куды.*) Дапішыце выдзеленую літару з гэтага фразеалагізма ў загадку. Якое слова атрымалася? (*Яны.*)

— Які з выдзеленых у тэксце выразаў мае значэнне праз некаторыя прамежкі часу? (*Час ад часу.*)

Выкананне задання 4 у сшытку.

— Запішыце ў зашыфраваную на дошцы загадку слова пад. Прачытайце расшыфраваную загадку. (*Як мы сядзем за стол, яны тут жа пад стол.*) Адгадайце яе. (*Ногі.*)

— Якія фразеалагізмы дапамаглі вам аднавіць загадку? Якое значэнне яны маюць? (*Вучні ўспамінаюць фразеалагізмы са словам “плячо” з апорай на малюнкi, змешчаныя на дошцы.*)

Выкананне задання 5 у сшытку.

Гульня “Знайдзі пару”

Гульня арганізоўваецца ў парах. На парты раздаюцца карткі з беларускімі і рускімі фразеалагізмамі. Задача вучняў — знайсці да кожнага беларускага фразеалагізма рускі адпаведнік і скласці карткі ў пары. Пасля выканання задання арганізоўваецца фронтальная праверка.

Фразеалагізмы для гульні:

за плячамі не насіць

пожимать плечами

падстаўляць плячо

подставляют плечо

гара з плеч

плечом к плечу

плячо да пляча

гора с плеч

касая сажань у плячах

рубить с плеча

секчы з пляча

за плечами не носить

паціскаць плячамі

косая сажень в плечах

ёсць галава на плячах

есть голова на плечах

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сёння на занятках? (*У склад якіх уваходзіць слова “плячо”.*) Фразеня падрыхтаваў вам яшчэ адно заданне, каб праверыць, ці запамнілі вы гэтыя выразы, ці можаце адпраўляцца ў падарожжа далей. (*Настаўнік паказвае канверт з заданнем.*) Я буду чытаць значэнне фразеалагізма, вам неабходна будзе назваць яго і паказаць адпаведную картку на дошцы.

Праца арганізоўваецца па картках з часткамі фразеалагізмаў і маляўніцтвамі. Настаўнік дастае з канверта картку са значэннем фразеалагізма, зачытвае яе, вучні называюць фразеалагізм, паказваюць адпаведную картку на дошцы.

Значэнні фразеалагізмаў:

- 1) ісці не праяўляючы актыўнасці (*язык на плячо*);
- 2) разам, вельмі дружна, у цесным адзінстве (*плячо да пляча*);
- 3) рослы, плячысты, магутнага складу (мужчына) (*кася сажань у плячах*);
- 4) адчуць палёжку, пазбавіцца клопатаў, перажыванняў (*гара з плеч, быццам камень з плячэй зваліўся*);
- 5) падтрымаць, аказаць дапамогу (*падставіць плячо*);
- 6) штосьці не абцяжарвае кагосьці сваім існаваннем і можа спатрэбіцца (*за плячамі не насіць*);
- 7) выказваць здзіўленне, неразуменне, няведанне (*паціскаць плячамі*);
- 8) хтосьці дастаткова разумны, кемлівы (*ёсць галава на плячах*);
- 9) гаварыць рэзка, не выбіраючы слоў, катэгарычна (*секчы з пляча*).

Заняткі 19

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з саматычнымі фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *нага*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх блізкія і супрацьлеглыя па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *нага* (ногі) змешчаны малюнкi; малюнкi з часткамі цела чалавека; карткі са словамі; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся на папярэдніх занятках? Якія словы сустракаюцца ў кожным з іх? (*Словы — назвы частак цела чалавека.*) Сёння мы працягнем знаёмства з жыхарамі краіны знаёмых незнаёмцаў.

II. Паўтарэнне.

Настаўнік фарміруе групы па сваёй задуме. Кожная група — уладальнік картак з малюнкамі частак цела чалавека. Настаўнік паказвае картку з фразеалагізмам. Задача групы — выправіць памылку, падняць выяву той часткі цела, назва якой на самай справе ўваходзіць у склад фразеалагізма, і атрымаць бал (фішку). Група, якая першая правільна патлумачыць значэнне фразеалагізма, атрымае дадатковы бал (фішку).

Прыклады картак:

ёсць галава на плячах

абводзіць вакол
пальца

у роце растае

рукой падаць

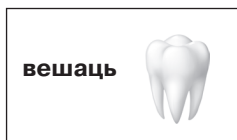
трымаць язык за зубамі

тугі на вуха

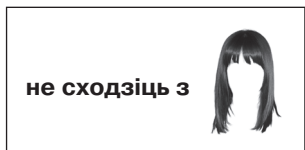
у вус сабе не дзьме

вешаць нос

ні ў зуб нагой

не сходзіць з вуснаў

сыты па вушы

валасы становяцца дыбам

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

— Фразеня прапаноўвае нам разгадаць рэбус, каб назваць слова ў складзе вобразных выразаў, з якімі мы пазнаёмімся сёння ў краіне знаёмых незнаёмцаў.

На дошцы змешчаны рэбус:

Р = Г

— Якое слова зашыфравана ў рэбусе? (*Нага.*) На мінулых занятках вы зноў правільна разгадалі слова. Успомніце вядомы вам фразеалагізм, у склад якога ўваходзіць слова *нага*. (*Ні ў зуб нагой.*) Абвядзіце малюнак у сшытку, да якога падыдзе гэты фразеалагізм.

Выкананне задання 2 у сшытку.

Вучні дапаўняюць тлумачэнне значэння фразеалагізма патрэбным словам. (*Разумею.*)

На дошцы зроблены запіс:

Слова-падказка

					ь

— Працуючы з фразеалагізмамі, якія падрыхтаваў для нас Фразеня, мы паспрабуем разгадаць слова-падказку для вызначэння далейшага кірунку руху па краіне знаёмых незнаёмцаў.

— Здагадайцеся, якія яшчэ вобразныя выразы падрыхтаваў для нас Фразеня.

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі *валіцца з ног, стаць на ногі, з усіх ног, нага за нагу, устаць не з той нагі, на нагах, паставіць на ногі, адна нага тут, другая там, нага не ступала*. Замест слова *нага* (*ногі*) змешчаны адпаведныя малюнкi.

— Знайдзіце і падкрэсліце ў сказах фразеалагізмы, значэнні якіх тлумачацца ў правым слупку.

Выкананне задання 1 у сшытку.

Вучні праводзяць у таблічцы з літарамі лінію, выбіраючы паслядоўна з кожнага фразеалагізма першую і апошнюю літары, у выніку называюць літару *м*.

я	т	п	э	л	ф	ю	й	в	к	х
м	ч	ы	б	ф	к	ш	й	д	ю	ш
у	д	у	н	з	у	ц	п	і	б	о
ы	в	н	ж	а	о	х	й	а	с	п
ю	р	і	ц	з	н	р	ч	м	ж	у
л	х	с	ф	у	ь	ф	х	н	ш	ц
з	к	*	е	ы	ж	я	о	а	ф	ж

— Не магу сказаць пра вас, што вы ні ў зуб нагой па нашай тэме. Выдатная праца! А як пра вашы поспехі можна сказаць з дапамогай фразеалагізмаў, якія вы ведаеце? (*Светлая галава, галава на плячах, ...*)

Абвядзіце па контуры чырвоным колерам малюнак у заданні 2, да якога падыходзіць фразеалагізм *паставіць на ногі*. (*Малюнак хлопчыка, у якога баліць зуб.*)

Вучні выконваюць на картках заданне (гл. *дадатак*), знаходзяць у сказах супрацьлеглыя па значэнні фразеалагізмы.

— Справіліся? Папрашу вас стаць на ногі. Якое спалучэнне слоў, што сустрэлася ў маёй просьбе, можа ўжывацца ў вобразным значэнні? Якое значэнне мае фразеалагізм *стаць на ногі*?

— Займіце месцы за партай. ... (*назваецца імя якога-небудзь вучня*), забяры з майго стала карткі з тэкстамі і раздай іх на кожную парту. Адна нага тут, другая там. (*Вучань выконвае даручэнне настаўніка.*) Выканаў(ла) ... маю просьбу? Як я папрасіла раздаць карткі? (*Хутка.*)

— Прачытайце тэкст (гл. *дадатак*).

Пра Арынку і козачку

Сёлета Арынка асабліва чакала паездкі ў вёску. Дзяўчынка дазналася, што суседка, бабуля Надзя, купіла сабе коз.

Калі прыехалі ў вёску, Арынка адразу пабегла да суседкі. Бабуля Надзя ўзрадавалася гарадской гасці і павяла паказваць сваю гаспадарку. За хатай пасвіліся дзве дарослыя і тры маладзенькія козачкі. Арынка ўпадала адну з іх, самую маленькую, з плямкай на лбе і дала козачцы мянушку — Зорачка.

Кожны дзень Арынка гуляла з козамі, якія пасвіліся каля невялікай рэчкі. І вось аднойчы яе любімая Зорачка незнарок увалілася ў рэчку. Арынка замітусілася каля берага, не ведаючы, як дапамагчы малечы. Але хутка скеміла: з усіх **ног** кінулася ў двор бабулі Надзі. Тая паклікала на дапамогу суседзяў. **Гуртам** выратавалі Зорачку. Усе хвалілі Арынку.

— Малайчына, — казала бабуля і ласкава гладзіла дзяўчынку па галаве. — Калі б не ты — дрэнна б давялося нашай Зорачцы.

Паводле М. Слівы

Дапоўніце заглавак патрэбным словам. Першая літара гэтага слова з'яўляецца другой літарай у слове-падказцы. (*Літара "з".*) На што ўказвае заглавак: на тэму ці на асноўную думку тэксту?

— Выберыце словы і спалучэнні, якімі можна ахарактызаваць Арынку (*запісаны на дошцы*):

добрая, клапатлівая, любіць жывёл, няўважлівая, кемлівая, нерашучая, цікаўная

— Як Арынка выратавала козачку? Знайдзіце і падкрэсліце ў тэксце выраз, які падказаў, што дзяўчынка пабегла ў вёску вельмі хутка. Выдзеленая літара будзе наступнай у слове-падказцы. (*Літара "о".*)

— Дапоўніце выраз у сшытку (*заданне 3*) неабходным словам, каб патлумачыць значэнне фразеалагізма. Апошняю літару гэтага слова вазьміце для слова-падказкі. (*Літара "а".*)

Выкананне задання 4 у сшытку.

Вучні называюць супрацьлеглыя па значэнні фразеалагізм да вобразных выразаў з усіх *ног*, як на *пажар*.

— Якім фразеалагізмам са словам *нага* вы можаце замяніць той, які “разблыталі”? (*Як чарапаху — нага за нагу.*)

— Прачытайце верш у заданні 5. Якім словам трэба дапоўніць загаловак верша? Для слова-падказкі выберыце апошнюю літару з гэтага слова. (*Футбол.*)

Вучні аналізуюць змест верша, знаходзяць у ім фразеалагізм, успамінаюць блізкія па значэнні вобразныя выразы.

— Падумайце, якое слова зашыфраваў Фразеня. (*З літар “м”, “з”, “о”, “а”, “л”, “ь” вучні складаюць слова “мазоль”.*) Паглядзіце ўважліва на малюнкi ў заданні 2. Які малюнак ілюструе слова-падказку? Дзе знаходзіцца мазоль? (*На пятцы.*) Слова *пятка* падказвае далейшы кірунак руху па краіне знаёмых незнаёмцаў.

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сёння на занятках? (*У склад якіх уваходзіць слова “нага” (“ногі”).*) Фразеня падрыхтаваў вам яшчэ адно выпрабаванне, каб праверыць, ці запамнілі вы гэтыя выразы, ці можаце адпраўляцца ў падарожжа далей.

Настаўнік раздае на парты таблічкі:

	нага за нагу
	адна нага тут, другая там
	стаў на ногі
	не ступала нага чалавека
	валіцца з ног
	на нагах
	з усіх ног
	паставілі на ногі
	устаў не з той нагі

— З дапамогай Фразеневых заданняў мы даведаліся, хто *валіцца з ног*, *стаў на ногі*, *уцякае з усіх ног*, *ідзе нага за нагу*, *устаў не з той нагі*, *заўсёды на нагах*, каго *паставяць на ногі*, у каго *адна нага тут, другая там*, куды *нага не ступала*.

Настаўнік называе лічбу і чытае значэнне фразеалагізма, а вучні насупраць адпаведнага вобразнага выразу ў таблічцы запісваюць гэту лічбу.

Значэнні фразеалагізмаў:

- 1) пра таго, хто вельмі стамляецца, кажуць ... (*валіцца з ног*);
- 2) калі хворы вылечыўся, кажуць, што яго ... (*паставілі на ногі*);
- 3) калі трэба збегачь вельмі хутка, кажуць ... (*адна нага тут, другая там*);
- 4) працавіты чалавек кожны дзень праводзіць ... (*на нагах*);
- 5) пра чалавека, які ідзе вельмі павольна, кажуць: ідзе ... (*нага за нагу*);
- 6) пра чалавека, у якога дрэнны настрой, кажуць ... (*устаў не з той нагі*);
- 7) пра таго, хто стаў дарослым, самастойным, кажуць ... (*стаў на ногі*);
- 8) пра глухія, непраходныя месцы кажуць, што там ... (*не ступала нага чалавека*);

- 9) бегчы, уцякаць вельмі хутка — гэта значыць ... (*з усіх ног*).

Арганізоўваецца фронтальная праверка.

Заняткі 20

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзяць словы *след, пяткі*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх блізкія і супрацьлеглыя па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слоў *след, пяткі* змешчаны малюнкi; малюнкi з часткамі цела чалавека; малюнкi нітак, пледа; сюжэтныя малюнкi, якія ілюструюць значэнні фразеалагізмаў; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— Прапаную вам, паважаныя падарожнікі па краіне знаёмых незнаёмцаў, заняць свае месцы за партамі. Для гэтага кожнаму з вас трэба ўспомніць фразеалагізм са словам — назвай той часткі цела чалавека, якая будзе адлюстравана на малюнку. (*Настаўнік паказвае па чарзе малюнкi частак цела чалавека, вучань, які першы падняў руку і ўзгадаў адпаведны фразеалагізм, займае сваё месца за партай.*) Сёння мы працягнем знаёмства з жыхарамі краіны знаёмых незнаёмцаў.

II. Паўтарэнне.

Гульня “Хто больш?”

На дошцы вывешваецца малюнак ног.

— Як вы думаеце, значэнні якіх фразеалагізмаў неабходна будзе ўспомніць у ходзе гульні?

Гульня арганізоўваецца наступным чынам.

На дошцы побач з малюнкам ног вывешваюцца сюжэтныя малюнкi, якія ілюструюць сітуацыі выкарыстання фразеалагізмаў з *усіх ног (бегчы), устаць на ногі, не чуць ног, ні ў зуб нагой, нага за нагу, нага не ступала (гл. дадатак).*

Задача вучняў — успомніць як мага больш фразеалагізмаў, у складзе якіх ёсць слова *нага (ногі)*.

Калі ўсе фразеалагізмы названыя, на кожную парту раздаюцца карткі са сказамі:

1. Толік бег да свайго аўтобуса _____.
2. Таццянка хварэла ўвесь студзень, а ў пачатку лютага _____.

3. Дзядуля з унукам _____, назбіраўшы поўныя кошыкі грыбоў.

4. Аленка ішла са школы дадому _____.

5. Андрэйка не паўтарыў табліцы множання, таму каля дошкі быў _____.

6. У гэтую глуш _____ чалавека.

— Дапоўніце сказы патрэбнымі па сэнсе фразеалагізмамі (вучні працуюць у парах, пасля выканання задання арганізоўваецца фронтальная праверка напісанага.)

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

— Фразеня прапаноўвае нам разгадаць рэбусы, каб назваць словы ў складзе вобразных выразаў, з якімі мы пазнаёмімся сёння ў краіне знаёмых незнаёмцаў. Які кірунак руху мы выбралі на мінулых занятках? Назва якой часткі цела будзе ўваходзіць у склад фразеалагізмаў? (Пяткі.) Давайце праверым.

На дошцы змешчаны рэбусы:

П = С

— Слова *пяткі* вы вызначылі правільна. Аказваецца, у склад фразеалагізмаў будзе ўваходзіць яшчэ адно слова — *след*. Як звязаны пятка і след? Хто можа пакідаць сляды? (Выслухоўваюцца меркаванні вучняў.) Папрашу вас заплюшчыць вочы. (У гэты час з класа выходзіць адзін вучань па папярэдняй дамове з настаўнікам.) Расплюшчыце вочы. Каго след прастыў? Які фразеалагізм я выкарыстала? Як можна патлумачыць яго значэнне?

Выкананне задання 1 у сшытку.

— Разгледзьце малюнак, змешчаны ў заданні 2. Якое слова з прыведзеных у заданні 1 можна выкарыстаць, каб апісаць стан хлопчыка? (Служаўся.)

Выкананне задання 2 у сшытку.

Вучні аднаўляюць блізкія па значэнні фразеалагізмы.

— Здагадайцеся, якія яшчэ выразы падрыхтаваў для нас Фразеня.

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі *толькі пяткі блішчаць, наступаць на пяткі, след у след, следам за дзедам, напасці на след, лаві бягучага ваўка след*. Замест слоў *пяткі, след* змешчаны адпаведныя малюнкі.

Вучні выконваюць на картках заданне (гл. *дадатак*).

— Паслядоўна ўпішыце ў пустыя клеткі выдзеленыя літары, якія сустрэліся ў фразеалагізмах, — і вы атрымаеце першую падказку, якая дапаможа вызначыць слова, што будзе ўваходзіць у склад фразеалагізмаў, з якімі адбудзецца знаёмства на наступных занятках. Якое слова вы склалі? (Ступае.)

Якая пара года зараз ступае па зямлі? (*Зіма*.) Якой пары года саступае месца зіма?

Прачытайце тэкст (*настаўнік раздае тэкст на кожную парту (гл. дадатак)*). Ад каго ўцякалі Зіма і Завая? Хто спяваў песні Вясны?

Песня Вясны

Злая Зіма пасля доўгай вандроўкі падалася туды, дзе ніколі не бывае Лета.

Яна ішла па дрымучым лесе. След у след за Зімой з мяшком снегу за плячамі бегла Завая. Адзенне вісела на ёй бруднымі шматкамі.

— У-у-у-у! — жаласна завывала Завая. — Бязлітаснае Сонца радуецца Вясне і хоча загубіць нас.

— Не выходзь на прагаліны, трымайся ценю, — сказала Зіма.

А за імі з праталінкі на праталінку бегла басаногая Вясна. На плячах у яе сядзелі птушкі і весела спявалі.

Там, дзе ступала Вясна, падымала галоўку блакітная пралеска. Яна выпроствала зялёную ножку і цягнулася да Сонца.

Паводле К. Каліны

Знайдзіце і падкрэсліце ў тэксце выраз, які падказваў, што Завая неадступна рухалася за Зімой. Скарыстайце гэты выраз, каб аднавіць першы сказ задання 4 у сшытку.

— Якімі словамі, блізкімі па значэнні, можна замяніць слова *ступае*? (*Ідзе, рухаецца, крочыць.*) Здагадайцеся, якім словам можна дапоўніць другі сказ у заданні 4, — і вы будзеце ведаць далейшы кірунак руху па краіне знаёмых незнаёмцаў. (*Крок.*)

— Слова, блізкія па значэнні, дапамаглі вам адгадаць ключавое слова. А ў фразеалагізмаў, з якімі нас пазнаёміў Фразеня, ёсць таксама блізкія па значэнні.

Выкананне задання 5 у сшытку.

Вучні зафарбоўваюць аднолькавым колерам наступныя групы фразеалагізмаў:

- 1) лаві вецер у полі — лаві бягучага ваўка след — шукай ветру ў полі;
- 2) і след прастыў — як ветрам здымула — як маланкай спаліла — як вадой змыла.

Выкананне задання 6 у сшытку.

Вучні замяняюць выдзеленыя спалучэнні слоў у сказах фразеалагізмамі, якія падыходзяць па сэнсе.

— Вы паспяхова справіліся з заданнямі. У вывучэнні таямніц краіны знаёмых незнаёмцаў вы літаральна наступаеце Фразеню на пяткі.

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— З якімі вобразнымі выразамі мы пазнаёміліся сёння на занятках? (*У склад якіх уваходзяць словы “след”, “пяткі”.*) Фразеня не дасць магчымасці рухацца далей і адкрываць новыя таямніцы ў краіне знаёмых незнаёмцаў, пакуль не ўпэўніцца ў трываласці вашых ведаў.

Настаўнік размяшчае карткі з дэфармаванымі фразеалагізмамі насу-праць адпаведных запісаў на дошцы:

лаві бягучага ваўка пяткі	1	назад не вернеш кагосьці, штосьці; пра без-надзейныя пошукі, справу
і голас прастыў	2	хтосьці бясследна знік, схаваўся
след у пяткі	3	неадступна, не адстаючы хадзіць за кімсьці
толькі ногі блішчаць	4	уцякаць вельмі хутка
наступаць на след	5	даганяць кагосьці ў якой-небудзь справе, набліжацца да яго вынікаў
вокам за дзедам	6	па шляху іншых, шляхам папярэднікаў (ісці, ехаць, рабіць што-небудзь)
напасці на пяткі	7	атрымаць звесткі, якія дапамогуць знайсці кагосьці, даведацца пра месца, дзе знаходзіцца хтосьці, штосьці

— Прачытайце. Ці ўсе словы ў фразеалагізмах знаходзяцца на сваім месцы? Як сказаць правільна?

Вучні па чарзе аднаўляюць фразеалагізмы. Настаўнік пераварочвае картку адваротным бокам, на якім запісаны адноўлены фразеалагізм.

Адваротны бок карткі:

лаві бягучага ваўка след	1
і след прастыў	2
след у след	3
толькі пяткі блішчаць	4
наступаць на пяткі	5
следам за дзедам	6
напасці на след	7

— Падбярыце да кожнай сітуацыі, адлюстраванай на малюнках у заданні 3, адзін з тых фразеалагізмаў, якія толькі што аднавілі.

Заняткі 21

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *крок*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх блізкія па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *крок* змешчаны малюнкi; малюнкi з часткамі цела чалавека; малюнак крука; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

Перад урокам вучням раздаюцца карткі з фразеалагізмамі: *краем вуха, вачэй не паказваць, рукой падаць, ні на волас, камень з плячэй зваліўся, валіцца з ног, праз зубы, шырокае горла, скласці галаву, медны лоб, сунуць нос, сцерці з твару зямлі.*

— Паважаныя падарожнікі, заняць сваё месца за партай вы зможаце толькі тады, калі пачуеце значэнне таго фразеалагізма, які запісаны на вашай картцы.

Настаўнік называе значэнні фразеалагізмаў, вучні ў адказ называюць самі фразеалагізмы. У выпадку правільнага адказу яны займаюць сваё месца за партай. Значэнні фразеалагізмаў: 1) умешвацца; 2) няўважліва; 3) стаміцца; 4) ніколькі; 5) упарты; 6) разбурыць; 7) не прыходзіць; 8) загінуць у баях; 9) неразборліва, ледзь чутна; 10) зайздросны, прагны; 11) блізка; 12) стала лягчэй.

— Успомніце яшчэ адзін фразеалагізм, у які ўваходзіць назва той часткі цела чалавека, што сустрэлася ў вобразным выразе, запісаным на вашай картцы. (*Вучні называюць яшчэ па адным фразеалагізме са словамі “вуха”, “вочы”, “рука” і г. д.*)

II. Паўтарэнне.

— Перад пачаткам падарожжа Фразеня прапаноўвае вам выканаць заданне і праверыць, ці пакінулі след у вашай памяці вывучаныя фразеалагізмы. Ваша задача — аднавіць фразеалагізмы. (*На дошцы вывешваюцца карткі з часткамі фразеалагізмаў. На кожную парту раздаецца камплект малюнкаў з рознымі часткамі цела чалавека. Выкарыстоўваюцца матэрыялы папярэдніх заняткаў.*) Раскладзіце выявы частак цела чалавека на парце ў той паслядоўнасці, у якой іх трэба ўставіць у вобразныя выразы. Патлумачце ў парах значэнні адноўленых фразеалагізмаў.

Калі малюнак быў падабраны правільна, кожная пара атрымлівае фішку (бал). Калі пара правільна патлумачыла значэнне, яна атрымлівае дадатковую фішку (бал).

Прыклады картак:

не чуць ...		цягнуць за ...	
абводзіць вакол ...		пасыпаць ... попелам	
не чуць ні ... ні ног		... на лоб лезуць	
падстаўляць ...		душа схавалася ў ...	
вадзіць за ...		лоб у ...	
рваць на сабе ...		твар у ...	

— Назавіце сярод складзеных фразеалагізмаў блізкія па значэнні.
(Лоб у лоб / твар у твар, вочы на лоб лезуць / душа схавалася ў пяткі,
пасыпаць галаву попелам / рваць на сабе валасы, цягнуць за вушы /
падстаўляць плячо, вадзіць за нос / абводзіць вакол пальца, не чуць ног /
не чуць ні рук ні ног.)

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

— Якое слова вы разгадалі на мінулых занятках? (Крок.) Фразеня прапаноўвае нам разгадаць рэбус, каб пераправярыць атрыманую інфармацыю.

На дошцы змешчаны рэбус:

О = у

— Слова *крок* будзе ўваходзіць у склад тых фразеалагізмаў, з якімі адбудзецца знаёмства на занятках. Патлумачыць значэнні некаторых фразеалагізмаў дапамогуць ужо вядомыя вам вобразныя выразы.

Выкананне задання 1 у сшытку.

Вучні вылучаюць блізкія па значэнні фразеалагізмы сярод прапанаваных, тлумачаць іх значэнне.

— Якія выразы вы абвясцілі? Якое значэнне яны маюць? (*“Перад вачыма” — падаць рукой, “перад носам” — за два крокі, “адзін крок” — вельмі блізка.*) Якія вобразныя выразы засталіся неабведзеныя? Злучыце гэтыя вобразныя выразы з іх значэннем. (*“Ні на крок” — нават на самую малую адлегласць, “не ступіць крок” — не магчы абысціся без чыёй-небудзь дапамогі, падтрымкі.*)

— Здагадайцеся, якія яшчэ выразы падрыхтаваў для нас Фразеня.

На дошцы вывешваецца карткі з выразамі *крок наперад, першыя крокі, сямімільнымі крокамі, не дае кроку ступіць, крок за крокам, на кожным кроку*. Замест слова *крок* змешчаны адпаведныя малюнкi.

Выкананне задання 3 у сшытку.

— Чым, на вашу думку, адрозніваецца пяты сказ ад астатніх? (*У ім не сустракаецца імя чалавека, пра сабачку, ...*) Першыя літары імёнаў дзяцей расставіце ў пустыя клеткі так, каб атрымалася слова. Яно і будзе першай падказкай. (*Дрыжыкі.*) Вы крок за крокам набліжаецеся да вызначэння кірунку руху на наступных занятках. З якой часткай цела звязана слова-падказка? (*Вучні выказваюць свае меркаванні.*)

— У краіне знаёмых незнаёмцаў на кожным кроку нас чакаюць выпрабаванні. Які фразеалагізм я выкарыстала? Што ён абазначае? У сшытку (*заданне 5*) прачытайце фразеалагізмы, блізкія па значэнні да названага. (*Вучні чытаюць і запісваюць фразеалагізмы.*)

— Вы зрабілі значны крок наперад у знаёмстве з фразеалагізмамі! Значыць, у гэтай справе вы маеце значныя ... . (*Вучні дагаворваюць: “дасягненні”.*) Сямімільнымі крокамі рухаемся да разгадкі другога слова-падказкі. Прачытайце верш, прапанаваны ў сшытку.

Выкананне задання 2 у сшытку.

Вучні знаходзяць фразеалагізмы ў тэксце.

На дошцы зроблены запіс:

— Назавіце героя верша, які ўжыў у сваім выказванні фразеалагізм *ні на крок*. (*Мама.*) Упішыце ў зафарбаваныя клеткі літары, што абазначаюць галосныя гукі ў слове *мама*. (*Літары “а”.*) Астатнія літары ў складзе другога слова-падказкі вы зможце аднавіць пасля выканання задання 6. Дапоўніце загадку фразеалагізмам, які падыходзіць па сэнсе.

Выкананне задання 6 у сшытку.

— Выдзеленую літару з выбранага вамі фразеалагізма запішыце апошняй у слова-падказку. (*Літара “р”.*) Якая літара выдзелена ў словах

загадки? (*Літара “з”.*) Запішыце яе першай у слова-падказку. Як вы думаеце, якім будзе другое слова-падказка? (*Вучні выказваюць свае меркаванні. Магчыма, сярод адказаў прагучыць слова “загар”.*) Прыгледзьцеся да задання 5. Якая літара выдзяляецца сярод іншых? (*Літара “г”.*) Сапраўды, было зашыфравана слова *загар*.

— Дрыжыкі, загар — які кірунак руху падказваюць вам словы? (*Меркаванні вучняў — слова “скура”.*) Думаю, што мы не памыліліся. Праверым на наступных занятках.

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сёння на занятках? (*У склад якіх уваходзіць слова “крок”.*) Фразеня падрыхтаваў вам яшчэ адно заданне, каб праверыць, ці запамнілі вы гэтыя выразы, ці можаце адпраўляцца ў падарожжа далей. (*Настаўнік паказвае канверт з заданнем.*) Я буду чытаць значэнне фразеалагізма, вам неабходна будзе назваць яго і паказаць адпаведную картку на дошцы.

Праца зноў арганізуюецца па картках з часткамі фразеалагізмаў і малюнкамі. Настаўнік дастае з канверта картку са значэннем фразеалагізма, зачытвае, вучні называюць фразеалагізм, паказваюць адпаведную картку на дошцы.

Значэнні фразеалагізмаў:

1) не магчы абысціся без чыёй-небудзь дапамогі, падтрымкі (*не ступіць кроку*);

2) вельмі блізка (*адзін крок, за два крокі*);

3) нават на самую малую адлегласць (*ні на крок*);

4) дасягненне ў якой-небудзь справе (*крок наперад*);

5) паступова, няўхільна (*крок за крокам*);

6) самы пачатак якой-небудзь дзейнасці (*першыя крокі*);

7) вельмі хутка (*сямімільнымі крокамі*);

8) усюды і пастаянна (*на кожным кроку*);

9) абмяжоўваць чые-небудзь дзеянні (*не даваць кроку ступіць*).

— Выдатна, вы сапраўды рухаецеся сямімільнымі крокамі. Але без выкананага задання 4 Фразеня не дасць нам далей кроку ступіць.

Выкананне задання 4 у сшытку.

Вучні дапаўняюць сказы фразеалагізмамі, з якімі пазнаёміліся на занятках. Магчымы розныя варыянты ўжывання: 1-шы сказ — *крок за крокам, сямімільнымі крокамі*, 2-гі сказ — *на кожным кроку*, 3-ці сказ — *адзін крок, за два крокі*, 4-ты сказ — *крок наперад*.

— Дзякуючы яасна зробленай рабоце мы можам рухацца далей па краіне знаёмых незнаёмцаў.

Заняткі 22

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *скура*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх блізкія па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *скура* змешчаны малюнкi; малюнкi з часткамі цела чалавека; малюнак кур; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— Паважаныя падарожнікі, сёння на занятках я хачу, каб вы памяняліся сваімі месцамі. У гэтым мне дапамогуць... фразеалагізмы. У вас на партах ляжаць часткі фразеалагізмаў. Ваша задача — знайсці другую частку вобразнага выразу, аб'яднацца ў пару з уладальнікам другой часткі і заняць любое свабоднае месца.

Перад пачаткам заняткаў настаўнік раздае кожнаму вучню на парту частку фразеалагізма:

Лоб	гуза шукае
Не было ў роце	макавай расінкі
Брывом	не вядзе
Вешаць	галаву
Вастрыць	зубы
Не ўдарыць	тварам у гразь
Зуб	на зуб не пападае
Ні на	волас
Хадзіць	на галовах

— Праверым, як вы справіліся з заданнем. Слухайце ўважліва. Я буду называць значэнне фразеалагізма. Калі гэта значэнне таго вобразнага выразу, які склала ваша пара, удваіх гучна назаўфіце яго і прымацуйце на дошку.

Значэнні фразеалагізмаў:

- 1) вельмі свавольца, дурэць (*хадзіць на галовах*);
- 2) ніколькі, зусім (*ні на волас*);
- 3) хтосьці сваімі паводзінамі напрошваецца на непрыемнасці (*лоб гуза шукае*);
- 4) старацца завалодаць чымсьці ці трапіць кудысьці (*вастрыць зубы*);
- 5) нічога не ёў (*не было ў роце макавай расінкі*);
- 6) хтосьці дрыжыць ад холаду ці страху (*зуб на зуб не пападае*);
- 7) не звяртае ніякай увагі на штосьці, не турбуецца (*брывом не вядзе*);
- 8) паспяхова справіцца з чымсьці, не асарамацицца (*не ўдарыць тварам у гразь*);
- 9) даходзіць да моцнага адчаю, маркоціцца (*вешаць галаву*).

— Назвы якіх частак цела сустрэліся ў фразеалагізмах? (*Выслухоўваюцца адказы вучняў.*) Адпраўляемся далей у падарожжа па краіне знаёмых незнаёмцаў.

II. Паўтарэнне.

— Фразеню трэба ўпэўніцца ў вашай гатоўнасці і дасведчанасці. Перад вамі вядомыя фразеалагізмы. Паспрабуйце ўспомніць сінонімы да кожнага з іх, абавіраючыся на малюнак-падказку. Безумоўна, працаваць прасцей разам, таму прапаную вам утварыць групы і на картцы насупраць нумара, пад якім фразеалагізм змешчаны на дошцы, запісаць тыя вобразныя выразы, якія вы змаглі падабраць.

Настаўнік раздае карткі, дзе ў слупок запісаны лічбы ад 1 да 5. На дошцы вывешваюцца карткі з фразеалагізмамі, побач з імі — адпаведныя прадметныя малюнкi (*гл. дадатак*).

Калі фразеалагізм узгаданы правільна, картка пераварочваецца (на яе адваротным баку запісаны патрэбны фразеалагізм), а група атрымлівае фішку (бал). Настаўнік просіць патлумачыць значэнне кожнага фразеалагізма. Група, якая першая правільна ўгадала значэнне вобразнага выразу, атрымлівае дадатковую фішку (бал).

Праводзіцца падвядзенне вынікаў, вызначаюцца пераможцы.

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

— Вы пацвердзілі свае веды. Рухаемся далей. Які напрамак руху мы вызначылі на папярэдніх занятках? (*У склад фразеалагізмаў, з якімі пазнаёмімся сёння, будзе ўваходзіць слова "скура".*) Фразеня прапановіце вам разгадаць рэбус, каб праверыць ваша меркаванне.

На дошцы змешчаны рэбус:

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі *дзяліць скуру незабітага мядзведзя, вылузвацца са скуры, воўк у авечай скуры, скура ды косці, мурашкі бегаюць па скуры, скура гарыць, на сваёй скуры зведаць*. Замест слова *скура* змешчаны адпаведныя малюнкi.

Выкананне задання 1 у сшытку.

— Які фразеалагізм застаўся без тлумачэння? (*Скура ды косці*.) Патлумачыць яго значэнне дапаможа апаўяданне пра жывёлу, ад сустрэчы з якой у грыбніка мурашкі пабеглі па скуры. Пра каго пойдзе размова ў тэксце? (*Пра мядзведзя*.)

Настаўнік раздае на кожную парту тэкст (*гл. дадатак*).

— Прачытайце заглавак тэксту. Як вы думаеце, пра што пойдзе размова ў ім? (*Вучні выказваюць свае меркаванні*.) Прачытайце тэкст. Правэрым, чыё меркаванне пацвердзіцца. (*Чытанне вучнямі тэксту самім сабе*.)

Чарамша

Галодны, злосны вылазіў мядзведзь з бэрлагу пасля зімы. Худы — **скура ды косці**. А ў бары — **хоць шаром пакаці**. Ні зёлкі, ні кветачкі, мурашы і тыя пад церамам сваім у зямлі дрэмлюць. Чаго ўспамінаць пра салодкія іх лічынкі, тым больш пра мёд. О-ох!

Тут заўважыў мішка ў калянай мінулагодняй траве бліскучую языкатую лістоту. Сарваў з дзясятка каліўцаў — і ў пашчу. Часнок ці што? А нічога — есці можна. Мядзведзь і не ведаў, што ў гэтай дзікай цыбульцы вітаміна С многа больш, чым у лімонах ды апельсінах.

Чарамша — вельмі каштоўная расліна: харчовая, лекавая, меданосная. Широкае яе лісце нагадвае ландышы, а карэньчыкі мядзведжай цыбулі — **на самай справе** прадаўгаватыя цыбулінкі, толькі без лускі.

Х. Гурыновіч

? Што такое чарамша? (*Адказы вучняў*.) Які выдзелены ў тэксце выраз падказаў вам, што мядзведзь за зіму вельмі схуднеў? Запішыце яго ў заданні 2. (*Далей вучні запісваюць сінанімічныя фразеалагізмы, разблытаўшы “павуціну”*.) Складзіце слова з літар, размешчаных у выдзеленых клетках, і вы атрымаеце першую падказку, якая дапаможа вызначыць кірунак далейшага руху па краіне знаёмых незнаёмцаў. (*Рукзак*.) Запішыце яго.

На дошцы зроблены запіс.

— Якія ў вас узніклі здагадкі? (*Можна ўспомніць, што гэтае слова ўжо было падказкай, якая дапамагла разгадаць слова “плечы”*.) Працуем далей. Будзем вылузвацца са скуры, каб знайсці другую падказку.

— Які выдзелены ў тэксце выраз падказаў вам, што ў лесе пасля зімы было зусім пуста? Дапішыце гэты выраз у сказ на картках (*гл. дадатак*). Які галосны гук у гэтых фразеалагізмах сустракаецца найбольш часта? (*Галосны гук [а]*.) Упішыце літару, якая абазначае гэты гук, у зафарбаваныя клеткі.

— Які выдзелены ў тэксце выраз мае значэнне ў сапраўднасці, фактычна? (На самай справе.)

— Знайсці наступныя літары другога слова-падказкі вам дапамогуць фразеалагізмы, блізкія па значэнні да таго, з якім сэння адбылося знаёмства і які абазначае, што хтосьці вельмі спужаўся.

Выкананне на картках задання (гл. *дадатак*): аднаўленне фразеалагізмаў *мурашкі бегаюць па скуру, вочы на лоб лезуць, душа схавалася ў пяткі, каленкі дрыжаць, валасы становяцца дыбам, мароз па скуру прабягае, зуб на зуб не пападае*.

— Якія фразеалагізмы вы не змаглі аднавіць? (*Душа схавалася ў пяткі, валасы сталі дыбам*.) Чаму? (*Не было малюнкаў пятак і валасоў*). Запішыце гэтыя словы насупраць лічбаў.

На дошцы зроблены запіс:

1, 3 — _____

1, 5 — _____

— Выберыце з кожнага слова літару, на якую ўказваюць лічбы. Запішыце іх у пустыя клеткі другога слова-падказкі ў такім парадку, каб атрымалася слова. (*Літары “п”, “т”, “в”, “с” — слова “пастава”*.)

— У нас ёсць ужо два словы-падказкі: *рукзак, пастава*. Якія ў вас узніклі здагадкі? (*Меркаванні вучняў — слова “спіна”*.)

— Вы сапраўды вылузваліся са скуру, каб знайсці падказку і высветліць далейшы кірунак руху. Заданні былі няпростыя. Аказваецца, да фразеалагізма, які абазначае, што вы вельмі стараліся, можна падабраць многа цікавых вобразных выразаў, блізкіх па значэнні: *выцягвацца ў нітку, разбівацца ў блін, разбівацца ў дошку, разрывацца на часткі*.

Выкананне задання 3 у сшытку.

Вучні аднаўляюць блізкія па значэнні фразеалагізмы.

— Выдатна. Я думаю, кожны з вас разаб’ецца ў дошку і выканае заданне 4 ясна.

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сэння на занятках? (*У склад якіх уваходзіць слова “скура”*.) Фразеня прапаноўвае вам свае манеткі, каб праверыць, ці запомнілі вы гэтыя выразы, ці можаце адпраўляцца ў падарожжа далей.

Настаўнік рыхтуе наборы картак на кожную парту. Вучні кладуць манеткі тлумачэннем значэння фразеалагізма ўверх, па чарзе бяруць манетку і ўзгадваюць фразеалагізм. Інструкцыя (гл. *дадатак*) для арганізацыі гульні змешчана ў распрацоўках заняткаў 3.

— Выцягніце са стосіка любую манетку. Паспрабуйце прыдумаць сказ ці некалькі сказаў, выкарыстаўшы гэты фразеалагізм. (*Выслухоўваюцца адказы вучняў*.) Вы справіліся з усімі выпрабаваннямі Фразені. Можам рухацца далей па краіне знаёмых незнаёмцаў. Кірунак выбраны. Да сустрэчы на наступных занятках!

Заняткі 23

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *спіна*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх блізкія і супрацьлеглыя па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *спіна* змешчаны малюнкi; малюнкi з часткамі цела чалавека; карткі з дэфармаванымі фразеалагізмамі; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— Мы зноў выпраўляемся ў падарожжа па краіне знаёмых незнаёмцаў. Вы ўжо добра ведаеце фразеалагізмы, у склад якіх уваходзяць назвы частак цела і не толькі яны. Прапаную вам фразеалагізм, дзе прапушчана назва часткі цела чалавека. Ваша задача — без слоў паказаць, якое слова прапушчана ў фразеалагізме.

Настаўнік называе *фразеалагізмы*:

1) не дае ... (<i>кроку</i>) ступіць;	4) махнуць ... (<i>рукой</i>);
2) душа схавалася ў ... (<i>пяткі</i>);	5) ... (<i>лоб</i>) шукае гуза;
3) востры ... (<i>язык</i>);	6) з камарыны ... (<i>нос</i>);

7) у адно ... (*вуха*) ўлятае, у другое вылятае.

Вучні паказваюць адпаведны рух або ўказваюць на патрэбную частку цела.

II. Паўтарэнне.

— Якія часткі цела мы яшчэ не ўзгадалі? Паглядзіце ўважліва вакол сябе. Укажыце на малюнкi частак цела чалавека, якія вы ўбачылі ў класе. (*У розных месцах класа вывешваюцца малюнкi частак цела чалавека: плечы, горла, твар, рот, пальцы, валасы.*) Прачытайце фразеалагізм, запісаны на картцы, што ляжыць на вашай парце. (*Кожнаму вучню раздаецца картка з дэфармаваным фразеалагізмам, у якім адсутнічаюць словы — назвы адной з чатырох частак цела чалавека.*) Па маёй камандзе падыдзіце да таго малюнка, які дапаможа аднавіць ваш фразеалагізм.

Колькасць фразеалагізмаў адпавядае колькасці вучняў. Кожнаму вучню трэба здагадацца, якога слова не хапае ў фразеалагізме, і падысці да адпаведнага малюнка, размешчанага ў класе. Да малюнкаў пальцаў і валасоў фразеалагізмы не прапануюцца:

на адзін ...
твар у ...
паварочвацца ...
выцягваецца ...
не ўдарыць ... у гразь,
перад ...
сцерці з ... зямлі

на ўсё ...
па самае ...
сыты па ...
... шырокае
валіцца цераз ...
камяк падступае да ...

секчы з ...
паціскаць ...
плячо да ...
за ... не насіць
ёсць галава на ...
кася сажань у ...
падстаўляць ...
язык на ...
быццам камень з ... зваліўся

у ... растае
просіцца ў ...
на поўны ...
палец у ... не кладзі,
... да вушэй
макавай расінкі ў ... не было
трымае ... на замку
... не закрываецца

— Для таго каб заняць сваё месца за партай, трэба патлумачыць значэнне фразеалагізма. (*Другі варыянт: настаўнік сам узгадвае значэнні фразеалагізмаў, а вучань, пачуўшы значэнне “свайго” фразеалагізма, займае месца за партай.*)

— Увага! Сядзьце прыгожа. Выраўняйце тую частку цела, назву якой вы адгадалі на мінулых занятках. (*Спіна.*) Праверым, ці правільна мы выбралі напрамак руху.

Настаўнік здымае выявы твару, горла, пляча, рота, пад імі схаваны літары *с, п, і, н*. Адзін вучань з кожнай групы здымае сваю літару і вывешвае на дошку. Настаўнік вывешвае на дошку літару *а*.

— Яна будзе абазначаць у слове ненаціскны гук. Якое слова ў вас атрымалася? Які гук ненаціскны? Прачытайце правільна слова *спіна*. Чым адрозніваецца *вымаўленне гэтага слова ў рускай і беларускай мовах?* (*Націскам.*)

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

— Слова, складзенае вамі з літар, пацвярджае здагадку, выказаную на мінулых занятках. Слова *спі́на*, сапраўды, будзе ўваходзіць у склад вобразных выразаў, з якімі мы пазнаёмімся сёння ў краіне знаёмых незнаёмцаў.

Выкананне задання 1 у сшытку.

— У каго мурашкі бегаюць па спіне? (*У таго, хто спужаўся ці хвалюецца.*)

— Здагадайцеся, якія вобразныя выразы падрыхтаваў для вас Фразеня. Спадзяюся, што вы не ўдарыце тварам у гразь.

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі *паказваць спіну, хавацца за спіну, не разгінаць спіны, за спінай, живот да спіны прырос, вецер у спіну, паварочвацца спінай*. Замест слова *спіна* змешчаны адпаведныя малюнкi.

— Гэтыя фразеалагізмы дапамогуць вам вызначыць далейшы кірунак руху па краіне знаёмых незнаёмцаў. Словы-падказкі зашыфраваны на дошцы.

На дошцы намалёвана крыжаванка:

			8	9	6	1
6	5	2	8	9	6	
3	5	2	8	9	6	4

— Што, на вашу думку, могуць абазначаць аднолькавыя лічбы ў клетках? (*На гэтым месцы запісваем аднолькавыя літары.*)

Выкананне задання 2 у сшытку.

— Які фразеалагізм вы прачыталі? (*Паварочвацца тварам.*) Успомніце значэнне гэтага фразеалагізма. (*Праяўляць цікавасць, увагу да чагосьці, кагосьці.*) Павярніцеся тварам да фразеалагізмаў са словам *спіна* і знайдзіце антонім да “разблытанага” вамі вобразнага выразу. (*Паварочвацца спінай.*)

На дошцы запісаны словы і сказ з прапушчаным словам:

па чынаць, пера ставаць, прапа ноўваць, пры думваць, пры мушаць

— Выберыце з прапанаваных слоў тое, якое дапаможа патлумачыць значэнне выразу, і запішыце яго на месцы пропуску.

_____ звяртаць увагу на кагосьці, штосьці

Выкананне заданняў 3, 4 у сшытку.

— У якіх фразеалагізмах з задання 4 ёсць словы з выдзеленымі літарамі? (*Вучні называюць фразеалагізмы: “спіны не разгінае”, “живот да спіны прырос”, “вечер у спіну”, “за спінай”. Настаўнік вывешвае на дошку карткі з фразеалагізмамі, на якіх выдзелены літары, як у сшытку.*) Нам спатрэбіцца літара, якая выдзелена ў першым слове фразеалагізма. (*Літара “ы”.*) Запішыце яе ў клетку пад нумарам 2 крыжаванкі. Ёсць меркаванні наконт слоў-падказак? (*Меркаванні вучняў.*) Працягваем знаходзіць літары. Дапаможа нам у гэтым гісторыя пра здарэнне на паляванні.

Настаўнік раздае на кожную парту картку з тэкстам (*гл. дадатак*).

— Прачытайце. (*Чытанне вучнямі ўслых па частках.*)

Здарэнне на паляванні

Палявалі мы напрудвесні на зайца. Пагнаў мой Табор шарачка. Я стаю на дарозе і чакаю, пакуль заяц на мяне выскачыць. Тут мой таварыш Мікалай Пятровіч падыходзіць. Яго Рэкс закруціўся каля нас і ў кусты падаўся. Мікалай Пятровіч пайшоў туды, а я стаю, узвёўшы ку⁴ркі, чакаю. Але неспакойна сябе адчуваю, быццам мурашкі па спіне поўзаюць. Хто яго ведае, што за звер там прытаіўся.

Раптам чую, як енкнуў сабака, затым немым голасам закрычаў Мікалай Пятровіч. У мяне ад страху аж мароз па спіне пабег⁴, валасы на гала⁵ве дыбам сталі. Ну, думаю, канцы Мікалаю Пятровічу! **Памінай як звалі!** Мядзведзь, напэўна, ці рысь накінуліся. Хацеў крыкнуць я, ды язык⁶ да зубоў прымёрз. Ад страху пальцы рук затрэсліся, самі націснулі на спускавыя кручкі.

Выстрал аглушыў мяне. Тут толькі апамятаўся я.

— Мікалай! — крычу. — Жывы?

У гэты час і Мікалай Пятровіч выстраліў. Жывы, думаю, раз страляе.

Зарадзіў я стрэльбу і да яго. Стаіць мой сябар, прыпёр⁵шыся да дрэва, збя³лелы, як палатно. Добра напалохаўся: з месца сысці не можа! Рэкс каля яго круціцца, падціснуўшы хвост. Відаць, і на яго долю хапіла страху.

— Што гэта было? — пытаюся.

— Дзік.

І давай мы хутчэй пра⁴бірацца да дарогі — уцякаць з таго ельніку. Хто яго ведае, можа, дзік недалёка круціцца яшчэ, мо, зноў нападаць уздумае.

— Каб ведаў, што свіння з парасятамі, ніколі не палез бы, — загаварыў Мікалай Пятровіч. — Залез я ў гушчар. Рэкс пачуў мяне, см⁶ялейшы стаў,

больш на дзікоў насядае. Мяркую, што там такое, прабіраю⁶ся пама-
лу наперад. У логавішчы запішчалі парасяты. А свіння як кінецца на Рэкса!
І прышча³міла яму хвост. Рэкс кінуўся да мяне р⁵атунку шукаць. Дзічы-
ха — за ім! Не думаў я крычаць, ды неяк само крыкнулася.

— Чаму ж не страляў хоць уверх?

— Ці ж ты паспееш, калі маланкаю кінулася. А вялікая ж! Сама
чорная! Шэрсц⁴ дыбам стаіць! Збіла б адразу з ног, каб не затармазі-
ла... Здаецца, і з⁶аяц не так хутка бегае...

З тае пары абыходзіць Мікалай Пятровіч дзікоў.

Паводле В. Гурскага

На каго натрапілі паляўнічыя ў лесе? Чаму дзічыха кінулася на сабаку?

Чаму Мікалай Пятровіч таксама аказаўся ў небяспецы?

— Знайдзіце і падкрэсліце ў тэксце блізкія па значэнні фразеалагізмы,
якія падказалі вам, што апавядальнік вельмі хваляваўся, пакуль чакаў тава-
рыша, і вельмі спужаўся за яго. У клетку пад нумарам 3 якую літару ўпішам?
(Літару “г”.) 3 якога фразеалагізма? (Мароз па спіне пабег.) Для клеткі
пад нумарам 4 выбіраем літару ...? (Літару “г”.) 3 якога фразеалагізма?
(Мурашкі па спіне поўзаюць.) Якую літару запішам у клетку пад нумарам
5? (Літару “л”.) 3 якога фразеалагізма? (Валасы на галаве дыбам сталі.)

— Зачытайце фразеалагізм, які мае наступнае значэнне: *раптоўна
страціў здольнасць гаварыць.* (Язык да зубоў прымёрз.) Якую літару ён
дапамог вам адгадаць? (Літару “к”.) У клетку пад якім нумарам запішам
гэтую літару? (Пад нумарам 6.)

— Як вы думаеце, якое значэнне мае выдзелены ўстойлівы выраз?
Злучыце выраз з яго значэннем.

На дошцы зроблены запіс:

памінай як звалі

загін у ў

успаміна е цца

— Клетку пад якім нумарам можам запоўніць у крыжаванцы? (Пад
нумарам 7.) Якую літару запішам у клетцы? (Літару “у”.)

Вучням на парты раздаюцца карткі са словамі:

скласці

галаву

спаць

вечным

сном

— З асобных слоў складзіце вядомыя вам фразеалагізмы, блізкія па
значэнні да гэтага ўстойлівага выразу.

Вучні складаюць і зачитваюць блізкія па значэнні фразеалагізмы.

Звяртаецца ўвага вучняў на амаль запоўненую крыжаванку на дошцы:

					к	с
к	л	у			к	
г	л	ы			к	і

— Вам удалося адгадаць амаль усе літары. Клеткі пад якімі нумарамі засталіся незапоўненыя? (*Пад нумарамі 8, 9.*) Што вы заўважылі? (*Ва ўсіх словах паўтараюцца клеткі пад гэтымі нумарамі і з нумарам 6. Магчыма, гэта слова, якое і пакажа далейшы кірунак руху.*) Якія ў вас меркаванні наконт слова? (*Адказы вучняў — слова “бок”.*)

— Фразеалагізмы, з якімі сёння нас знаёміў Фразеня, маюць вельмі многа блізкіх па значэнні. Паспрабуйце іх расшыфраваць з дапамогай наклеек.

Выкананне вучнямі задання на картках (гл. *дадатак*): аднаўленне фразеалагізмаў *вастрыць лыжы, выносіць ногі, паказваць пяtkі; мазоліць рукі, гнуць спіну; за плячамі; салаўі пяюць у жываце*. Знаходжанне блізкіх па значэнні фразеалагізмаў сярод прапанаваных: *не разгінаць спіны — ліць пот — мазоліць рукі — гнуць спіну; вецер у спіну — з лёгкім ветрам; паказваць спіну — даваць драпака — вастрыць лыжы — выносіць ногі — паказваць пяtkі; за спінай — за плячамі; живот да спіны прырос — падцягвае живот — живот да спіны прыліп — салаўі пяюць у жываце*.

— У вас усё добра атрымалася, але не задзірайце нос! Паспрабуйце скарыстаць вашы веды, каб адгадаць зашыфраваныя на малюнках фразеалагізмы.

Вучні выконваюць заданне на картках (гл. *дадатак*).

Выкананне задання 5 у сшытку.

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— На носе перапынак. Давайце ўспомнім, з якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сёння на занятках. (*У склад якіх уваходзіць слова “спіна”.*) Фразеня падрыхтаваў вам яшчэ адно заданне, каб праверыць, ці запамнілі вы гэтыя выразы, ці можаце адпраўляцца ў падарожжа далей. У кожнага з вас на парце ёсць частка сказа ці фразеалагізм, якім можна дапоўніць сказ. Ваша задача — сабрацца ў пары так, каб фразеалагізм падыходзіў па значэнні да сказа, і заняць свабодную парту.

Смелыя людзі ў цяжкую хвіліну ніколі не ... сваіх таварышаў.	хаваліся за спіны
У турыстаў скончыліся запасы ежы, увечары кожны з іх адчуваў, што ...	живот да спіны прырос

Каб ачысціць дарожкі каля школы ад снегу, дворнік ... цэлы дзень.	не разгінае спіны
Дзяўчаты пачулі за дзвярыма моцны тупат, і ад страху ў іх	мурашкі пабеглі па спіне
Хлопцы ... да нахабніка і задавакі.	павярнуліся спінай
... засталіся ўсе пераднавагоднія турботы.	За спінай
З нары пачуўся рык, і грыбнікі на ўсялякі выпа- дак	паказалі спіны
Падарожнікам пажадалі ўдачы і	ветру ў спіну

Настаўнік звяртае ўвагу на значэнні фразеалагізмаў.

— Сапраўды, вы гатовы рухацца далей па краіне знаёмых незнаёмцаў.
Вецер вам у спіну!

Заняткі 24

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *бок*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх блізкія па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *бок* змешчаны малюнкi; малюнкi з часткамі цела чалавека; карткі з дэ-фармаванымі фразеалагізмамі; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— Крок за крокам мы рухаемся па краіне знаёмых незнаёмцаў. Пачнём заняткі з ужо вядомых вам фразеалагізмаў. Я буду зачытваць фразеалагізм. Той, хто першы падыме руку і дапоўніць яго, можа заняць сваё месца за партай. Увага! На дошцы ёсць падказкі.

На дошцы настаўнік вывешвае малюнкi частак цела: зуб, спіна, вусны, вочы, нага, пяtki, пальцы і малюнкi, што абазначаюць след, крок.

Фразеалагізмы:

- 1) *сямімільнымі ... (крокамі);*
- 2) *напаў на ... (след);*
- 3) *ставіць на ... (ногі);*
- 4) *лавіць бягучага ваўка ... (след);*
- 5) *наступаць на ... (пяtki);*
- 6) *абводзіць вакол ... (пальца);*
- 7) *не ступіць ... (кроку);*
- 8) *валіцца з ... (ног);*
- 9) *прастыў ... (след);*
- 10) *ні ў зуб ... (нагой);*
- 11) *ведаць як свае пяць ... (пальцаў);*
- 12) *з усіх ... (ног).*

II. Паўтарэнне.

— Якія малюнкi вы не выкарысталі, каб дапоўніць фразеалагізмы? (*Зуб, спіна, вусны, вочы.*) Фразеня і кроку не дае нам ступіць без выпрабаванняў. У вас на партах карткі з фразеалагізмамі, у якіх адсутнічае назва часткі цела. Ваша задача — аб'яднацца ў групы такім чынам, каб усе фразеалагізмы ў групе ўтрымлівалі адно і тое ж слова.

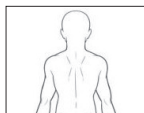
Настаўнік адбірае фразеалагізмы па колькасці вучняў, якія прысутнічаюць на занятках.

... гарыць
 ... разб'ягаюцца
 ... адбірае
 кідаецца ў ...
 адводзіць ...
 не адрываць ...
 акінуць ...
 ісці куды ... глядзяць
 не спускаць ...
 бліскаць ...
 не паказваць ...

вастрыць ...
 загаворваць ...
 ні ў ... нагой
 зуб на ... не пападае
 трымаць язык за ...
 на ўсе трыццаць два ...
 язык да ... прымёрз

паказваць ...
 хавацца за ...
 не разгінаць ...
 живот да ... прырос
 вецер у ...
 паварочвацца ...
 мурашкі бегаюць па ...

з вуснаў у ...
 крывіць ...
 вашымі ... мёд піць
 на ... мёд, а на сэрцы лёд
 не сходзіць з ...
 з першых ...
 з другіх ...

— Папрацуйце ў групе: выберыце адзін фразеалагізм і складзіце невялічкую гісторыю (сказ), ужыўшы гэты фразеалагізм. (*Заслухоўваецца гісторыя (сказ), складзеная (складзены) вучнямі кожнай групы.*)

— Якія фразеалагізмы дапамаглі нам на мінулых занятках вызначыць кірунак руху па краіне знаёмых незнаёмцаў? (*Фразеалагізмы са словам "спіна".*)

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

— Разгадайце Фразенёў рэбус, каб успомніць адгаданае слова.

На дошцы змешчаны рэбус:

— Якое слова зашыфравана ў рэбусе? (*Бок.*) Слова *бок* будзе ўваходзіць у склад вобразных выразаў, з якімі мы пазнаёмімся сёння ў краіне знаёмых незнаёмцаў. Здагадайцеся, якія выразы падрыхтаваў для нас Фразеня.

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі *абіваць бакі, адлежваць бакі, бакі рваць, ляжыць на баку, дзе бокам дзе скокам, на бок, ні вока ні бока, вылазіць праз бок, пад бокам*. Замест слова *бок* на картках змешчаны адпаведныя малюнкi.

Выкананне задання 1 у сшытку.

— Фразеня прапануе вам паламаць галаву над крыжаванкай і знайсці першае слова-падказку для вызначэння далейшага напрамку руху.

Выкананне задання 2 у сшытку.

— Якое слова-падказку можна прачытаць у выдзеленых клетках? (Слова “стук”.) Якім значэннем аб’яднана большасць адноўленых вобразных выказаў? Запішыце гэтае слова. (Слова “блізка”.) Які выраз з’яўляецца лішнім? (Выраз “на ўвесь рот”.) Што можна рабіць на ўвесь рот? (Смяяцца, усміхацца.) Назавіце фразеалагізм са словам *бакі*, які абазначае *вельмі моцна, да знямогі смяяцца*.

Выкананне задання 3 у сшытку.

— Якім значэннем аб’яднаны фразеалагізмы ў незафарбаваных клетках? (Гультаеваць, лодарнічаць.) Што вы заўважылі ў напісанні некаторых выказаў? (Ёсць словы з выдзеленымі літарамі.)

Запіс на дошцы:

— Запішыце гэтыя літары ў клеткі на дошцы. Яны спатрэбяцца вам, каб разгадаць другое слова-падказку. Вы бачыце, што дзве клеткі засталіся пустымі. Будзем шукаць далей.

— На шляху да разгадкі мы сустракаем новыя цяжкасці. Адгадайце зашыфраваныя на малюнках фразеалагізмы.

Выкананне задання на картках (гл. дадатак).

— Вы з лёгкасцю выканалі заданне, але спраў яшчэ вышэй галавы. Знайсці дзве літары, якіх не хапае для разгадкі другога слова-падказкі, вам дапаможа апавяданне пра хвалько і дзіка.

Настаўнік раздае на кожную парту тэксты для чытання (гл. дадатак).

Хвалько і дзік

Світала. Некалькі мужчын спынілася на ўскрайку лесу.

— Прапускайце, хлопцы, дзіка, тады страляйце! — паўтарыў кіраўнік групы Іван Пятроў. — Звер рэдка вяртаецца назад. Калі ж ён будзе перад вамі ды яшчэ ранены — можа напасці.

— Гэта мы чулі не раз, — сказаў Сяргей, малады паляўнічы, які першы раз выходзіў на небяспечнае паляванне. — Палохаетце вы нас. Я пераскочу дзіка, калі ён на мяне кінецца. Спрыту ў мяне хопіць.

— Не кажы “гоп”, пакуль не пераскочыш, — з крыўдай у голасе буркнуў Пятроў.

Размеркавалі, дзе хто стаяць будзе, і занялі вызначаныя месцы. Не прайшло і чвэрці гадзіны, як сабакі паднялі звяроў, якія кінуліся ўцякаць.

Страшнае вуханне, трэск галля, злосны брэх набліжаюцца. Звяры бягуць на Сяргея. Хоць ён і не з пужлівага дзясятка, але і яго сэрца забілася часцей.

Дзікоў — чарада. Сяргей выбірае большага і страляе. За дымам нічога не відаць. Міг — і дзік перад ім. Толькі паспеў крыкнуць хлопец, як звер збіў яго з ног, падмяў пад сябе, качае, як мячык. Прыбеглі паляўнічыя на дапамогу. Але не так проста ў жывым клубку чалавека і жывёлы дапамагчы пацярпеўшаму. Усё ж Пятроў выбраў зручны момант і стрэліў. Дзік упаў. Мужчыны паднялі Сяргея, белага, як палатно. Высветлілася, што ў яго парвана і папэчкана адзенне. Сам жа абышоўся толькі сінякамі.

Праз некаторы час каля вогнішча разгаварыліся хлопцы. Пасыпаліся жарты:

— Ну як? Пераскочыў? — спытаў Пятроў.

— Скакаць збіраўся, ды пад жывот папаўся.

Сяргей слухаў жарты моўчкі. Злаваць на сяброў няма за што: сам вінаваты. Чаму не памалоць языкамі, калі прычына ёсць!

— Другі раз *стрэленага вераб'я на мякіне не правядзеш*, — адказаў ён. — Пакажу яшчэ, як дзікоў страляць!

— З пня будзеш страляць ці з елкі?

— Як бы ні было, а пад дзіка больш не палезу, лепш праеду вярхом.

— *Аржаная каша сама сябе хваліць!* — не вытрымаў Пятроў. — Лепш схадзі пераапаніся, бо брудны ўвесь.

Рагочуць паляўнічыя, за жываты бяруцца. Сяргей жа закінуў стрэльбу і накіраваўся дадому.

Паводле В. Гурскага

Каго называюць “хвалько”? Хто з герояў апавядання любіў пахваліцца? Чаму тэкст мае такую назву?

— Якім чалавекам быў Сяргей? Які ўстойлівы выраз падказаў вам, што ён быў смелым чалавекам? (*Выраз “не з пужлівага дзясятка”.*) Якую літару можам дапісаць у слова-падказку? (*Літару “с”.*) Запішыце гэты фразеалагізм у сшытку.

Выкананне задання 4 у сшытку.

— Знайдзіце ў тэксце ўстойлівы выраз, які падказаў вам, што паляўнічыя моцна смяяліся з Сяргея, калі небяспека мінула. Якімі блізкімі па значэнні фразеалагізмамі можна замяніць гэты выраз у сказе?

Выкананне задання на картках (*гл. дадатак*).

— Абвядзіце ў тэксце ўстойлівы выраз, які падказаў вам, што паляўнічыя доўга абмяркоўвалі выпадак з Сяргеем, гаварылі ўпустую. (*Памалоць языкамі.*) Якую літару можам дапісаць у слова-падказку? (*Літару “п”.*)

Выкананне задання 5 у сшытку.

— Знайдзіце і падкрэсліце прыказкі, якія сустрэліся ў апавяданні. Растворыце іх значэнні.

— Прачытайце слова, якое ў вас атрымалася ў клетках на дошцы. (*Не атрымалася.*) Не бяды, стрэлянага вераб'я на мякіне не правядзеш. Што трэба зрабіць з літарамі? (*Памяняць месцамі.*) Якое слова атрымалася? (*Слова “пульс”.*)

— Якія ўзніклі здагадкі наконт далейшага кірунку руху? (Меркаванні вучняў — слова “сэрца”.)

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сёння на занятках? (Усклад якіх уваходзіць слова “бок”.) Пакажыце сваю дасведчанасць. Фразеня падрыхтаваў вам яшчэ адно заданне, каб праверыць, ці запомнілі вы гэтыя выразы, ці можаце адпраўляцца ў падарожжа далей.

Настаўнік раздае на парты карткі са словамі, з якіх трэба скласці фразеалагізмы.

Настаўнік зачытвае *значэнні фразеалагізмаў*:

- 1) нічога не рабіць, гультаяваць, лодарнічаць (абіваць бакі);
- 2) вельмі моцна і доўга, да знямогі смяяцца (бакі рваць);
- 3) па-рознаму, неаднолькава, як давядзецца (дзе бокам дзе скокам);
- 4) зусім блізка, недалёка (пад бокам);
- 5) спаць (на баку);
- 6) кепска канчацца для каго-небудзь, не праходзіць бяследна (вылазіць бокам).

— Вы зрабілі вялікі крок наперад па краіне знаёмых незнаёмцаў. Напомніце, які напрамак руху вы вызначылі. Працягнем разгадваць Фразеневы сакрэты на наступных занятках.

Заняткі 25

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *сэрца*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх блізкія і супрацьлеглыя па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *сэрца* змешчаны малюнкi; малюнкi з часткамі цела чалавека; карткі з дэфармаванымі фразеалагізмамі; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— За спінай у нас вялікі шлях, які мы пераадолелі ў краіне знаёмых незнаёмцаў. Узгадаем некаторыя, добра ўжо знаёмыя нам вобразныя выразы. Я буду тлумачыць значэнне фразеалагізма, уладальнік карткі з гэтым фразеалагізмам займае сваё рабочае месца.

Перад пачаткам заняткаў настаўнік раздае кожнаму вучню картку з фразеалагізмам:

- 1) глядзець з незадавальненнем (*бліскаць вачыма*);
- 2) хтосьці вельмі здзіўлены, расчараваны (*твар выцягнуўся*);
- 3) хтосьці знешне ветлівы, а спадцішка прычыняе шкоду, непрыемнасці (*на вуснах мёд, а на сэрцы лёд*);
- 4) сціскаецца горла ад адчування моцнай радасці (гора) (*камяк падкатвае да горла*);
- 5) аказацца ў вельмі ненадзейным, небяспечным становішчы (*вісець на валаску*);
- 6) вельмі моцна перажываць, гараваць (*рваць на сабе валасы*);
- 7) намнога разумнейшы, значна больш вопытны (*на галаву вышэй*);
- 8) траціць здольнасць лагічна разважаць ад мноства спраў, перажыванняў (*лоб трашчыць*);
- 9) даходзіць да крайняга здзіўлення, недаўмення; не ведаць, як выйсці з цяжкага становішча (*разводзіць рукамі*);
- 10) адчуць палёжку, пазбавіцца клопатаў, перажыванняў (*гара з плеч, быццам камень з плячэй зваліўся*);
- 11) нічога не зрабіць, нічым не дапамагчы (*пальцам аб палец не ўдарыць*);
- 12) назад не вернеш, безнадзейныя пошукі (*лавіць бягучага ваўка след*).

— Сёння мы працягнем знаёмства з жыхарамі краіны знаёмых незнаёмцаў.

II. Паўтарэнне.

— Каб зрабіць крок наперад, нам трэба выканаць Фразенева заданне: з рассыпаных картак сабраць фразеалагізмы і размясціць у той паслядоўнасці, у якой размешчаны малюнкi, што iх ілюструюць, на дошцы. Тады вы зможаце прачытаць назву часткі цела, што будзе ўваходзіць у склад фразеалагізмаў, з якімі мы будзем знаёміцца на занятках.

Кожнай групе вучняў раздаецца набор картак са словамі. На дошцы размяшчаюцца малюнкi, якія ілюструюць значэнні фразеалагізмаў. Задача вучняў — скласці з асобных слоў фразеалагізмы і размясціць iх на парце ў той паслядоўнасці, у якой размешчаны на дошцы малюнкi, што iх ілюструюць.

а

адлежваць

бакі

біць бібікі

лынды біць

ляжаць

на баку

брацца за

жываты

рваць бакі

надрываць

жываты

качацца ад

смеху

адзін крок

рукой

падаць

пад бокам

не за

гарамі

паказваць

спіну

выносіць

ногі

паказваць

пяткі

даваць

драпака

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

Настаўнік здымае малюнкi, а пад імі размешчаны літары *с, р, ц, э, а*.

— З прапанаваных літар складзіце слова. (*Адзін вучань выходзіць да дошкі і складае з літар слова “сэрца”.*) Яно будзе ўваходзіць у склад тых фразеалагізмаў, з якімі адбудзецца знаёмства сёння. Вы правільна вызначылі кірунак руху на папярэдніх занятках. Успомніце вядомыя вам

фразеалагізмы, у склад якіх уваходзіць слова *сэрца*. (*На вуснах мёд, а на сэрцы лёд, сэрца замірае, адлягло ад сэрца, як камень зваліўся з сэрца.*)

Выкананне заданняў 1, 2 у сшытку.

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі *адкрыць сваё сэрца, з заміраннем сэрца, сэрца абрываецца, сэрца спявае, кошкі на сэрцы скрабуць, ад шчырага сэрца, бярэ за сэрца, з лёгкім сэрцам*. Замест слова *сэрца* на картках змешчаны адпаведныя малюнкi.

Выкананне задання 4 у сшытку.

Настаўнік раздае на кожную парту карткі з тэкстам (*гл. дадатак*).

— Прачытайце тэкст. Які загалавак можна яму даць?

І вось стрымана, павольна наступіла вясна. Дыхнула ў твар цёплым заходнім ветрам.

Іду па бярозавік. Дарога няблізкая.

Нарэшце набліжаюся да ўзлеску. Па правы бок на пагорку ўзвышаюцца бярозы, а па левы, у лагчыне, раскінулася невялікае балота. Над ім плывуць кучаравыя белыя воблакі туману.

П'ю ледзь салодкі на смак бярозавік і чую, як засвістаў, зашчоўкаў у кустах вербалозу салавей. Салоўка спяваў, як кажуць, ад усяго сэрца, ажно рэха па лесе кацілася.

Паводле Я. Галубовіча

Што такое бярозавік? Як спяваў салавей? Знайдзіце і падкрэсліце фразеалагізм, які аўтар выкарыстаў для апісання спеву салаўя. Выберыце з фразеалагізмаў, змешчаных на дошцы, вобразны выраз, блізкі па значэнні да выразу *ад усяго сэрца*.

На дошцы змяшчаюцца фразеалагізмы:

ад душы, ад чыстага сэрца, кошкі на сэрцы скрабуць, ад шчырага сэрца

Выкананне задання 3 у сшытку.

— Раскажыце, якія добрыя справы робяць акцыябраты ў вашым класе (школе).

— Фразеалагізмы, блізкія па значэнні, дапамогуць вам вызначыць кірунак руху на наступных занятках.

Выкананне задання на картках (*гл. дадатак*).

— Якія фразеалагізмы вы не змаглі аднавіць? (*Адкрываць душу, выліваць душу, выкладваць сваю душу, душа ў пяткі схавалася, душа баліць, душа не на месцы, ад усёй душы, з адкрытай душой, браць за душу, з лёгкай душой*.) Якое слова вы дапісалі на месцы пропуску ў фразеалагізмах? (*Слова "душа"*.)

Выкананне задання 5 у сшытку.

— Якое слова ёсць ва ўсіх фразеалагізмах левага слупка? (*Слова "душа"*.) Малайчыны, вы правільна адгадалі слова, але не задзірайце нос. Праверым, ці зможаце вы дапоўніць фразеалагізмамі сказы ў наступным заданні.

Выкананне задання 6 у сшытку.

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сёння на занятках? (У склад якіх уваходзіць слова “сэрца”.) Якое слова будзе ўваходзіць у склад фразеалагізмаў, з якімі будзем працаваць на наступных занятках? (Слова “душа”.) Спадзяюся, што фразеалагізмы са словам сэрца вы ўжо ведаеце як свае пяць пальцаў і зможаце прайсці выпрабаванне Фразені. Ваша задача — насупраць кожнага фразеалагізма размясціць яго значэнне.

Настаўнік раздае на кожную парту карткі з фразеалагізмамі і тлумачэннямі іх значэнняў. Вучні складаюць карткі ў пары.

адкрываць сэрца	шчыра дзяліцца сваімі думкамі, пачуццямі, перажываннямі
з заміраннем сэрца	адчуваючы моцнае хваляванне, трывогу
сэрца абрываецца	хтосьці адчувае моцны страх, трывогу, раптоўна адчайваецца
сэрца спявае	кагосьці ахоплівае радаснае хваляванне
кошкі на сэрцы скрабуць	адчуваць моцны неспакой, хваляванне, трывогу
узяць за сэрца	усхваляваць, глыбока ўстрывожыць
з лёгкай сэрцам	без трывогі і апаскі

— Віншую, вы не ўдарылі тварам у гразь. Да сустрэчы на наступных занятках!

Заняткі 26

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзяць словы *душа*, *дух*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх блізкія і супрацьлеглыя па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слоў *душа*, *дух* змешчаны малюнкi; малюнкi з часткамі цела чалавека; карткі з дэфармаванымі фразеалагізмамі; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся на папярэдніх занятках? Каб заняць свае рабочыя месцы, вам трэба па малюнку з выявай часткі цела чалавека ўзгадаць фразеалагізм. (*Настаўнік паказвае выявы частак цела чалавека.*) Сёння мы працягнем знаёмства з жыхарамі краіны знаёмых незнаёмцаў.

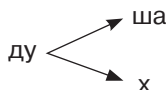
II. Паўтарэнне.

— Фразеня прапануе вам успомніць фразеалагізмы з дапамогай яго незвычайных манет. (*На дошку вывешваецца малюнак сэрца.*) Як вы думаеце, значэнні якіх фразеалагізмаў неабходна будзе ўспомніць у ходзе гульні? Давайце праверым, ці запамнілі вы гэтыя выразы, ці можаце адпраўляцца ў падарожжа далей (гл. *дадатак*).

Правілы гульні змешчаны ў занятках 3.

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

На дошку вывешваецца схема:

— Прачытайце словы па схеме. (*Вучні чытаюць словы “душа”, “дух”.*) Якое слова вы адгадалі на мінулых занятках? Якое новае слова вы прачыталі на схеме? Гэтыя словы будуць уваходзіць у склад тых фразеалагізмаў, з якімі адбудзецца знаёмства сёння. Давайце ўспомнім ужо вядомыя нам фразеалагізмы са словам *душа*. Я буду называць фразеалагізмы, а вам

трэба будзе скласці з асобных слоў блізкія па значэнні ўстойлівыя выразы са словам *душа*.

Вучням раздаюцца карткі са словамі:

адкрываць сваё сэрца — адкрываць душу выліваць душу

выкладваць сваю душу

сэрца абрываецца — душа ў пяткі схавалася

кошкі на сэрцы скрабуць — душа баліць душа не на месцы

ад шчырага сэрца — ад усёй душы з адкрытай душой

браць за сэрца — браць за душу

з лёгкім сэрцам — з лёгкай душой

Выкананне заданняў 1, 2 у сшытку.

На дошцы змяшчаецца крыжаванка:

1							
2							
3							
4							

Выкананне задання 3 у сшытку.

— У кожным абведзеным вобразным выразе сустрэлася назва часткі цела чалавека. У першым радку пад нумарам 1 гэта рука. Запішыце першую літару гэтага слова ў крыжаванку пад нумарам 1. Запішыце першую літару з назвы часткі цела, якая сустрэлася ў абведзеным вобразным выразе другога радка, пад нумарам 2 і г. д. (*У першы слупок крыжаванкі паслядоўна запісваюцца літары “р”, “в”, “г”, “в”.*) Віншую, у вас ужо ёсць першыя літары чатырох слоў-падказак.

— Паглядзіце яшчэ раз уважліва на запісы ў практыкаванні 3. Знайдзіце схаваны ў іх рэбус. Калі адгадаеце яго, то зможаце расшыфраваць слова і запісаць яго ў крыжаванцы пад тым нумарам, які адпавядае нумару радка, дзе схаваны рэбус. (*Слова “гора”.*)

— Як вы думаеце, што трэба ўпісаць у клеткі, пазначаныя адным колерам? (*Аднолькавыя літары.*) Якое слова вы дзякуючы сваім светлым галовам зможаце расшыфраваць? (*Могучь прапанаваць “вада”, “ваза”, “вата”;* нумар 2.) Якія ў вас узніклі меркаванні пра кірунак далейшага

руху па краіне знаёмых незнаёмцаў? (*Меркаванні вучняў.*) Якое з гэтых меркаванняў правільнае, мы даведаемся пазней.

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі *адводзіць душу, ні душы, за мілую душу, ні сном ні духам, няма ні слыху ні духу*. Замест слоў *душа, дух* на картках змешчаны адпаведныя малюнкi. Здагадайцеся, якія яшчэ выразы падрыхтаваў для нас Фразеня.

Выкананне задання 4 у сшытку.

— Якая літара прапушчана ў фразеалагізмах з практыкавання 4? (*Літара “с”*.) Гэтая літара з’яўляецца пятай літарай першага слова крыжаванкі. Запішыце яе ў патрэбную клетку крыжаванкі. Віншую, вы набліжаецеся да разгадкі слова.

Выкананне задання на картках (*гл. дадатак*): аднаўленне фразеалагізма, блізкага па значэнні да прапанаванага, дапаўненне ім сказа.

На кожную парту раздаецца верш (*гл. дадатак*).

Павук

Павуцінне без _ акут
Змайстраваў за ноч па кут.
І сядзіць у ім павук,
Спец карункавых навуک.
А як пастка зловіць муху,
Ён тады імчыць што _ уху.

У. Мацвеенка

Прачытайце верш. Як назваў аўтар павука ў вершы? Чаму? Якія літары прапушчаны ў словах? Якая з іх прапушчана ў фразеалагізме? (*Літара “д”*.) Аднавіце трэцюю літару ў першым і другім словах з крыжаванкі, уставіўшы на месца пропуску літару *д*. Мы з вамі зараз дакладна ведаем, што другое слова ў крыжаванцы — *вада*.

Выкананне задання 5 у сшытку.

— Выдзеленую літару са слова, якім дапоўнілі першы сказ з практыкавання 5, запішыце на месцы пропуску шостаю літару ў першым слове. (*Літара “ц”*.) Запішыце выдзеленую літару з другога слова на месцы пропуску трэцяю літару ў чацвёртым слове. (*Літара “к”*.)

Падумайце, якіх літар не хапае. (*Літар “о”, “ь”*.) Прачытайце словы, што ў вас атрымаліся. (*Радасць, вада, гора, вока.*) Чым яны аб’яднаны? (*Меркаванні вучняў. Настаўнік падводзіць іх да высновы, што гэта слова — “слёзы”*.)

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сёння на занятках? (*У склад якіх уваходзяць словы “душа”, “дух”*.) Фразеня падрыхтаваў вам выпрабаванне, каб праверыць, ці добра вы запамнілі гэтыя фразеалагізмы.

На кожную парту раздаюцца карткі з заданнем (*гл. дадатак*). Праца арганізоўваецца ў парах.

— Дапоўніце сказы фразеалагізмамі, якія падыходзяць па сэнсе, злучыце значэнне фразеалагізма з тым сказам, у якім змешчаны адпаведны вобразны выраз.

— З лёгкай душой мы можам працягваць далейшае падарожжа па краіне знаёмых незнаёмцаў. Вы паспяхова справіліся з заданнем.

Заняткі 27

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзяць словы *сляза*, *плач*, *сліна*, патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх блізкія па значэнні, вырастоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

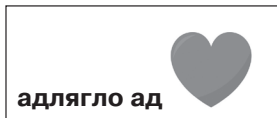
Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слоў *слёзы*, *плач*, *сліна* змешчаны малюнкi; карткі з беларускімі фразеалагізмамі і рускімі адпаведнікамі; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— Плячо да пляча працягваем наша падарожжа па краіне знаёмых незнаёмцаў. Каб заняць сваё рабочае месца, вам неабходна дапоўніць фразеалагізм патрэбным словам.

Настаўнік паказвае карткі, дзе малюнак часткі цела закрыты лістком паперы. Вучань, які называе фразеалагізм, атрымлівае картку і займае сваё месца.

— Якія словы ў названых фразеалагізмах часта паўтараюцца? (Словы “душа”, “дух”.)

II. Паўтарэнне.

— Каб рухацца далей, яшчэ раз дакажыце Фразеню, што ў вас ёсць галава на плячах. Аб’яднайцеся ў пары такім чынам, каб фразеалагізмы на ваших картках былі блізкія па значэнні. Займіце свабоднае месца. Разам

з таварышам успомніце значэнне гэтых фразеалагізмаў і паспрабуйце скласці з імі сказ.

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

— Віншую, вы зарабілі шыфроўкі. Прыйдзецца вам паламаць галаву, каб іх разгадаць.

Вучням кожнага рада раздаюцца зашыфраваныя словы:

1-шы рад

3	2	1	4	5
я	л	с	з	а

2-гі рад

1	4	2	5	3
с	н	л	а	і

3-ці рад

2	4	3	1
л	ч	а	п

Прадстаўнікі з кожнага рада, якія першыя здагадаліся, што лічбы падказваюць паслядоўнасць літар у слове, выходзяць да дошкі і запісваюць словы *сляза*, *сліна*, *плач*. Гэтыя словы будуць уваходзіць у склад тых фразеалагізмаў, з якімі адбудзецца знаёмства на занятках.

— Якое з гэтых слоў вы разгадалі на мінулых занятках?

На дошцы вывешваюцца карткі з выразамі *пускаць слязу*, *ліць слёзы*, *аблівацца слязьмі*, *хоць ты плач*, *да слёз*, *асушваць свае слёзы*, *глытаць слёзы*, *сляза слязу выганяе*, *слінькі цякуць*, *глытаць слінку*. Замест слоў *сляза*, *сліна*, *плач* на картках змешчаны адпаведныя малюнькі.

Выкананне задання 1 у сшытку.

— Здабыць першае слова-падказку вам дапамогуць, канешне, фразеалагізмы.

Выкананне задання 2 у сшытку.

— Якія меркаванні ў вас ёсць пра слова-падказку? (Слова “жарт”.)

Прачытайце яшчэ раз фразеалагізмы і іх значэнні ў заданні 1. Большасць з іх мае значэнне *плакаць*.

Выкананне задання 3 у сшытку.

— Нам з вамі няма часу гараваць і плакаць, мы дзе бокам дзе скокам набліжаемся да наступнай падказкі. Знайсці яе нам дапамогуць вершы.

На кожную парту раздаюцца карткі з заданнем (*гл. дадатак*).

Расплакалася...

З-пад куста чырванапёрка
не вылазіць, плача горка:

— Ой, згубіла я, сястрыцы,
каснічок і завушніцы...

Як жа будзе, як жа будзе
паказацца мне на людзі?

Вочы трэ чырвоныя,
слёзы лье салёныя.

Лье ручком. Патокам лье!..

Сталі ўсе прасіць яе:

— Кінь, бо добрага чаго
рэчка выйдзе з берагоў!..

В. Зуёнак

Чаго плачаш?

— Чаго ты плачаш,
мой сынок,
пусціў слязу-расу?
— Я збудаваў з пяску
дамок —
дамоў не занясу.

А. Дзеружынскі

Ля канапы ходзіць кот
па мянушцы Карагод.
Кот не просты,
а цыркач.
Як пачне ён выступаць,
рэчы ўсе
далоў ляцяць.
І пасля яго канцэртаў —
хоць ты плач.

В. Зуёнак

	у кампанію з іншымі, туды, дзе прысутнічаюць іншыя
	хтосьці горка і няспынна плача
	брацца за жываты
	заплакаў
	бакі рваць
	выказванне адчаю, бяссілля

— Прачытайце першы верш. Хто такая чырвонапёрка? Чаму яна засмуцілася? Назавіце вобразныя выразы, якія падказалі вам, што чырвонапёрка моцна плача. Запішыце фразеалагізм *слёзы лье* ў першы слупок табліцы. Расфарбуйце аднолькавым колерам ячэйку з фразеалагізмам і яго значэннем.

— Запішыце ў першы слупок выдзелены ўстойлівы выраз. (*Паказацца на людзі.*) Як вы думаеце, якое значэнне ён мае? Расфарбуйце аднолькавым колерам клетку з фразеалагізмам і яго значэннем.

— Знайдзіце ў другім вершы фразеалагізм, запішыце яго ў першы слупок табліцы. (*Пусціў слязу.*) Расфарбуйце аднолькавым колерам клетку з фразеалагізмам і яго значэннем.

— Прачытайце апошні верш. Як паводзіць сябе кот у кватэры? Як вы думаеце, якое значэнне мае ў вершы выдзелены ўстойлівы выраз? Запішыце гэты выраз у першы слупок табліцы. Расфарбуйце аднолькавым колерам клетку з фразеалагізмам і яго значэннем.

— Зачытайце фразеалагізмы, якія засталіся ў незафарбаваных клетках. (*Бакі рваць, брацца за жываты.*) Якое значэнне яны маюць? (*Смяцца.*)

Выкананне задання 4 у сшытку.

— Якое слова-падказку вы дапісалі ў фразеалагізмы з практыкавання 4? (*Слова "смах".*) О, бачу, што ў вас рот да вушэй. Віншую, вы справіліся з заданнямі!

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— Давайце ўспомнім фразеалагізмы, з якімі сёння на занятках вас пазнаёміў Фразеня. Перад вамі карткі з фразеалагізмамі і сказы. Ваша

задача — утварыць пары такім чынам, каб выдзеленыя словы ў сказах можна было замяніць выбраным вамі фразеалагізмам.

На кожную парту настаўнік раздае камплект картак з фразеалагізмамі і сказы.

Малодшы брацік перастаў плакаць і ўзяўся за справу.	Асушыў слёзы
Колю было вельмі крыўдна, што з-за дажджу не атрымалася пайсці ў паход.	Да слёз
Ветэран стараўся стрымаць плач , успамінаючы загінуўшых сяброў.	Глытаў слёзы
Мікола, як ні стараўся, не мог рашыць задачу, скла-лася безвыходнае становішча .	Хоць плач
Не трэба плакаць , адна дрэнная адзнака — яшчэ не прычына для хвалявання.	Ліць слёзы
Хлопчык моцна плакаў , збіраючы друзачкі любімага кубка.	Абліваўся слязьмі
Маленькі Цімох многа плакаў , пакуль чакаў маму з работы.	Выплакаў усе вочы

— Пары ў вас атрымаліся, а ці зможаце вы знайсці фразеалагізм па яго значэнні? Я буду чытаць вам значэнне фразеалагізма, а вам трэба будзе назваць яго і паказаць адпаведную картку на дошцы.

Праца зноў арганізуюецца па картках з малюнкамі. Настаўнік дастае з канверта картку са значэннямі фразеалагізмаў, зачытвае яе, вучні называюць фразеалагізм, паказваюць адпаведную картку на дошцы.

Значэнні фразеалагізмаў:

1) плакаць (*аблівацца слязьмі, вачэй не асушваць, выплакаць вочы, выціскаць слязу, ліць слёзы*);

2) склалася цяжкае, безвыходнае становішча; выказванне адчаю, бяссілля (*хоць ты плач*);

3) вельмі, надзвычайна (*да слёз*);

4) пераставаць плакаць (*асушваць свае слёзы*);

5) старацца стрымаць плач (*глытаць слёзы*);

6) хтосьці горка і няспынна плача (*сляза слязу выганяе*);

7) з зайздрасцю глядзець на штосьці прывабнае, але недаступнае (*глытаць слінку*);

8) хтосьці адчувае моцнае жаданне з'есці, выпіць што-небудзь смачнае (*слінкі цякуць*).

— Нельга сказаць, што, знаходзячы пары, вы трапілі пальцам у неба. Вы добра запамнілі фразеалагізмы. Можам рухацца далей.

Заняткі 28

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *смех*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх блізкія і супрацьлеглыя па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *смех* змешчаны малюнак; карткі з рускімі фразеалагізмамі; малюнак мехы; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся на папярэдніх занятках? Сёння мы працягнем знаёмства з жыхарамі краіны знаёмых незнаёмцаў.

II. Паўтарэнне.

Фразенева лато

На кожнага вучня (для пары ці групы) рыхтуюцца карткі з выявамі частак цела і фішкі. Настаўнік загадвае фразеалагізм, а задача вучняў — закрыць фішкай выяву той часткі цела, якая ўваходзіць у яго склад. За кожную правільна размешчаную фішку вучні атрымліваюць адзін бал.

Значэнні фразеалагізмаў:

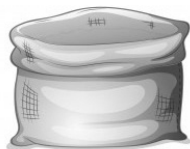
1. Яна гарыць, бывае, па ёй бегаюць мурашкі, у ёй бывае воўк. (*Скура.*)
2. Бывае, замірае ці абрываецца. (*Сэрца.*)
3. Яе, бывае, вешаюць ці ламаюць, а ў некаторых яна варыць. (*Галава.*)
4. Бывае адна тут, другая там, можна ўстаць не з той ... (*нагі.*)
5. Яе паказваюць, яе не разгінаюць, да яе живот прырастае. (*Спіна.*)
6. На іх ёсць галава, у іх касая сажань, адтуль, бывае, звальваецца гара. (*Плечы.*)
7. Іх льюць, асушваюць, глытаюць. (*Слёзы.*)
8. Яна бывае не на месцы, бывае лёгкая, часам яна трапляе ў пяткі. (*Душа.*)
9. Бывае, яе пускаюць ці глытаюць. (*Сліна.*)

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

— Фразеня прапануе нам разгадаць рэбус, каб назваць слова ў складзе вобразных выразаў, з якімі мы пазнаёмімся сёння ў краіне знаёмых незнаёмцаў.

На дошцы змешчаны рэбус:

С

— Якое слова зашыфравана ў рэбусе? (Слова “смех”.) Успомніце з папярэдніх заняткаў фразеалагізмы, у склад якіх уваходзіць слова *смех*. (Качацца ад смеху, надрываць жываты ад смеху.) Дاپішыце патрэбныя словы ў фразеалагізмы з задання 1, абапіраючыся на першую літару кожнага слова. (Аднаўленне фразеалагізмаў “качацца ад смеху”, “паміраць ад смеху”, “надрываць жываты ад смеху”, падбор да іх блізкага па значэнні выразу “бакі рваць”.)

На дошцы вывешваюцца карткі з фразеалагізмамі *падываць на смех*, *курам на смех*, *не на смех*, *не да смеху*, *і смех і грэх*, (спрацацца) *за пусты мех*, *а ў мяху смех*. Замест слова *смех* на картках змешчаны адпаведныя малюнкi.

Выкананне задання 3 у сшытку.

— Разблытайце “павуціну” (заданне 5) і прачытайце фразеалагізмы, блізкія па значэнні да запісаных. Якія літары прапушчаны? Запішыце іх у клеткі на дошцы. (Літары запісваюцца ў клеткі першага радка.)

На дошцы зроблены запіс:

— Перастаўце літары так, каб атрымалася слова. (Слова “мозг”. Слова запісваецца ў клеткі другога радка.) Гэта і ёсць першая падказка для вызначэння далейшага кірунку руху па краіне знаёмых незнаёмцаў. Які кірунак руху падказвае нам гэта слова? (Меркаванні вучняў.) Праверым вашу здагадку.

На дошцы зроблены запіс:

	е							ь

Выкананне задання 6 у сшытку.

— Запішыце ў клетку другога слова-падказкі літару, з якой пачынаецца назва выбранай птушкі. (Літара “к”.)

На дошцы зроблены запіс:

курам на смех

т) вельмі недарэчна, смехатворна

м) вельмі мала

— Выберыце літару насупраць таго значэння, у якім ужыты гэты выраз у вершы Уладзіміра Мазго “Вясёлы снег курам на смех...” (рабочы сшытак, с. 65). Запішыце яе ў наступную пустую клетку другога слова-падказкі. (*Літара “м”.*)

— Знайсці наступныя літары са слова-падказкі вам дапаможа байка Эдуарда Валасевіча “Спех — курам на смех”.

Настаўнік раздае на парты тэкст байкі (*гл. дадатак*).

Спех — курам на смех

— Не галава ў цябе — лічыльная машына! —
над Янкаю жартуюць дружбакі. —
Лузгаеш прыклады, як Піфагор які!
І сапраўды, хлапчына
прыроджаны, здаецца, матэматык.
Другому і разжуй, і пакладзі ты ў рот,
і пракаўтнуць дапамажы ў дадатак...
А Яначка — наадварот —
такую кемлівасць і хватку мае,
што з лёту ўсё хапае!
Настаўніца ім не нахваліцца ніяк,
у прыклад вучням ставіць.
І тата цешыцца, і мама Янку славіць.
І трэба ж **у галошу сесці** так...
Кантрольную работу
ён першы ў класе палажыў на стол,
ды, як даведаліся потым,
за працу ледзь не атрымаў ён “кол”!
Што? Янка — і не знаў задачкі?
Вядома, знаў,
аднак з-за спешкі, з-за гарачкі
не дапісаў
ён недзе нуль...

Такія вывады адсюль:

Будзь Піфагорам ты ці Лабачэўскім, дружа,
работу правярай, не гарачыся дужа,
бо спех —
курам на смех.

Э. Валасевіч

Піфагор — старажытнагрэчаскі матэматык.

Лабачэўскі Мікалай Іванавіч — рускі матэматык.

Спех — паспешлівасць.

З кім параўноўваюць Янку дружбакі? Чаму? Знайдзіце ў творы ўстойлівы выраз, які выкарыстоўваецца ў сітуацыях, калі прыходзіцца падрабязна тлумачыць штосьці чалавеку. Падкрэсліце яго.

— Які з выдзеленых устойлівых выразаў падказаў вам, што Янка пацярпеў няўдачу, аказаўся ў няёмкім, смешным становішчы? З дапамогай малюнкаў аднавіце фразеалагізмы, якія маюць блізкае значэнне.

Выкананне задання 4 у сшытку.

Вучні аднаўляюць блізкія па значэнні фразеалагізмы *сесці ў галош, сесці ў лужыну, сесці на бабы*.

— Чаму ж хлопчык дрэнна напісаў кантрольную работу? Знайдзіце і падкрэсліце сказ, у якім перадаецца асноўная думка байкі. Які фразеалагізм сустрэўся ў ім? (*Фразеалагізм “курам на смех”*.) Выберыце з запісаў на дошцы правільнае тлумачэнне гэтага фразеалагізма. (*Настаўнік на дошцы робіць запісы: “вельмі мала”, “вельмі смешна”, “вельмі дрэнна”*.) Адно ці некалькі значэнняў мае фразеалагізм *курам на смех*? (*Некалькі*.)

— Я абяцала вам, што байка дапаможа знайсці літары і расшыфраваць другое слова-падказку. А літар няма... Паглядзіце на падказку. Перачытайце яшчэ раз байку. Якія здольнасці былі ў Янкі? Можна, у вашых светлых галовах з'явілася здагадка? (*Слова “кемлівасць”*.) У вас ёсць два словы-падказкі: *мозг, кемлівасць*. Якія вашы меркаванні пра кірунак руху па краіне знаёмых незнаёмцаў? (*Меркаванні вучняў*.)

— Сапраўды, Янка сеў у галош з-за паспешлівасці, але быў хлопчык ... (*разумны — слова “розум”*). Дзякуючы сваёй кемлівасці вы выбралі патрэбны кірунак. Але без Фразеневых выпрабаванняў кроку далей не ступім.

Выкананне задання 2 у сшытку.

Вучні разгадваюць і запісваюць фразеалагізмы, зашыфраваныя на малюнках.

— Прыдумайце ў парах сказ, выкарыстаўшы фразеалагізм, які вам найбольш запомніўся.

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сёння на занятках? (*У склад якіх уваходзіць слова “смех”*.) Фразеня падрыхтаваў вам яшчэ адно заданне, каб праверыць, ці запомнілі вы гэтыя выразы, ці можаце адпраўляцца ў падарожжа далей.

Настаўнік раздае на парты карткі са словамі, з якіх трэба скласці фразеалагізмы, чытае значэнне фразеалагізма, а дзеці складаюць з асобных слоў адпаведны фразеалагізм.

Настаўнік зачытвае значэнні фразеалагізмаў:

1) моцна смяяцца (качацца ад смеху, надрываць жываты ад смеху);

2) высмейваць кагосьці, штосьці (падымаць на смех);

3) вельмі мала (   );

4) вельмі недарэчна, смехатворна (   );

5) паспрачацца без якой-небудзь важнай прычыны, з-за дробязі
(,   );

6) адначасова весела і сумна (   );

7) з поўнай сур'ёзнасцю (   );

8) няма прычын, жадання весяліцца, жартаваць (   ).

— Які з атрыманых фразеалагізмаў мае некалькі значэнняў? Якія фразеалагізмы маюць блізкае значэнне? У вас на картках запісаны сказы. Замяніце некаторыя словы ці словазлучэнні складзенымі вамі фразеалагізмамі.

Настаўнік раздае на кожную парту карткі (гл. *дадатак*):

Хлопчыкі з-за камп'ютарнай гульні пасварыліся так, што няма жадання весяліцца.

Дзеці, убачыўшы мышку, паўскоквалі на лаўкі. Вось, сапраўды, адначасова весела і сумна.

Калі б мы расказалі нашым продкам, што тэлефон можна будзе насіць у кішэні, з нас бы пасмяяліся.

Вельмі крыўдна, што людзі часта сварацца з-за дробязей.

— Віншую, усе выпрабаванні пройдзены. Рухаемся далей.

Заняткі 29

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *розум*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх блізкія і супрацьлеглыя па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *розум* змешчаны малюнак; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся на папярэдніх занятках? Якое слова сустракаецца ў кожным з іх? (*Слова “смах”.*) Для таго каб рухацца далей, успомніце гэтыя фразеалагізмы па картках-падказках (*гл. дадатак*).

Працягваем знаёмства з жыхарамі краіны знаёмых незнаёмцаў.

II. Паўтарэнне.

Гульня “Знайдзі свой вугал”

У чатырох вуглах класа вывешваецца па адным малюнку частак цела чалавека. Кожнаму вучню раздаецца дэфармаваны фразеалагізм, у якім адсутнічаюць словы — назвы адной з чатырох частак цела чалавека. Кожнаму вучню трэба здагадацца, якога слова не хапае ў фразеалагізме, і падысці да адпаведнага малюнка ў класе. Вучні ў групах абмяркоўваюць, якія фразеалагізмы ў іх атрымаліся, потым па чарзе чытаюць фразеалагізмы ўсяму класу, тлумачаць іх значэнні (*гл. дадатак*).

Пасля таго як вучні кожнай групы правільна назавуць і патлумачаць значэнні ўсіх фразеалагізмаў, кожная група атрымлівае картку з літарай *р*, *о*, *з* або *у*. Картка з літарай *м* знаходзіцца ў руках настаўніка.

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

— Выйдзіце да мяне па адным прадстаўніку з кожнай групы. Вазьміце з сабой картку з літарай, якую вы атрымалі. Давайце паспрабуем скласці з гэтых літар слова. (*Настаўнік і чатыры вучні становяцца так, каб астатнія змаглі прачытаць слова “розум”.*)

— Ці такі кірунак руху мы абралі на мінулых занятках? Паглядзіце на дошку і прачытайце тое значэнне, якое адпавядае слову *розум*.

На дошцы зроблены запіс:

1) здольнасць мысліць, разумець;

2) магутнасць, аўтарытэт, сіла.

— Слова *розум* будзе ўваходзіць у склад вобразных выразаў, з якімі мы пазнаёмімся сёння ў краіне знаёмых незнаёмцаў.

На картках размешчаны фразеалагізмы *брацца за розум, набірацца розуму, жыць сваім розумам, жыць чужым розумам, узбрысці на розум, зводзіць з розуму, на добры розум, не майго розуму справа*. Замест слова *розум* на картках змешчаны адпаведны малюнак.

Выкананне заданняў 3, 1 у сшытку.

— Ці любіце вы чытаць кнігі? Скажыце, якім фразеалагізмам можна ахарактарызаваць чалавека, які спачатку не вельмі любіў чытаць, а потым стаў актыўным чытачом. Які фразеалагізм з прапанаваных мы можам выкарыстаць? (*Брацца за розум.*)

Вось што пісалі пра кнігі Якуба Коласа.

Настаўнік раздае на кожную парту тэкст для чытання (*гл. дадатак*).

Кожнага чалавека цягне на сваю радзіму. Калі жывеш у сваёй роднай старонцы, то здаецца, што ўсюды добра, дзе нас няма. А калі давядзецца табе доўгі час не бачыць ні роднага поля, ні сенажаці, ні сваіх кустоў, ні старой саламянай страхі, то пацягне цябе дадому. У маленькую хату, вакол якой цвітуць кветкі і лётаюць працавітыя пчолкі.

На свеце шырокім шмат ёсць вялікіх гарадоў. У гэтых гарадах многа багатых і разумных людзей. І ядуць яны смачна, і ўбраны яны хораша. А табе сярод іх нечага не хапае. І сам здзіўляешся. Раней неяк цягнула цябе пабачыць людзей, паглядзець свет, набрацца розуму, паспытаць навукі. А цяпер сумна табе, калі не бачыш роднай вуліцы, не чуеш родных песень...

Кепска было б зусім, каб не меў каля сябе кніжкі, у якой на роднай мове апісана ўсё, што бачыў і чуў на роднай старонцы.

Паводле Л. Сеўрука

Як вы разумеете выраз “ўсюды добра, дзе нас няма”?

Знайдзіце і прачытайце радкі, у якіх гаворыцца пра тое, чаму аўтар імкнуўся ў вялікіх гарады. Абвядзіце фразеалагізм, які сустраэўся ў сказе.

— Якое значэнне мае гэты фразеалагізм? (*Значэнне “станавіцца разумнейшым, разумнец”.*)

Чаму аўтар гаворыць, што без кніжкі было б зусім кепска? Якія кнігі пра нашу краіну вы чыталі? Пра што вы даведаліся з гэтых кніг?

А зараз паслухайце гісторыю пра маленькага хлопчыка. Аднойчы ўлетку сябрам Рыгоркі ўзбрыло на розум пайсці на рэчку купацца. Ён з радасцю далучыўся да кампаніі. Калі хлопчык вярнуўся дадому, то ўбачыў каля каліткі матулю, па шчаках якой цяклі слёзы.

— Як вы думаеце, чаму плакала матуля? Што б вы паралілі хлопчыку?
(*Трэба жыць сваім розумам, не трэба жыць чужым розумам.*)

Вызначыць далейшы напрамак руху па краіне знаёмых незнаёмцаў дапамогуць фразеалагізмы, з якімі вы пазнаёміліся на занятках.

Выкананне задання 4 у сшытку.

— Што вы заўважылі? (*Зафарбаваны квадрацік.*) Пастаўце літары з зафарбаваных квадрацікаў у адпаведнасці з прапанаванай ніжэй паслядоўнасцю.

Настаўнік чытае: *жыві сваім розумам — разважаючы разумна — моцна зачаравала — узбыло на розум.*

На дошцы зроблены запіс:

— Якое слова вы атрымалі? (*Слова “толк”.*) Як вы думаеце, што такое толк? (*Меркаванні вучняў.*) Выберыце на дошцы значэнне гэтага слова. (*Можна прапанаваць знайсці значэнне ў тлумачальным слоўніку.*)

1) Сэнс, значэнне, сутнасць.

2) Дрэнная справа.

3) Карысць, добры вынік.

4) Дарэмныя дзеянні.

— На наступных занятках нас чакаюць цікавыя адкрыцці, да якіх трэба быць падрыхтаванымі. Будзем набірацца розуму.

Выкананне задання 2 у сшытку.

Вучні прыгадваюць фразеалагізмы, якія можна выкарыстаць у сітуацыях, адлюстраваных на малюнках. (*Звяла з розуму, не майго розуму справа, набралася розуму, жыве сваім розумам, узбыло на розум.*)

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— Падвядзем вынікі нашай работы. У кожнага з вас на парце частка фразеалагізма (па колькасці вучняў на занятках). Ваша задача — сабраць вобразны выраз, заняць групай любое свабоднае месца ў класе. Успомніць значэнне выразу.

брацца	за	розум

набірацца	розуму

жыць	сваім	розумам

узбылі	на	розум

зводзіць	з	розуму

не	майго	розуму	справа

жыць	чужым	розумам

— Правяраем. Я буду ўзгадваць значэнне фразеалагізма. Калі гэта ваш вобразны выраз, вы выходзіце ўсёй групай да дошкі і з картак складаеце фразеалагізм. Настаўнік дастае з канверта картку са значэннем фразеалагізма, зачытвае яе.

Значэнні фразеалагізмаў:

- 1) рабіцца разважлівым, станавіцца разумнейшым (*брацца за розум*);
- 2) станавіцца разумнейшым, разумнець (*набірацца розуму*);
- 3) быць самастойным у сваіх дзеяннях, учынках, прытрымлівацца сваіх поглядаў (*жыць сваім розумам*);
- 4) не мець самастойнай думкі, прытрымлівацца чужых поглядаў (*жыць чужым розумам*);
- 5) раптоўна, выпадкова з’явіцца ў свядомасці (*узбрысці на розум*);
- 6) выклікаць пачуццё захаплення, моцна зачароўваць (*зводзіць з розуму*);
- 7) разважаючы разумна (*на добры розум*);
- 8) мяне не датычыць (*не майго розуму справа*).

— Якія з названых фразеалагізмаў маюць блізкае значэнне? Супрацьлеглае значэнне? Вы добра запамнілі фразеалагізмы са словам *розум*. З лёгкай душой можам рухацца далей.

Заняткі 30

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *толк*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх блізкія і супрацьлеглыя па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *толк* змешчаны малюнак; фішкі з фразеалагізмамі; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся на папярэдніх занятках? (*Вучні называюць па адным фразеалагізме і займаюць сваё месца.*) Якое слова сустракаецца ў кожным з іх? (*Слова “розум”.*) Сёння мы працягнем знаёмства з жыхарамі краіны знаёмых незнаёмцаў.

II. Паўтарэнне.

Гульня “Ланцужок ведаў”

— Я буду зачытваць Фразеневы пытанні. Вы выбіраеце малюнак з выявай патрэбнай часткі цела. Калі адказ правільны, малюнак застаецца ў ланцужку, калі малюнак выбраны памылкова, вяртаем яго ў стосік. Ваша задача — утварыць самы доўгі ланцужок з малюнкаў.

У кожнага вучня ці пары вучняў на парце стосік з выявамі частак цела.

Пытанні:

1. Што трымаюць на замку, калі трэба маўчаць? (*Рот.*)
2. Што можа выцягвацца ад здзіўлення? (*Твар.*)
3. Не горшыя за іншых. Самі з ... (*вусамі*).
4. Што можна скрывіць, каб паказаць незадаволенасць? (*Вусны.*)
5. Што востраць, калі хочучь завалодаць чымсьці? (*Зубы.*)
6. Што шырокае ў прагнага, зайздроснага чалавека? (*Горла.*)
7. На чым вісяць, калі аказваюцца ў небяспечным становішчы? (*На валаску.*)
8. Якую частку цела можна назваць садовай у няўважлівага чалавека? (*Галаву.*)
9. Што трашчыць, калі чалавек траціць здольнасць лагічна разважаць ад мноства спраў? (*Лоб.*)
10. Калі зусім блізка, то кажуць: *падаць ... (рукой).*

11. Калі гавораць рэзка, не выбіраючы слоў, то кажуць, што сякуць з ... (пляча).

12. Праз што глядзяць, калі знарок на штосьці не звяртаюць увагі? (Праз пальцы.)

13. З чаго вылузваюцца, калі вельмі стараюцца? (Са скуры.)

14. За чым хаваюцца, калі перакладаюць адказнасць на каго-небудзь? (За спінай.)

15. За што бяруцца, калі становяцца разважлівымі? (За розум.)

Праводзіцца падвядзенне вынікаў. Аб'яўляецца ўладальнік самага доўгага ланцужка малюнкаў.

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

— Якое слова падказалі вам фразеалагізмы са словам *розум* на мінулых занятках? Разгадайце змешчаны на дошцы рэбус, праверце правільнасць выбранага кірунку:

— Якое слова ў вас атрымалася? (Слова “толк”.) Прачытайце, якія значэнні мае слова *толк*. Вертыкальнымі рысычкамі (|) аддзяліце словы адно ад аднаго ў тлумачэннях значэння слова *толк*.

На дошцы зроблены запіс:

1) сэнсзначэннесутнасць;

2) карысцьдобрывынік.

— Адназначным ці мнагазначным з'яўляецца гэтае слова? (Мнагазначным.) Яно будзе ўваходзіць у склад вобразных выразаў, з якімі мы пазнаёмімся сёння ў краіне знаёмых незнаёмцаў.

— Здагадайцеся, якія выразы падрыхтаваў для нас Фразеня. (Збівацца з толку, ведаць толк, узяць сабе ў толк, з толкам, без толку, збіваць з толку, няма толку.) Замест слова *толк* на картках змешчаны адпаведны малюнак.

Выкананне заданняў 3, 1 у сшытку.

Вучні знаходзяць блізкія па значэнні фразеалагізмы да прапанаваных. (Збіць з толку — збіць з панталыку; узяць у толк — браць на розум; збівацца з толку — губляць галаву — збівацца з нагі.)

— Які фразеалагізм лішні? (На добры розум — літара “д”.) Запішыце выдзеленую літару з фразеалагізма ў першую пустую клетку, каб разгадаць слова, якое ўкажа кірунак руху на наступных занятках.

На дошцы зроблены запіс:

Выкананне задання 4 у сшытку.

— Якую літару ўставілі ў пустыя кружочки? Запішыце яе ў слова-падказку. (*Літара “у”.*)

— Спадзяюся, што вы ўжо ведаеце толк у фразеалагізмах і зможаце замяніць слова патрэбным вобразным выразам у тэксце.

Настаўнік раздае на парты тэкст (*гл. дадатак*).

Сцёпка з дзедам выйшлі з дому і накіраваліся ў лес. Дзень выдаўся ціхі і светлы. Вясна ўжо паварочвала на лета.

На светлай палянцы селі адпачыць. Глядзіць Сцёпка, а на сучку елкі адзіночкі, як на руцэ мезенец, баравічок вісіць.

Падхапіўся хлопчык на ногі, да дрэва падбег. Дзівіцца на баравічок, ніяк **зразумець** ( ) не можа, адкуль ён на елцы з’явіўся.

— Дзядуля, адкуль гэты баравічок узяўся, хто яго на сучок павесіў? — нарэшце запытаўся хлопчык.

— Гэта я, унучак, баравічок павесіў для вавёрачак. Цяжка звяркам зімою, вось я і падкормліваю іх. Праўда, восенню на гэтай елцы тры баравічкі віселі, а цяпер, бачыш, толькі адзін застаўся.

Паводле Я. Галубовіча

? Якім фразеалагізмам са словам *толк* можна замяніць выдзеленае слова ў тэкście? Запішыце гэты выраз у дужках. Што здзівіла хлопчыка? Як можна ахарактарызаваць дзядулю хлопчыка?

— Спадзяюся, што апавяданне не збіла вас з толку і вы зможаце знайсці яшчэ тры літары, каб дапоўніць слова-падказку. Вам дапаможа ў гэтым заданне 2.

— Выберыце выдзеленую літару з фразеалагізма ў тых сказах, лічбы каля якіх выдзелены колерам. Запішыце іх у слова-падказку. (*Вучні выбіраюць літары “м”, “к”, “а”.*) Якое слова атрымалася? (*Слова “думка”.*)

— Малайчыны. Вы ўсё зрабілі з толкам, таму ў вас атрымалася вызначыць далейшы кірунак руху па краіне знаёмых незнаёмцаў.

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— Але без праверкі вашых ведаў Фразеня не дазволіць вам рухацца далей. З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сёння на занятках? (*У склад якіх уваходзіць слова “толк”.*)

Настаўнік кожнаму раздае картку. Работа арганізоўваецца ў парах.

— Дапішыце ў фразеалагізмы прапушчаныя часткі слова:

В _____ толк	
У _____ у толк	
___ толкам	
З _____ ць з толку	
б___ толку	
З _____ ца з толку	
Н _____ толку	

— Праверым, што ў вас атрымалася. (*Ведаць, узяць, з, збіць, без, збіцца, няма.*) У вас атрымалася аднавіць фразеалагізмы. Праверым, ці зможаце вы патлумачыць іх значэнні. Я буду называць лічбу і зачытваць значэнне вобразнага выразу. Ваша задача — паставіць названую лічбу насупраць фразеалагізма, значэнне якога я патлумачыла.

Значэнні фразеалагізмаў:

- 1) зразумець, уясніць;
- 2) дарэмна, упустую;
- 3) разумна, талкова;
- 4) вельмі добра разбірацца ў чым-небудзь, кім-небудзь;
- 5) выклікаць замяшанне, разгубленасць; зблытваць;
- 6) няма карысці;
- 7) дайсці да замяшання, разгубленасці.

Кожны вучань выконвае заданне самастойна.

— Ад шчырага сэрца віншую вас: вы выдатна справіліся з выпрабаваннем. Плячо да пляча можам рухацца далей.

Заняткі 31

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзяць словы *думка, думаючы*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх блізкія і супрацьлеглыя па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *думка* змешчаны малюнак; карткі з дэфармаванымі фразеалагізмамі і малюнка частак цела чалавека; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся на папярэдніх занятках? Якое слова сустракаецца ў кожным з іх? (*Слова “толк”.*) У вас на партах ляжаць карткі з фразеалагізмамі. Я буду называць па чарзе значэнні некалькіх вобразных выразаў. Тыя з вас, у каго на парце акажацца картка з фразеалагізмам, значэнне якога я ўзгадала, павінны падняцца са сваіх месц і гучна вымавіць патрэбны фразеалагізм.

Настаўнік зачытвае значэнні фразеалагізмаў, узгадваючы адзін і той жа фразеалагізм некалькі разоў. Затым па камандзе настаўніка вучні ў парах мяняюцца карткамі. Работа арганізоўваецца аналагічна.

— Працягваем знаёмства з жыхарамі краіны знаёмых незнаёмцаў.

II. Паўтарэнне.

Гульня “Пільны памочнік”

— На дошцы пад нумарамі вы бачыце карткі з фразеалагізмамі, на якіх закрыта выява часткі цела чалавека. Ваша задача — успомніць, якая частка цела схавана, і на парце пакласці патрэбны малюнак.

Настаўнік вывешвае на дошку карткі на свой выбар. Работа арганізоўваецца ў парах. На кожную парту раздаецца камплект малюнкаў частак цела і выяў, звязаных з імі:

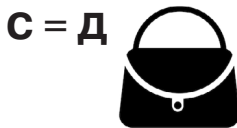
у	просяцца	краем	
	разбегліся	трапляе не ў	, а ў вока

Напрыклад: малюнкi рота, вока, вуха, брыва.

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

— Рухаемся след у след за Фразенем. Нас чакае рэбус, які дапаможа ўзнавіць слова ў складзе вобразных выразаў, з якімі мы пазнаёмімся сёння ў краіне знаёмых незнаёмцаў.

На дошцы змешчаны рэбус:

— Якое слова зашыфравана ў рэбусе? (Слова “думка”.) Вы ўжо ведаеце некаторыя фразеалагізмы з дадзеным словам. Паспрабуйце аднавіць гэтыя фразеалагізмы і блізкія ім па значэнні, а таксама ўспомніць значэнні гэтых выразаў з дапамогай слоў-падказак.

Выконваецца заданне 1 на картках (гл. *дадатак*).

— Здагадайцеся, якія яшчэ выразы падрыхтаваў для нас Фразеня. (Збірацца з думкамі, на думках, без задняй думкі, задняя думка, не доўга думаючы.) (Замест слова “думка” на картках змешчаны адпаведны малюнак.)

Выкананне задання 3 у сшытку.

На дошцы зроблены запіс:

— Пры выкананні наступнага задання вы зможаце знайсці літары для слова, якое вызначыць далейшы кірунак руху па краіне знаёмых незнаёмцаў.

Выканайце заданне — і вы знойдзеце літары слова-падказкі. Злучыце фразеалагізмы з левага слупка з блізкімі па значэнні выразамі з правага слупка (гл. *дадатак*).

Настаўнік раздае на кожную парту тэкст (гл. *дадатак*).

Наш сцяг

Кожная краіна _ае свае апазнавальныя сі_валы. І Рэспубліка Беларусь не выключэнне. Афіцыйны_і сі_валамі Беларусі з’яўляюцца герб, сцяг і гі_н. Яны — сведчанне таго, што Беларусь **на ўсю _оц** заяўляе пра сябе як пра незалежную дзяржаву.

Паколькі ў розных краін і народаў розная гісторыя — розная ў іх і сі_воліка. На гербах і сцягах _ожна ўбачыць грозных львоў, драпежных арлоў, кароны і крыжы, сонца, _есяц, зоркі і нават лісток клёна.

Дзяржаўны сцяг Беларусі складаецца з двух гарызантальна раз_ешчаных палос. Верхняя — чырвонага колеру, ніжняя — зялёнага.

Чырвоны колер са старажытных часоў служыў знака_Сонца, сі_валізуе кроўныя сувязі, брацтва. Адначасова гэта знак шчаслівага жыцця. Зялёны колер — гэта колер палёў, лугоў, лясоў, якія спакон вякоў займалі асноўную частку тэрыторыі нашай краіны. Зялёны — колер добра, росту, развіцця, дабрабыту і _іру.

Сцяг Беларусі _ае адну яшчэ вельмі важную, характэрную рысу — гэта арна_ент. Лічыцца, што Беларусь была адной з першых краін, якая выкарыстала нацыянальны арна_ент у якасці элемента дзяржаўнага сцяга.

Беларускі сцяг лятаў у кос_ас, узні_аўся на самыя высокія горныя вяршыні, быў у Антарктыдзе. Спартс_ены пасля сваіх пера_ог у рукі бяруць Дзяржаўны сцяг. Герб і сцяг нашай краіны вячаюць усе дзяржаўныя ўстановы.

— Прачытайце. Пра які афіцыйны сімвал Рэспублікі Беларусь гаворыцца ў тэксце? Якая інфармацыя пра нашу краіну “зашыфравана” ў Дзяржаўным сцягу?

— Якая літара прапушчана ў словах? Якую літару са слова-падказкі мы толькі што разгадалі? (*Літару “м”.*)

— Знайдзіце і падкрэсліце ў тэксце фразеалагізм, які мае значэнне з самага даўняга часу, спрадвечу.

— Якое значэнне мае выдзелены ўстойлівы выраз у тэксце? Злучыце фразеалагізм з яго значэннем.

Выкананне задання 4 у сшытку.

— Дапоўніце слова-падказку яшчэ дзвюма літарамі, узятымі з тлумачэння значэння фразеалагізма. (*Літары “я”, “а”.*)

Выкананне задання 2 у сшытку.

— Якім фразеалагізмам вы дапоўнілі другі сказ з задання 2? Якая літара выдзелена ў ім? (*Літара “ь”.*) Гэта яшчэ адна літара са слова-падказкі. Колькі літар вы разгадалі? (*Шэсць.*) Маё сэрца спявае, вы сабралі ўсе літары. Падумайце, якое слова можна з іх скласці. (*Слова “памяць”.*) Вы зноў не ўдарылі тварам у грязь і справіліся з задачай.

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сёння на занятках? (*У склад якіх уваходзяць словы “думка”, “думаючы”.*) Фразеня падрыхтаваў вам некалькі заданняў, каб праверыць, ці можаце вы адпраўляцца ў падарожжа далей.

— Увага, заданне першае. Якія фразеалагізмы падыходзяць да сітуацый, адлюстраваных на малюнках? Каб пацвердзіць сваю думку, вам трэба да кожнага малюнка прыдумаць сказ або некалькі сказаў.

Выконваецца заданне ў групах. Кожнай групе раздаецца набор малюнкаў (*гл. дадатак*).

Адказы:

не доўга думаючы	прышло на думку	не ідзе з галавы, на думках	не ідзе з галавы, на думках

— У вас выдатна атрымалася падбіраць фразеалагізмы да жыццёвых сітуацый. Наступнае заданне пакажа, ці запамнілі вы значэнні фразеалагізмаў. Я буду чытаць значэнне фразеалагізма, вам неабходна будзе назваць яго і падысці да адпаведнай карткі ў класе.

Робота арганізоўваецца па картках з часткамі фразеалагізмаў і малюнкамі, але настаўнік размяшчае іх у розных месцах класа. Настаўнік дастае з канверта картку са значэннем фразеалагізма, зачытвае яе, вучні называюць фразеалагізм, паказваюць адпаведную картку ў класе.

Значэнні фразеалагізмаў:

1) засяродзіцца на чымсьці і паспрабаваць абдумаць рашыць штосьці *(сабрацца з думкамі)*;

2) займаць, захапляць *(на думках)*;

3) шчыра, без скрытага намеру *(без задняй думкі)*;

4) скрыты намер, таемная задума *(задняя думка)*;

5) зараз жа, адразу, неадкладна *(не доўга думаючы)*;

6) раптоўна, выпадкова з'яўляецца ў свядомасці *(прыходзіць на думку)*;

7) пастаянна прысутнічае ў свядомасці, не забываецца *(не ідзе з думак)*.

— Дзякуючы таму што вы ведаеце толк у фразеалагізмах, мы сёння зрабілі крок наперад. Але не задзірайце нос, нас чакаюць новыя выпрабаванні на наступных занятках.

Заняткі 32

Мэта: пазнаёміць навучэнцаў з фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзіць слова *памяць*; патлумачыць значэнні гэтых фразеалагізмаў з апорай на кантэкст; вучыць знаходзіць у тэкстах названыя фразеалагізмы, падбіраць да іх блізкія па значэнні, выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *памяць* змешчаны малюнак; карткі з фразеалагізмамі і іх значэннямі; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся на папярэдніх занятках?
На дошцы змешчаны малюнкi:

— Якія словы нагадваюць вам малюнкi, размешчаныя на дошцы?
(Словы “толк”, “думка”, “розум”.) Каб заняць сваё месца, трэба ўспомніць фразеалагізм з гэтымі словамі. (Вучні прыгадваюць знаёмыя фразеалагізмы.)
Працягваем знаёмства з жыхарамі краіны знаёмых незнаёмцаў.

II. Паўтарэнне.

— Спачатку — выпрабаванне Фразені. Перад вамі фразеалагізмы і тлумачэнні іх значэнняў. Ваша задача — правільна ўтварыць пару, паклаўшы насупраць карткі з вобразным выразам картку з яго значэннем.

На кожнай парце стосік картак, на якіх запісаны як фразеалагізмы, так і іх значэнні:

без толку
збіць з толку
збіцца з толку
ведаць толк

дарэмна, упустую
выклікаць замяшанне, разгубленасць; забытаць
дайсці да замяшання, разгубленасці; забытацца
вельмі добра разбірацца

узяць сабе ў толк
няма толку
збірацца з думкамі
не ідзе з думак
прыходзіць на думку
без задняй думкі
не доўга думаючы
брацца за розум
жыць сваім розумам
на добры розум
не майго розуму
узбрыло на розум

зразумець, уясніць
няма карысці
спрабаваць абдумаць, рашыць штосьці
прысутнічае ў свядомасці, не забываецца
раптоўна, выпадкова з'яўляецца ў свядомасці
шчыра, без скрытага намеру
зараз жа, адразу, неадкладна
рабіцца разважлівым, становіцца разумнейшым
прытрымлівацца сваіх поглядаў
разважаючы разумна
мяне не датычыць
раптоўна, выпадкова з'явілася ў свядомасці

Праводзіцца праверка.

III. Знаёмства з новым матэрыялам.

— Выкарыстайце здольнасць запамінаць, захоўваць і аднаўляць у свядомасці ранейшыя ўражанні і назавіце слова, якое вы склалі на папярэдніх занятках. (Слова “памяць”.) Слова *памяць* будзе ўваходзіць у склад тых устойлівых выразаў, з якімі мы пазнаёмімся сёння. Успомніце з папярэдніх заняткаў фразеалагізмы, у склад якіх уваходзіць слова *памяць*. (Усплываць у памяць, уразацца ў памяць.) Аднавіце фразеалагізмы, блізкія да іх па значэнні.

Выкананне заданняў 1, 3 у сшытку.

Вучні аднаўляюць фразеалагізмы (*усплываць у памяці, лезці ў галаву, пыходзіць на думку, узбрысці на розум; не выходзіць з галавы, не ідзе з памяці, стаіць цвіком у галаве*), суадносяць беларускія фразеалагізмы і іх рускія адпаведнікі.

— Здагадайцеся, якія яшчэ выразы падрыхтаваў для нас Фразеня. (*Выкідаць з памяці, перабіраць у памяці, вылятаць з памяці, на памяць, па свежай памяці, па памяці, без памяці.*) Замест слова *памяць* на картках змешчаны адпаведны малюнак.

— Знайдзіце і падкрэсліце ў сказах фразеалагізмы, значэнні якіх тлумачацца ў правым слупку.

Выкананне заданняў 4, 5 у сшытку.

Вучні знаходзяць ў табліцы блізкія па значэнні фразеалагізмы. (*Выкідаць з памяці — выкрэсліваць з памяці — выкідаць з галавы; перабіраць у памяці — перабіраць у думках — перабіраць у галаве; вылятаць з памяці — выходзіць з галавы — вылятаць з галавы — у адно вуха ўлятае, а ў другое вылятае; на памяць — па памяці.*)

— Калі я рыхтавалася да заняткаў, у памяці ўсплыў верш, з якім я хачу вас пазнаёміць.

На кожную парту раздаецца тэкст верша (гл. *дадатак*).

Малая кватэра

А вячэрні час — найгоршы.
Я ўрокі паўтараю,
барабаніць брат малодшы,
а сястра на скрыпцы грае.
Мне той музыкі не шкода —
як на памяць верш вучыць?
І сягоння, як заўсёды,
тэлевізар не маўчыць.
Грае Таня, брат страляе —
так заўсёды час свой бавяць.
Ясна, ім *бяда малая*,
верш ці вывучу на памяць.
Тэлевізар мілы тату —
як яго ды не ўключыць!
Пашумець прыемна брату,
але як мне верш вучыць?

М. Дукса

? Прачытайце. Чым заклапочаны хлопчык? Што перашкаджае яму вучыць верш? Як яму могуць дапамагчы сваякі? Калі б вы паралілі хлопчыку рабіць урокі?

Знайдзіце і падкрэсліце ў тэксце фразеалагізм, які мае значэнне *не звяртаючыся да тэксту, помнячы што-небудзь*.

— Прачытайце сказ, запісаны на дошцы:

Таня падарыла сяброўцы на памяць марскую ракавінку.

— Якое значэнне мае фразеалагізм *на памяць* у гэтым сказе? Прачытайце тлумачэнні, запісаныя на дошцы. Выберыце патрэбны нумар і пакажыце з дапамогай пальцаў.

Тлумачэнні фразеалагізма:

1) для таго каб помніць, не забываць кагосьці, штосьці;

2) што-небудзь не датычыцца каго-небудзь;

3) назаўсёды;

4) не звяртаючыся да тэксту, помнячы што-небудзь;

5) сумна.

— Адно ці некалькі значэнняў мае фразеалагізм *на памяць*?

— Прачытайце выдзелены ўстойлівы выраз у вершы. Знайдзіце сярод запісаў на дошцы яго значэнне. Патрэбны нумар пакажыце з дапамогай пальцаў.

— Прапаную вам сабрацца з думкамі і па свежай памяці дапоўніць сказы фразеалагізмамі са словам *памяць*.

Выкананне задання 2 у сшытку.

Вучні дапаўняюць сказы фразеалагізмамі. (*Выкінуць з памяці, перабіраць у памяці, па памяці, без памяці, па свежай памяці.*)

— З гэтым заданнем вы справіліся добра. Праверым, ці зможаце вы разгадаць Фразеневу загадку і аднавіць прапушчаныя словы ў фразеалагізмах, карыстаючыся падказкамі.

На кожную парту раздаецца табліца з дэфармаванымі фразеалагізмамі і іх значэннямі. Пажадана, каб вучні самі зразумелі, што трэба суадносіць фразеалагізм і значэнне, якім адпавядаюць аднолькавыя геаметрычныя фігуры (*гл. дадатак*).

IV. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся сёння на занятках? (*Усклад якіх уваходзіць слова “памяць”.*) Фразеня падрыхтаваў вам яшчэ адно заданне, каб праверыць, ці запамнілі вы гэтыя выразы, ці можаце адпраўляцца ў падарожжа далей. (*Настаўнік раздае на парты карткі са словамі, з якіх трэба скласці фразеалагізмы.*) Я буду чытаць вам значэнне фразеалагізма, а вам трэба будзе з асобных слоў скласці адпаведны фразеалагізм.

Значэнні фразеалагізмаў:

1) перастаць думаць пра кагосьці, штосьці (выкінуць з памяці ; выкрасліць з памяці);

2) успамінаючы, абдумваць паслядоўна адно за адным (у памяці ; перабіраць);

3) зусім забылася (вылецела з памяці);

4) не звяртаючыся да тэксту, помнячы што-небудзь (па памяці ; на памяць);

5) пакуль яшчэ добра помніцца, пакуль не забылася (па свежай памяці);

6) вельмі моцна (без памяці);

7) пры жыцці каго-небудзь, хто быў сведкам чаго-небудзь (на памяці);

8) каб помніць, не забываць каго-небудзь, што-небудзь (на памяць).

— Які са складзеных фразеалагізмаў мае некалькі значэнняў? Якія фразеалагізмы маюць блізкае значэнне?

— Нашы заняткі заканчваюцца. Чым яны адрозніваюцца ад папярэдніх? (*Не знайшлі слова-падказкі, не вызначылі далейшага кірунку руху.*) Віншую вас! Мы плячо да пляча пераадолелі вялікую адлегласць. Падарожжа па краіне знаёмых незнаёмцаў заканчваецца. Але не вешайце нос, на наступных занятках мы ўспомнім, якія фразеалагізмы вам урэзаліся ў памяць, якія вы ведаеце як свае пяць пальцаў, а якія... у адно вуха ўляцелі, а ў другое вылецелі. Спадзяюся, што такіх фразеалагізмаў будзе з вераб’ёў нос. Да сустрэчы!

Заняткі 33

Мэта: прыгадаць і назваць вывучаныя саматычныя фразеалагізмы, у склад якіх уваходзяць словы *вока, вуха, рот, язык, нос, твар, вус, барада, вусны, зубы, горла, голас, волас, галава, лоб*; замацоўваць уменні знаходзіць іх у кантэксце, тлумачыць іх значэнні, падбіраць да іх блізкія і супрацьлеглыя па значэнні; вучыць выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталаванне: карткі з фразеалагізмамі, на якіх замест слова *памяць* змешчаны малюнак; карткі з фразеалагізмамі і іх значэннямі; сшытак на друкаванай аснове.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— З якімі фразеалагізмамі мы пазнаёміліся на папярэдніх занятках? Якое слова сустракаецца ў кожным з іх? (*Слова “памяць”.*) У вас у руках карткі з вобразнымі выразамі, у склад якіх уваходзіць слова *памяць*. Я буду зачытваць па адным значэнні фразеалагізмаў. Калі гэта значэнне “вашага” фразеалагізма, вы гучна называеце вобразны выраз і займаеце сваё месца. (*Карткі з аднолькавым фразеалагізмам могуць быць у 2–3 чалавек у залежнасці ад колькасці вучняў на занятках.*)

II. Паўтарэнне і падагульненне.

— Сёння мы завяршаем першую частку падарожжа па краіне знаёмых незнаёмкаў. Фразеня прапаноўвае вам прыгадаць па свежай памяці тыя фразеалагізмы, з якімі мы пазнаёміліся ў час падарожжа. На дошцы з’яўляецца выява Фразені, галава і шыя закрыты аркушам паперы з пыталнікам. Як вы думаеце, назвы якіх частак цела будуць уваходзіць у склад фразеалагізмаў, што будзем сёння ўзгадваць?

Вучні называюць часткі цела, настаўнік вывешвае на дошку іх выявы. Пасля здымаецца аркуш паперы. Прыгадваюцца тыя часткі цела, якія не былі названы. Настаўнік вывешвае на дошку адпаведныя малюнкi.

— Прапаную не толькі ўзгадаць фразеалагізмы, але і пагуляць у інтэлектуальную гульню.

Гульня “Лепшыя знаўцы фразеалагізмаў”

— Па выніках гульні адна з каманд атрымае гэта званне. Пачынаем. Гуляць будзем у камандах. У вас на партах фразеалагізмы, у якіх прапушчана назва часткі цела. Вам трэба ўспомніць, назва якой часткі цела прапушчана, знайсці ігракоў, у якіх на картках прапушчана тое ж слова, аб’яднацца ў адну каманду, заняць свабоднае месца і запісаць назву прапушчанай часткі цела на аркушы паперы, што складзены домікам. Гэта і будзе назва вашай каманды.

Настаўнік перад пачаткам гульні раздае на кожную парту фразеалагізм (гл. *дадатак*) з прапушчанай назвай часткі цела такім чынам, каб вучні змаглі аб'яднацца ў 3 ці 4 каманды ў залежнасці ад колькасці чалавек на занятках.

Каманда, ігракі якой аб'ядналіся ў групу правільна, атрымлівае 4 балы.

— Збіраючыся ў каманды, вы аднавілі фразеалагізмаў з вераб'ёў нос, а ўжо ведаеце іх поўны рот. Заданне для каманд: скласці пары з фразеалагізма і выявы часткі цела, назва якой уваходзіць у склад гэтага вобразнага выразу. Успомніць значэнні гэтых фразеалагізмаў.

Кожная каманда атрымлівае набор картак (гл. *дадатак*).

У кожную каманду накіроўваецца кантралёр, які пры праверцы будзе падлічваць колькасць правільных адказаў. Кожная каманда па чарзе называе фразеалагізм. Калі каманда ўгадала значэнне фразеалагізма, яна атрымлівае дадатковы бал.

— Назавіце сярод складзеных фразеалагізмаў блізкія па значэнні. (*На ўвесь голас / на ўсё горла, і вухам не вядзе / і брывом не вядзе, валасы становяцца дыбам / вочы на лоб лезуць.*) Ці лёгка было выканаць гэта заданне? (*Цяжка патлумачыць значэнні некаторых фразеалагізмаў.*) Збірайцеся з думкамі. Наступнае выпрабаванне: дапоўніце фразеалагізмы патрэбнымі словамі з дапамогай малюнкаў-падказак.

Выкананне задання 3 у сшытку.

Вучні абмяркоўваюць заданне ў групе, але кожны вучань выконвае яго ў сваім сшытку.

За кожны правільна складзены і патлумачаны фразеалагізм каманда атрымлівае адзін бал.

— Многія фразеалагізмы маюць як блізкае, так і супрацьлеглае значэнне. Перад вамі спіс фразеалагізмаў (*кожнай групе вучняў раздаецца картка са спісам фразеалагізмаў*):

	Язык гладка ходзіць
	Вачэй не паказваць
	Не ўдарыць тварам у гразь
	Паварочвацца тварам
	З другіх вуснаў
	Галава садовая
	На лобе напісана
	За вочы
	Вышэй галавы

— Я буду называць вобразны выраз і лічбу. Ваша задача — сярод прапанаваных у спісе фразеалагізмаў знайсці супрацьлеглы па значэнні да названага мной і насупраць яго паставіць названую мной лічбу.

Настаўнік называе фразеалагізмы: *з вераб'ёў нос, язык дрэнна падвешаны, светлая галава, з першых вуснаў, паварочвацца спінай, высоўваць нос, на лоб не напісана, падаць тварам у грязь, у лоб.*

Ведаць фразеалагізмы і ўзгадваць іх значэнне — гэта выдатна, але недастаткова для звання “Лепшы знаўца фразеалагізмаў”. Важна ўмець знаходзіць іх у тэкстах і выкарыстоўваць у маўленні.

— Прачытайце верш, змешчаны ў заданні 1. Якім фразеалагізмам вы яго дапоўнілі? Каго называюць франтам? Чаму паэтэса называе страка-зу франціхай? Як вы думаеце, чаму менавіта камарыха шыла страказе сукенку? Чаму ніткі яна прасіла ў павучка? Якое значэнне мае фразеалагізм *да твару?* (*Ідзе, падыходзіць каму-небудзь.*)

— Прачытайце тэкст, змешчаны ў заданні 2. Які фразеалагізм сустраэўся ў ім? (*Фразеалагізм “не зводзіў вачэй”.*) Якое значэнне ён мае? (*Пільна, уважліва, не адрываючыся глядзець на кагосьці або штосьці.*)

За кожны правільны адказ каманда атрымлівае 1 бал.

— Спадзяюся, што ў наступным заданні вы з лёгкасцю зможаце самастойна дапоўніць сказы патрэбнымі ўстойлівымі выразамі.

Выкананне задання на картках (*гл. дадатак*).

За кожны правільна складзены сказ каманда атрымлівае 1 бал.

III. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— Якія фразеалагізмы мы сёння ўспаміналі? (*У склад якіх уваходзяць словы “вока”, “вуха”, “рот”, “язык”, “нос”, “твар”, “вус”, “барада”, “вусны”, “зубы”, “горла”, “голас”, “волас”, “галава”, “лоб”.*) У Фразені ёсць для вас апошняе выпрабаванне. У мяне ў руках чароўны мяшэчак. Зараз з кожнай каманды па чарзе будзе выбягаць адзін ігрок і даставаць з мяшэчка малюнак. Ubачыўшы яго, ігрок будзе называць фразеалагізм са словам — назвай часткі цела чалавека, якая адлюстравана на малюнку. Калі фразеалагізм названы правільна, малюнак кладзецца назад у мяшэчак, а каманда атрымлівае за правільны адказ 1 бал. Ігрок вяртаецца на месца, выбягае наступны. Паўтарацца, называючы фразеалагізмы, нельга. На гэта выпрабаванне — 3 хвіліны. Час пайшоў. (*Да дошкі запрашаюцца па адным іграку з кожнай каманды.*)

Напрыканцы заняткаў падлічваецца агульная колькасць балаў, якую атрымала кожная каманда. Кожны ігрок каманды-пераможцы атрымлівае званне “Лепшы знаток фразеалагізмаў”.

— Віншую ігракоў каманды-пераможцы! Па свежай памяці вы ўспомнілі многа фразеалагізмаў, нядрэнна патлумачылі іх значэнні. Я бачу, што ў вас добра варыць галава. Але не трэба рваць на сабе валасы тым ігракам, якія сёння не сталі пераможцамі. На наступных занятках у вас будзе магчымасць не ўдарыць тварам у грязь. Да сустрэчы!

Заняткі 34

Мэта: прыгадаць і назваць вывучаныя фразеалагізмы, у склад якіх уваходзяць словы *рука, палец, плячо, нага, пятка, след, крок, скура, спіна, бок, сэрца, душа (дух), сляза, смех, розум, толк, думка*; замацоўваць уменні знаходзіць іх у кантэксце, тлумачыць іх значэнні, падбіраць да іх блізкія і супрацьлеглыя па значэнні; вучыцца выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласным маўленні.

Абсталяванне: карткі з фразеалагізмамі; малюнкi частак цела чалавека; сшытак на друкаванай аснове; клей.

ХОД ЗАНЯТКАЎ

I. Уступная гутарка.

— Якія фразеалагізмы мы ўспаміналі па свежай памяці на мінулых занятках? (*У складзе якіх ёсць словы “вока”, “вуха”, “рот”, “язык”, “нос”, “твар”, “вус”, “барада”, “вусны”, “зубы”, “горла”, “голос”, “волас”, “галава”, “лоб”.*) Які фразеалагізм на мінулых занятках аказаўся для вас самым запамінальным? (*Кожны з вучняў па чарзе называе адзін устойлівы выраз.*)

II. Паўтарэнне і падагульненне.

На кожную парту настаўнік кладзе вучням картку з малюнкам адной з частак цела чалавека або малюнкi-асацыяцыі (рука, палец, плячо, нага, пятка, след, крок, скура, спіна, бок, сэрца, душа (дух), сляза, смех, розум, толк, думка). Выкарыстоўваюцца матэрыялы папярэдніх заняткаў.

— Назавіце выявы на малюнках. Сёння мы будзем успамінаць фразеалагізмы, у склад якіх уваходзяць гэтыя словы. Паспрабуйце прыгадаць усе вядомыя вам фразеалагізмы з гэтымі словамі. Запішыце іх на аркушы паперы. На гэта заданне адводзіцца 3 хвіліны. (*На кожную парту настаўнік раздае чысты аркуш. Вучні працуюць у парах.*) Назавіце фразеалагізмы, якія вы запісалі. (*Выслухоўваюцца адказы вучняў. Настаўнік замяняе на партах вучняў малюнкi (малюнкi-асацыяцыі) следа, розума, толку, думкі на яшчэ адзін малюнак рукі, пальца, слязы.*) Давайце звернемся да чароўнага мяшэчка. Там змешчаны фразеалагізмы, запісаныя з памылкамі. Я буду па чарзе даставаць іх, вы будзеце знаходзіць памылку ў запісе. Вучні, у якіх на парце ляжыць малюнак выявы, што падказвае патрэбнае слова, будуць называць выпраўлены фразеалагізм.

Настаўнік пачынае па чарзе даставаць з мяшэчка карткі з дэфармаванымі фразеалагізмамі. Вучні, якія правільна аднавілі першы фразеалагізм, атрымліваюць картку з ім, прымацоўваюць на месцы

непатрэбнага малюнка свой малюнак з выявай. Картка з адноўленым фразеалагізмам застаецца ляжаць на парце.

Прыклады картак:

махнуць рукой

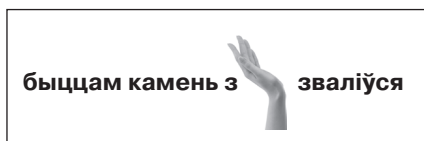
паварочвацца спінай

пальцам аб палец не ўдарыць

і пальцам не варухнуць

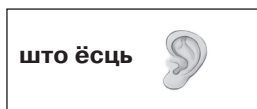
быццам камень з плячэй зваліўся

як камень зваліўся з сэрца

з усіх ног

што ёсць духу

за два крокі

падаць

рукой падаць

мурашкі бегаюць па

мурашкі бегаюць па скуры

душа схавалася ў

душа схавалася ў пяткі

рваць

рваць бакі

качацца ад

качацца ад смеху

ліць

ліць слёзы

пускаць

пускаць слязу

— Знайдзіце сярод складзеных фразеалагізмаў блізкія па значэнні і аб'яднайцеся ў групы.

Вучні кожнай пары шукаюць іншую пару вучняў, у якіх ёсць на парце блізкі па значэнні фразеалагізм, і такім чынам падзяляюцца на 8 груп па 4 чалавекі ў кожнай.

— Якім агульным значэннем аб'яднаны фразеалагізмы, якія аказаліся ў вашай групе?

Кожная група вучняў узгадвае значэнне фразеалагізма, абапіраючыся на падказкі, змешчаныя на дошцы.

перастаць цікавіцца кім-небудзь або чым-небудзь

нічога не зрабіць, нічым не дапамагчы

адчуць палёгку, пазбавіцца клопатаў, перажыванняў

вельмі хутка, імкліва

зусім блізка, не вельмі далёка

кагосьці ахапіў моцны страх

вельмі моцна і доўга, да знямогі смяяцца

плакаць

— Віншую, у нас атрымаліся каманды, якія будуць змагацца за званне “Лепшыя знатакі (знаўцы) фразеалагізмаў”. Кожная каманда атрымлівае назву па малюнку, які прымацаваны на дошцы побач з тлумачэннем значэння.

Каманда, якая аб’ядналася правільна і правільна патлумачыла значэнні фразеалагізмаў, атрымлівае 5 балаў.

Выкананне задання 1 у сшытку.

Настаўнік тлумачыць значэнні фразеалагізмаў, а вучні згаджаюцца ці не згаджаюцца. Па камандзе паднімаюць знак “+” ці “-”. Калі меркаванне правільнае, каманда атрымлівае 1 бал.

Значэнне фразеалагізмаў:

1. *Гара з плеч звалілася* — адчуць палёгку. (+)
2. *Ламаць сабе рукі* — упасці (-) — перажываць.
3. *Не ступіць кроку* — вельмі стаміцца (-) — не магчы абысціся без дапамогі, падтрымкі.
4. *Скура гарыць* — залішне рухавы, неспакойны. (+)
5. *Папасці пальцам у неба* — вельмі хутка зрабіць (-) — сказаць ці зрабіць нешта неўпапад.
6. *Нага за нагу* — марудна, павольна. (+)

7. *Наступаць на пяткі* — даганяць кагосьці ў справе. (+)
8. *Гнуць спіну* — нахіляцца (-) — старанна і доўга працаваць.
9. *Вылазіць бокам* — кепска заканчвацца. (+)
10. *Адкрыць сваё сэрца* — палюбіць (-) — шчыра падзяліцца сваімі думкамі, перажываннямі.

Праводзіцца падвядзенне вынікаў.

— Дапоўніце фразеалагізмы патрэбнымі словамі з дапамогай малюнкаў-падказак.

Выкананне задання 3 у сшытку.

Вучні абмяркоўваюць заданне ў групе, але кожны вучань выконвае яго ў сваім сшытку.

За кожны правільна адноўлены і патлумачаны фразеалагізм вучні атрымліваюць 1 бал. (*Толькі пяткі блішчаць, напасці на след, устаць не з той нагі, ні на крок, воўк у авечай скуры, не разгінаць спіны, з лёгкай сэрцам, курам на смех, брацца за розум, без задняй думкі, выкідаць з памяці.*)

Выкананне задання 2 у сшытку.

— Заданне ўскладняецца. Вам будуць прапанаваны тэксты і сказы, якія трэба будзе дапоўніць патрэбным фразеалагізмам. Задача каманд — як мага хутчэй даць адказ. Калі адказ быў дадзены правільна з першага разу, каманда атрымлівае 2 балы. Калі адказ няправільны, іншыя каманды маюць права даць адказ. У выпадку, калі адказ правільны, каманда атрымлівае 1 бал.

Пасля выканання задання 1 у сшытку настаўнік зачытвае сказы або прапановы іх на слайдах прэзентацыі:

1. Сцяпан цэлы дзень рыхтаваў паштоўку для мамы. Паштоўка атрымалася прыгожая, усе дэталі былі акуратна выразаны і прыклеены. Мама пахваліла сына і сказала, што ён *на ўсе* _____.

2. Калі ты раззлаваўся, трэба спачатку супакоіцца і падумаць, а не *секчы* _____.

3. Бабуля папрасіла ўнука збегаць па вадзі да калодзежа — *адна* _____.

4. Настаўніца бліскала вачамі, бо правільныя адказы на пытанні можна было *пералічыць* _____.

5. Нечакана бліснула маланка і грывнуў гром. У дзяцей *душа* _____.

6. “Перастань сваволіць, — сказаў бацька сыну. — Твае ўчынкі хутка *вылезуць* _____”.

7. Турысты ішлі без перапынку цэлы дзень. Калі ўвечары яны спыніліся для адпачынку, то адчулі, што *жывот* _____.

8. Усю дарогу дзеці абмяркоўвалі, што можна будзе зрабіць з грыбамі, якія яны назбіраюць у лесе. Але сёння ім не пашанцавала. У кошыку яны прынеслі два падбярэзавікі і некалькі маслякоў. Праўду кажуць, што не трэба *дзяліць* _____.

Падлічваецца колькасць балаў. Ігракі каманды-пераможцы атрымліваюць званне “Лепшы знаток (знаўца) фразеалагізмаў”.

III. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

— У гэтым навучальным годзе мы заканчваем падарожжа па краіне знаёмых незнаёмцаў. Вы ўжо ведаеце многа фразеалагізмаў, можаце растлумачыць іх значэнні. Давайце паспрабуем расшыфраваць пасланне, якое даслаў нам Фразеня на першых занятках.

Вучні яшчэ раз перачытваюць пісьмо з першых заняткаў (у сшытку) і спрабуюць замяніць вобразныя выразы на іх значэнні.

— Ці справіліся вы з пастаўленай задачай? (*Не справіліся.*) Чаму не змаглі адчыніць акно ў свет? (*Таму што не ведаем значэнняў некаторых устойлівых выказаў.*) Які фразеалагізм я выкарыстала ў сваім пытанні? (*Фразеалагізм “акно ў свет”.*) Паглядзіце на карту. (*Звяртаецца ўвага на карту ў сшытку.*) Як вы думаеце, куды мы накіруемся падчас падарожжа ў наступным навучальным годзе? З якімі фразеалагізмамі будзем знаёміцца?

Вучні разглядаюць малюнак дома і выказваюць свае меркаванні. Настаўнік паказвае малюнку акна, дзвярэй, варот, даха, сцяны, парога, просіць назваць выявы на малюнку і паведамляе дзецям, што ў далейшым Фразеня пазнаёміць іх з фразеалагізмамі, у склад якіх уваходзяць словы, звязаныя з домам, яго будовай. Дзеці даведаюцца, як выглядае дом Фразені.

Спіс выкарыстанай літаратуры

https://be.wikisource.org/wiki/Ганарыстая_варона

Беларуская дзіцячая літаратура: хрэст.: вучэб. дапам. / уклад. М. Б. Яфімава, В. М. Ляшук. Мінск: Вышэйшая школа, 1996. 656 с. С. 159; 268; 308.

Беларуская літаратура: пазакласнае чытанне / аўт.-уклад. Л. І. Строк. Мінск: Юнипресс, 2009. 364 с. С. 80—81.

Бяспалы, З. Русачок і Беячок: казкі / З. Бяспалы. Песня івалгі: апавяданні: для малод. шк. узросту / Р. Ігнаценка; маст. У. В. Гладкевіч. Мінск: Юнацтва, 1998. 110 с. С. 60—61; 98—99.

Вітка, В. Урокі роднага слова: вершы, казкі, апавяданні: для малод. шк. узросту / В. Вітка; уклад. Т. С. Тарасава; маст. М. Р. Казлоў. Мінск: Юнацтва, 2001. 264 с. С. 34—35.

Вясёлка: вершы, апавяданні, казкі, п'есы, песні / уклад. М. А. Маляўка. Мінск: Мастацкая літаратура, 2012. 280 с. С. 83.

Вясёлка. 2007. № 5. С. 15.

Вясёлка. 2011. № 11. С. 22.

Вясёлка. 2011. № 2. С. 22.

Вясёлка. 2011. № 7. С. 22.

Вясёлка. 2016. № 12. С. 22.

Вясёлка. 2016. № 4. С. 22.

Вясёлка. 2017. № 7. С. 9.

Вяснянка: вершы, апавяданні, казкі. Мінск: Юнацтва, 1983. 666 с. С. 179—180.

Галіноўская, Н. Клубок і калабок / Н. Галіноўская. Мінск: Юнацтва, 1999. 158 с. С. 60.

Галубовіч, І. І. Вавёрчыны кватаранты: апавяданні і казкі: для малод. шк. узросту / Я. Галубовіч; маст. Н. А. Чарапанав. Мінск: Адукацыя і выхаванне, 2015. 160 с. С. 38—39; 121.

Галубовіч, Я. Хто рукавічку згубіў?: апавяданні, казкі: для дашк. і малод. шк. узросту / Я. Галубовіч. Мінск: Народная асвета, 2012. 160 с. С. 57—58.

Гурскі, В. Разумная казуля: апавяданні / В. Гурскі; маст. В. Вярцейка. Мінск: Ураджай, 2002. 160 с. С. 43—45; 106—107.

Гурыновіч, Х. Лес на далоні: вершы, апавяданні: для малод. шк. узросту / Х. Гурыновіч; маст. У. А. Малахаў. Мінск: Юнацтва, 2001. 142 с. С. 81—82.

Дзержынскі, А. Вяселікі: вершы, паэмы, казкі, смешкі, пацешкі, небыліцы, жарты: для малод. шк. узросту / А. Дзержынскі; маст. А. Лось. Мінск: Мастацкая літаратура, 1979. 318 с. С. 278.

Дукса, М. Нябесны карнавал: вершы: для малод. шк. узросту / М. Дукса; маст. У. І. Сытчанка. Мінск: Юнацтва, 1998. 78 с. С. 34—35.

Ігнаценка, Р. Дзе матылькі зімуюць / Р. Ігнаценка. Мінск: Мастацкая літаратура, 1974. 36 с. С. 8—9; 35.

Лепешаў, І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І. Я. Лепешаў. Мінск: Народная асвета, 1981. 160 с. С. 27.

Мацвеенка, У. І. Сябрынка: вершы, загадкі, казкі: для малод. шк. узросту / У. І. Мацвеенка; маст. А. І. Гармаза. Мінск: Юнацтва, 1995. 128 с. С. 110.

Пазнякоў, М. Ехаў поўны воз дзівос / М. Пазнякоў. Мінск: Юнацтва, 1994. 144 с. С. 46.

Вучэбнае выданне

СВІРЫДЗЕНКА Вольга Іванаўна
БЯЛОВА Юлія Валянцінаўна
ВАСІЛЕЎСКАЯ Алена Станіславаўна

Факультатыўныя заняткі
“У краіне знаёмых незнаёмцаў”
у 3 класе

Дапаможнік для настаўнікаў устаноў адукацыі,
якія рэалізуюць адукацыйныя праграмы агульнай сярэдняй адукацыі,
з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання

Выкараставаны ілюстрацыі фотабанкаў shutterstock.com, freepik.com

Рэдактары *Ю. Ч. Ліпніцкая, Т. К. Хваль*
Ілюстрацыі *А. А. Цвіка, В. А. Ёрш*
Афармленне вокладкі *К. А. Шакаль*
Вёрстка *В. В. Ахрымені, Н. В. Шабуні*
Карэктар *Т. К. Хваль*

Падпісана да друку 00.00.2025. Фармат 60×90/16. Папера афсетная. Друк афсетны.
Ум. друк. арк. 9,0. Ул.-выд. арк. 4,2 + 4,48 эл. дадатак. Тыраж 2500 экз. Заказ

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства «Выдавецтва “Адукацыя і выхаванне”».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/19 ад 02.08.2013.

Вул. Будзённага, 21, 220070, г. Мінск. Тэл.: 360-43-65, тэл./факс: 360-37-70.
www.pshop.by; e-mail: aiv@aiv.by

Вытворчае даччынае ўнітарнае прадпрыемства
«Друкарня Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы, распаўсюджвальніка
друкаваных выданняў № 2/18 ад 26.11.2013. Пл. Свабоды, 23, 103, 220030, г. Мінск.